

SPORT I TURYSTYKA
ŚRODKOWOEUROPEJSKIE CZASOPISMO NAUKOWE

T. 5

NR 3

Rada Naukowa

Ryszard ASIENKIEWICZ (Uniwersytet Zielonogórski)
Diethelm BLECKING (Uniwersytet Albrechta i Ludwika we Fryburgu)
Miroslav BOBRİK (Słowacki Uniwersytet Techniczny w Bratysławie)
Valentin CONSTANTINOV (Uniwersytet Państwowy Tiraspol z siedzibą w Kiszyniowie)
Tomáš DOHNAL (Uniwersytet Techniczny w Libercu)
Karol GÖRNER (Uniwersytet Mateja Bela w Bańskiej Bystrzycy)
Igor GRYGUS (Narodowy Uniwersytet Gospodarki Wodnej i Zarządzania Zasobami
Naturalnymi w Równem)
Michal JIŘÍ (Uniwersytet Mateja Bela w Bańskiej Bystrzycy)
Tomasz JUREK (Akademia Wychowania Fizycznego im. Eugeniusza Piaseckiego
w Poznaniu)
Ferman KONUKMAN (Uniwersytet Katarski, Katar)
Jerzy KOSIEWICZ (Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie)
Jurij LIANNOJ (Sumski Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny im. Antona Makarenki)
Wojciech LIPONSKI (Uniwersytet Szczeciński)
Veaceslav MANOLACHI (Państwowy Uniwersytet Wychowania Fizycznego i Sportu
w Kiszyniowie)
Josef OBORNÝ (Uniwersytet Komeńskiego w Bratysławie)
Andrzej PAWŁUCKI (Akademia Wychowania Fizycznego we Wrocławiu)
Jurij PELEKH (Równieński Państwowy Uniwersytet Humanistyczny)
Gertrud PFISTER (Uniwersytet Kopenhaski)
Anatolij TSOS (Wołyński Uniwersytet Narodowy im. Łesi Ukrainki w Łucku)
Marek WAIC (Uniwersytet Karola w Pradze)
Kludia ZUSKOVÁ (Uniwersytet Pavla Jozefa Šafárika w Koszycach)

Lista Recenzentów

dr hab. prof. nadzw. Olga ANDRIICHUK; prof. PaedDr. Pavol BARTIK, PhD.; dr hab. prof. UWB Krzysztof BUCHOWSKI; prof. dr hab. Wojciech CYNARSKI; dr Sara FEDERICO; prof. PaedDr. Karol GÖRNER, PhD; prof. dr hab. Tomasz JUREK; dr hab. prof. AWF Marek KAZIMIERCZAK; dr hab. prof. PO Cezary KUŚNIERZ; dr Dávid LÍŠKA; dr hab. prof. UMCS Dariusz SŁAPEK; dr hab. prof. AWF Paweł RÓŻYCKI; dr Anna RUTKOWSKA; dr Sebastian RUTKOWSKI; prof. dr hab. Mariusz RZĘTAŁA; Ph Dr. Tomáš TLUSTÝ, Ph.D.; dr hab. prof. AWF Rajmund TOMIK; dr hab. prof. nadzw. Yuriy TYMOSHENKO; dr hab. prof. US Renata URBAN; dr hab. prof. AWF Ryszard WINIARSKI; prof. dr hab. Ryszard WRZYK; dr hab. prof. UJ Marek ZAWARTKA

Nadesłane do redakcji artykuły są oceniane anonimowo przez dwóch Recenzentów

UNIWERSYTET HUMANISTYCZNO-PRZYRODNICZY IM. JANA DŁUGOSZA
W CZĘSTOCHOWIE

SPORT I TURYSTYKA

**ŚRODKOWOEUROPEJSKIE
CZASOPISMO NAUKOWE**

TOM 5

NR 3

DAWNIEJ:
PRACE NAUKOWE AKADEMII IM. JANA DŁUGOSZA
W CZĘSTOCHOWIE. KULTURA FIZYCZNA



Częstochowa 2022

Redaktor Naczelny
Eligiusz MAŁOLEPSZY

Korekta
Piotr GOSPODAREK (język polski)
Ewa HABERKO (język angielski)

Redaktorzy naukowcy
Teresa DROZDEK-MAŁOLEPSZA
Błażej CIEŚLIK

Redakcja techniczna
Piotr GOSPODAREK

Sekretarz
Błażej CIEŚLIK

Projekt okładki
Sławomir SADOWSKI

Redaktor statystyczny
Paulina UCIEKLAK-JEŻ

Redaktorzy językowi
Dariusz JAWORSKI (język polski)
Ewa HABERKO (język angielski)

PISMO RECENZOWANE

Pierwotną wersją periodyku jest publikacja papierowa

Strona internetowa czasopisma
<http://www.sit.ujd.edu.pl>

Czasopismo indeksowane w bazach:
Agro, BazHum (Baza Czasopism Humanistycznych i Społecznych),
CEJSH (The Central European Journal of Social Sciences and Humanities),
DOAJ (Directory of Open Access Journals),
ERIH PLUS (The European Index for the Humanities and the Social Sciences),
Index Copernicus (IC Journals Master List),
PBN (Polska Bibliografia Naukowa),
SCOPUS,
DIMENSIONS,
MOST WIEDZY,
ResearchGate

© Copyright by
Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie
Częstochowa 2022

p-ISSN 2545-3211

e-ISSN 2657-4322

Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego
im. Jana Długosza w Częstochowie
42-200 Częstochowa, ul. Waszyngtona 4/8
tel. (34) 378-43-28, faks (34) 378-43-19
www.ujd.edu.pl
e-mail: wydawnictwo@ujd.edu.pl

SPIS TREŚCI

CONTENTS

Wstęp	7
Część I	
DZIEJE KULTURY FIZYCZNEJ W POLSCE I NA ŚWIECIE	
Nina DOLBYSHEVA	
Historical Features of the Development of the Autonomy of non-Olympic Sports in the System of the International Sports Movement in the Period of Modern and Contemporary History	11
Historyczne cechy rozwoju autonomii sportów nieolimpijskich w systemie międzynarodowego ruchu sportowego w dobie nowożytnej i historii współczesnej (Streszczenie)	11
Wiesław PIĘTA	
Kultura fizyczna w Uniwersytecie Humanistyczno-Przyrodniczym im. Jana Długosza w Częstochowie latach 1971–2021 (zarys problematyki)	31
Physical culture at Jan Długosz University in Czestochowa from 1971 to 2021 (Issue outline) (Summary)	31
Arkadiusz GAWROŃSKI	
Ideowo-wychowawcze i propagandowe aspekty IV Ogólnopolskiej Spartakiady Młodzieży w 1975 r. w Białymstoku	63
Ideological, educational and propaganda aspects of the 4th National Youth Spartakiad in 1975 in Białystok (Summary)	63
Część II	
TEORIA I METODYKA WYCHOWANIA FIZYCZNEGO I SPORTU	
Jerzy SACZUK, Agnieszka WASILUK	
Fitness of five-year-olds with different levels of motor skills	89
Sprawność fizyczna pięciolatków o odmiennych umiejętnościach motorycznych (Streszczenie)	89

Część III

UWARUNKOWANIA ZDROWIA, POSTAWY PROZDROWOTNE, JAKOŚĆ ŻYCIA

Jarosław CHMIST, Henryk RACHENIUK, Władysław BATKIEWICZ, Edyta MAJORCZYK, Sebastian RUTKOWSKI, Daniel GROSJEAN

Evaluation of the effectiveness of microkinesitherapy in reducing intraocular pressure in patients with glaucoma 105

Ocena skuteczności zabiegów mikrokinetyzacji w obniżaniu ciśnienia śródgałkowego u pacjentów z jaskrą (Streszczenie) 106

Charlotte BERARD, Manon CAVALIER, Nathalie GODART

Use of virtual reality-based therapy in the field of chronic stroke rehabilitation to improve hand function: asystematic review 115

Wykorzystanie wirtualnej rzeczywistości w rehabilitacji dłoni u pacjentów po udarze mózgu: systematyczny przegląd literatury (Streszczenie) 115

Część IV

TURYSTYKA I REKREACJA

Paweł RÓŻYCKI, Karolina KORBIEŁ

The theoretical concept of tourist typology in the interdisciplinary structure of tourism 141

Teoretyczna koncepcja typologii turystów w interdyscyplinarnej strukturze turystyki (Streszczenie) 141

Anna OSTROWSKA-TRYZNO, Anna PAWLIKOWSKA-PIECHOTKA

Gastronomy tourism and the COVID-19 pandemic crisis 159

Turystyka kulinarna w czasie pandemii COVID-19 (Streszczenie) 159

BIOGRAMY, Dyskusje, Polemiki, Recenzje, Przegląd Wydawnictw, Sprawozdania

Dariusz SŁAPEK

„Polacy nie gęsi...”. Refleksje nad książką Ryszarda Wryka, *Polski ruch olimpijski w historiografii*, Wydawnictwo Nauka i Innowacje, Poznań 2021, ss. 244 179

Jerzy CHEŁMECKI

[rec.] Michał Słoniewski, *Polski Ruch Olimpijski 1919–1939*, Wydawnictwo Muza, Warszawa 2021, ss. 438 189

Informacje dla autorów 193

Information for authors 197

Wstęp

W 2022 r. czasopismo „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” ukazuje się piąty rok. Jest kontynuacją czasopisma „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna”. W trzecim numerze zostały zaprezentowane prace Autorów z różnych ośrodków naukowych w Polsce i na świecie.

Część I – *Dzieje kultury fizycznej w Polsce i na świecie* – zawiera artykuły, odnoszące się do następującej tematyki:

- historyczne cechy rozwoju autonomii sportów nieolimpijskich w systemie międzynarodowego ruchu sportowego w dobie nowożytnej i historii współczesnej;
- kultura fizyczna w Uniwersytecie Humanistyczno-Przyrodniczym im. Jana Długosza w Częstochowie latach 1971–2021;
- ideowo-wychowawcze i propagandowe aspekty IV Ogólnopolskiej Spartakiady Młodzieży w 1975 r. w Białymstoku.

W części II, zatytułowanej *Teoria i metodyka wychowania fizycznego i sportu*, przedstawiono zagadnienie sprawności fizycznej pięciolatek o odmiennych umiejętnościach motorycznych.

Część III – *Uwarunkowania zdrowia, postawy prozdrowotne, jakość życia* – ujmuje następującą problematykę:

- ocena skuteczności zabiegów mikrokinetyterapii w obniżaniu ciśnienia śródgałkowego u pacjentów z jaskrą;
- wykorzystanie wirtualnej rzeczywistości w rehabilitacji dłoni u pacjentów po udarze mózgu: systematyczny przegląd literatury.

Część IV czasopisma – *Turystyka i rekreacja* – odnosi się do następujących zagadnień:

- teoretyczna koncepcja typologii turystów w interdyscyplinarnej strukturze turystyki;
- turystyka kulinarna w czasie pandemii COVID-19.

W ramach części *Biogramy, dyskusje, polemiki, recenzje, przegląd wydawnictw, sprawozdania* przedstawiono dwie prace poświęcone tematyce Polskiego Ruchu Olimpijskiego – dr hab. prof. UMCS Dariusz Słapek przybliżył monografię autorstwa Ryszarda Wryka pt. *Polski ruch olimpijski w historiografii*, natomiast

dr Jerzy Chęłmecki monografię autorstwa Michała Słoniewskiego pt. *Polski Ruch Olimpijski 1919–1939*.

Pragnę złożyć serdeczne podziękowania Recenzentom za cenne i życzliwe uwagi, podnoszące wartość niniejszego periodyku. Dziękuję za współpracę Autorom publikacji zamieszczonych w czasopiśmie naukowym. Jednocześnie wyrażam nadzieję, że liczba Osób zainteresowanych publikowaniem własnych osiągnięć naukowych w kolejnych wydaniach czasopisma „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” się poszerzy.

Eligiusz Małolepszy

CZĘŚĆ I
DZIEJE KULTURY FIZYCZNEJ
W POLSCE I NA ŚWIECIE



<http://dx.doi.org/10.16926/sit.2022.03.01>

Nina DOLBYSHEVA*

<https://orcid.org/0000-0002-7306-9194>

Historical Features of the Development of the Autonomy of non-Olympic Sports in the System of the International Sports Movement in the Period of Modern and Contemporary History

How to cite [jak cytować]: Dolbysheva N., *Historical Features of the Development of the Autonomy of non-Olympic Sports in the System of the International Sports Movement in the Period of Modern and Contemporary History*, "Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe" 2022, vol. 5, no. 3, pp. 11–30.

Historyczne cechy rozwoju autonomii sportów nieolimpijskich w systemie międzynarodowego ruchu sportowego w dobie nowożytnej i historii współczesnej

Streszczenie

Głównym celem artykułu jest zbadanie, porównanie i zidentyfikowanie głównych cech i czynników, które wpłynęły na rozwój sportów nieolimpijskich w okresie historii nowożytnej i historii współczesnej, a także zidentyfikowanie kształtowania się autonomii sportów nieolimpijskich w międzynarodowym ruchu sportowym. Ustalono, że w okresie historii nowożytnej sport w swoim rozwoju miał charakter „chaotyczny” i uzyskał samodzielny rozwój jako odrębna sfera społeczna.

* PhD in Physical Education and Sports, Associate Professor at the Department of Theory and Methodology of Sports Training, Faculty of Physical Culture and Sport, Prydniprovsk State Academy of Physical Culture and Sport, Dnipro, Ukraine; e-mail: ninadolb@gmail.com (corresponding author)

Rozwój sportów nieolimpijskich w okresie historii współczesnej przebiegał w dwóch etapach: I etap (1918–1979) – charakteryzujący się intensywnym rozwojem sportów nieolimpijskich w systemie międzynarodowego ruchu sportowego (rozwój sportów, które nie znalazły się w programie igrzysk olimpijskich), II etap (1980 – obecnie) – związany z konfrontacją i uznaniem sportów nieolimpijskich jako systemotwórczego elementu międzynarodowego ruchu sportowego i kształtowaniem się jego autonomii (tworzenie systemu zarządzania, organizacja i przeprowadzanie zawodów, rozwój nowych sportów, wsparcie informacyjne itp.). Główne warunki wstępne to postęp naukowo-techniczny, składnik organizacyjny, prawny, polityczny, naukowy, edukacyjny i społeczny. Głównymi czynnikami są rozwój przemysłu, produkcja, komponent kulturowy, uprzemysłowienie społeczeństwa, wzrost gospodarczy, znaczące osiągnięcia w nauce i technologii, rozwój przemysłu sportowego, biologiczna potrzeba aktywności fizycznej, transformacja aktywności fizycznej w sport, poprawa jakości życia, tworzenie organizacji sportowych, tworzenie środowiska instytucjonalnego, rozwój sfery naukowej i pola informacyjnego, manifestowanie tożsamości narodowej w sporcie itp.

Słowa kluczowe: okres historyczny, czynniki historyczne, okres: połowa XVII stulecia – teraz.

Abstract

The main purpose of the article is to study, compare and identify the main features and factors that influenced the development of non-Olympic sports in the period of modern and contemporary history, as well as to identify the formation of the autonomy of non-Olympic sports in the international sports movement. It has been established that during the period of modern history, sport in its development had a «chaotic» character. The development of non-Olympic sports in the period of contemporary history took place in two stages: Stage I 1918–1979 – characterized by an intensive development of non-Olympic sports in the system of the international sports movement, Stage II 1980 – present – is associated with the confrontation and recognition of non-Olympic sports of the international sports movement. The main prerequisites are: scientific and technological progress, organizational and legal, political, scientific and educational, social component. The main factors are: the development of industry, production, the cultural component, the industrialization of society, economic growth, significant achievements in science and technology, the development of the sports industry, a biological need for physical activity, the transformation of physical activity into sports, improving the quality of life, the creation of sports organizations, the formation of an institutional environment, the development of the scientific sphere and the information field, the manifestation of national identity in sports, etc.

Keywords: historical period, historical factors, middle 17th century – to the present.

Introduction

The history of the physical culture and sports development in different historical periods enables researchers to define core prerequisites and factors of their development, allowing them to revise views, identify realities of events and establish new facts. Sports development prehistory dates back to ancient times. The cult of a physically developed, strong, agile body was characteristic to Antiquity. Athletic activity was quite developed in the 9th – 8th centuries B.C. in ancient Greece, as evidenced by the works of Homer's *Iliad* and *Odyssey*. Com-

mencing with the 8th century BC within 1500 years, the Olympic Games were held in ancient Greece, in which men competed in various sports, and victory in them brought them fame, respect, and honor. It is the period of history when the concepts of competition, sport, rules and training were formed.

The study results at the historical-genetic level suggest that the development of non-Olympic sports has passed through four historical periods, the main prerequisites of which are scientific and technical, organizational and legal, social, political, educational, scientific, and scientific informational (Figure 1).

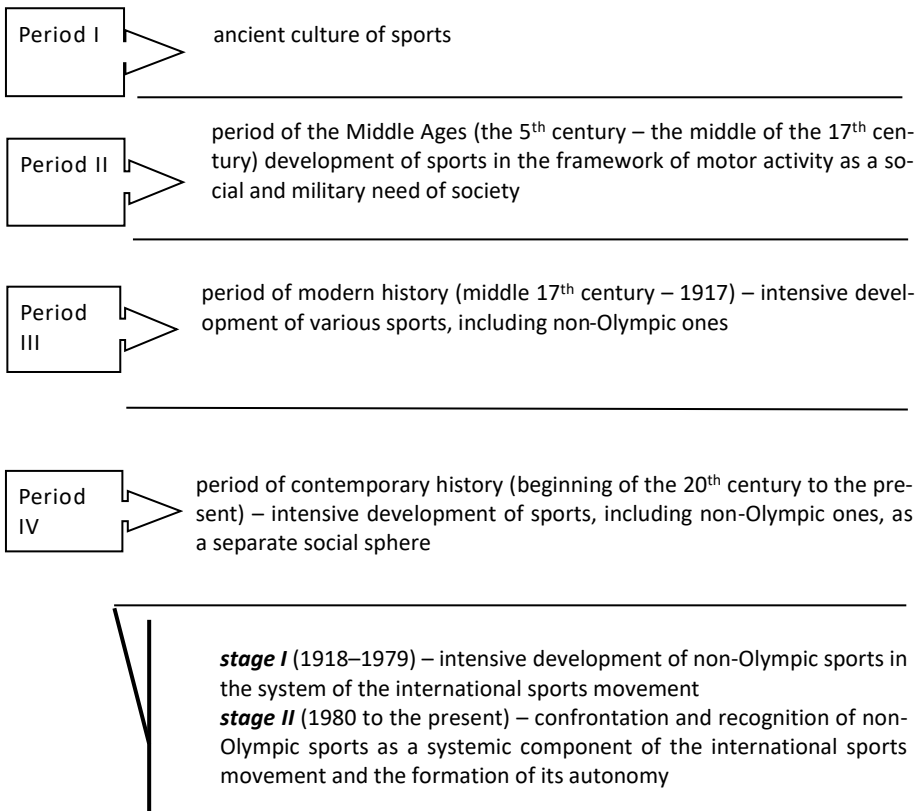


Figure 1. Historical periods and stages of development of non-Olympic sports¹

The stage of ancient sports culture is characterized by the formation of various physical activities to be the onset basis for the multiple sports, including those classified as non-Olympic today.² This period laid the development foun-

¹ N. Dolbysheva, *Rozvytok neolimpiiskoho sportu v mizhnarodnomu sportyvnomu rusi yak avtonomii v period novitnoi istorii*, "Sportyvnyi visnyk Prydniprovia" 2021, №3, pp. 26–35.

² S.N. Bubka, V.M. Platonov, *Sistema olimpijskoj podgotovki: osnovy upravleniya*, Pervaya drukarnya, Kiev 2018; D.H. Demirel, Ib. Yildiran, *The Philosophy of Physical Education and Sport*

ation for sport as a social culture addressing political and military issues. The period of the Middle Ages in world history is defined by the development of sport in terms of physical activity responding to society's social and military needs. During the period of modern history, physical culture and sports acquire social status in society. Sport developed intensively in the late 19th century and played a significant role in life as a social sphere. In the period of contemporary history, sport is becoming an integral part of humanity, developing in its diverse directions – Olympic, professional, Deaflympics, Paralympics, non-Olympic, sports for all, professional and applied, sports and technical, and so on.

Research methods and problems

In preparing the publication the following methods for obtaining scientific knowledge were used:

- abstraction allowed the author to highlight the essential and most significant features of the development of sports in the period of modern history and non-Olympic sports in the period of contemporary history;
- analysis and synthesis of educational and scientific literature, legal and archival documents, scientific articles. These methods allowed the author to identify the main features that influenced the development of non-Olympic sports as a separate autonomy in the international sports movement and to categorise them into groups by characteristics with an emphasis on more significant ones;
- chronological method was used to determine the historical stages of social development, which this research is based on;
- historical method allowed the author to study the “genetic” development of non-Olympic sports’ past and present, to identify historical events in the international sports movement in modern history and contemporary history and to highlight some dates and facts that influenced the development of non-Olympic sports;
- systematic approach was used along with the following principles: unity of certain features influencing the development of Olympic sport and its autonomy, the development of Olympic sports and its impact on the development of non-Olympic sports, the functioning of non-Olympic sports in the system of the international sports movement, different levels of competitions in non-Olympic sports, the struggle for the definition of non-Olympic sports in the international sports movement throughout contemporary history.

Results and discussion

The period of modern history dates back to the formation of capitalist relations and the capitalist mode of production, which began in the middle of the 17th century and lasted until 1917. Historians state that the modern period of history is divided into two stages: Stage I (mid 17th century – beginning of 1871) – industrial and cultural component development, comprising physical culture and sports; Stage II (1871–1917) – the establishment of capitalism, significant development of production, remarkable achievements of science and technology, the formation of sport as a human life social component³. It was within the modern history period that the bourgeois and industrial revolutions made it possible to improve the quality of life and generate conditions for the physical culture and sports development that used to be “chaotic” and gradually developed on its own⁴. While studying the historical factors of sports development in the modern period, it is worth noting that they can be combined into one without separate consideration depending on the modern history stage. The formation of sports is associated with the following factors:

- the onset of various physical activities, primarily in Europe, America, and Japan, becoming an integral part of social life⁵;
- the development of ideological and theoretical foundations of physical culture and sports promoted by the following teachers: John Locke (1632–1704) who propagated the necessity to improve movement, senses, harden the body, acquire functional applied skills (swimming, horseback riding, rowing, etc.), develop willpower and reach the maximum potential of physical endurance using the competitive game method; Jean-Jacques Rousseau (1712–1778), who distinguished three stages of physical education, i.e. body hardening, body hardening and development of senses, body hardening, improvement of senses and motor skills development, recommended the use

³ B.R. Goloshchapov, *Istoriya fizicheskoy kultury i sporta*, Akademiya, Moskva 2013; N.Yu. Melnikova, A.V. Treskin, *Istoriya fizicheskoy kultury i sporta*, Sovetskij sport, Moskva, 2013; N.E. Pangelova, *Istoriia fizychnoi kultury*, Osvita Ukrainy, Kyiv, 2007; S.M. Fil, O.M. Khudolii, H.V. Malka, *Istoriia fizychnoi kultury*, OVS, Kharkiv 2003.

⁴ S. Bubka, *Olympic sport in society: History of development and the current status*, Olympic literature, Kyiv 2013; M.M. Bulatova, S.N. Bubka, *Kulturnoe nasledie Drevnej Grecii i Olimpijskie igry*, Olimpijskaya literatura, Kiev 2012; V.V. Stolbov, *History of physical culture and sports*, Prosveshchenye, Moscow 1983; L. Kuhn, *Vseobshaya istoriya fizicheskoy kultury i sporta*, Raduga, Moskva 1982; V.V. Stolbov, *History of physical culture and sports*, Prosveshchenye, Moscow 1989; N.E. Pangelova, *Istoriia fizychnoi kultury*, Osvita Ukrainy, Kyiv 2007.

⁵ E.V. Imas, S.F. Matveev, O.V. Borisova, I.O. Kohut, et al., *Neolimpiiskiy sportu*, Olimpiiska literatura, Kyiv 2015; S. Matveev, O. Borisova, I. Kohut, E. Goncharenko, V. Marinich, *Aktualnye problemy razvitiya neolimpijskih vidov sporta*, "Problemy sovremennoogo sovershenstvovaniya sistemy obrazovaniya v oblasti fizicheskoy kultury" 2013, pp. 393–396.

- of sports (competitive method) and games; Johann Pestalozzi (1746–1827) who recommended physical education through children’s games, elementary gymnastics of joints and folk games; Fit (1776–1836) who wrote a three-volume book entitled *Encyclopedia of the physical education experience* providing theoretical foundations for comprehending the importance of physical education, identifying the technique of physical exercises and their teaching methods; Adolf Spiess (1810–1853) who published the book *The Doctrine of Gymnastic Art* and developed the structure of a lesson, which laid the foundations for physical activity planning; P.F. Lesgaft (1837–1909) who created a system of physical education; Georges Demeny (1850–1917) who based his system of physical education on natural general developmental exercises, described a system of means and methods of physical education for young men, and elaborated special gymnastics for women;
- the development of national bourgeois education systems: German gymnastics, whose founder was Friedrich Jahn (1778–1825), had a semi-military and semi-gymnastic nature; French gymnastics creation belongs to Francisco Amosov (1770–1848), it was based on natural-applied gymnastics featuring health, educational and upbringing significance; Swedish gymnastics was introduced by Per Ling (1776–1839), distinguishing between pedagogical, military, medical and aesthetic gymnastics; sports and games system by Thomas Arnold (1795–1842) provided for direct sports and games, competitions; Czech-Sokol gymnastics system, whose author was Myroslav Tyrš (1832–1884), was divided into four groups of exercises (free exercises without equipment, those with equipment, group structured – pyramids and games, combat exercises in swordplay and wrestling); Baden Powell’s Scout movement (1857–1942) was a military-sports alternative for youth organizations; rhythmic gymnastics of Dalcroch (1865–1914) and rhythmic gymnastics of Isadora Duncan (1878–1927) and others;
 - scientific and technological progress, i.e. discoveries and improvement of various means of land, water, and air transportation, provided impetus for the development of cycling, automobile, air and surface sports by arranging and hosting various competitions, opening sports clubs, establishing national, regional and international sports federations/associations. For example, in 1893, the first world championship in cycling was held; in 1895 the first automobile club in the world was established and the first automobile races took place (France); in 1900, the International Cycling Union was created, followed by Association Internationale des Automobile Clubs Reconnus and the International Federation of Motorcycle Clubs both set up in 1904; the World Air Sports Federation was established a year later, the International Yacht Racing Union was born in 1907, whereas in 1908, Association Internationale du Yachting Automobile was founded;

-
- transformation of motor activities into sports entertainment and competitions, certain sports evolved into new ones. For instance, based on fishing, the casting appeared (Great Britain, 1860), baseball and softball promoted American football emergence (the USA, 1902), and so on;
 - creation of bourgeois sports clubs and societies (football, gymnastics, rowing, chess, cycling, motorsports, and the like) at the regional and continental levels mainly in England, the USA, Italy, Germany, France, Bulgaria, Belgium, Hungary, Scandinavian countries, etc., as well as working sports organizations in Europe;
 - ensuring the standardization of the legal aspect of sports organizations and competitions, namely the development and approval of statutes and uniform rules of competitions, training of judges;
 - forming the institutional environment for sports, the establishment of international sports federations (associations, confederations, unions) aimed to create a unified system and concept of sports management at national, continental, and international levels along with standard organization rules and conduct. It was facilitated by arranging and hosting public competitions in various sports disciplines, first occasionally then systematically; organisation of numerous competitions, cups, championships, youth championships, contests for the working class and the bourgeoisie; necessity for international and international competitions;
 - the foundation of the International Olympic Committee (1894) and the National Olympic Committees in 23 European countries, 2 countries of Northern America (the USA and Canada), Asia and Oceania (Japan and the Philippines), Australia and New Zealand (respectively), 1 country in Africa (Egypt);
 - revival of the modern Olympic Games (1896) with further improvement of their system and organization as well as their direct scope (in 1908, at the IV Olympic Games in London, competition rules for 18 sports disciplines were prepared, in 1912, the programme of the V Olympic Games in Stockholm comprised sports that were trained in at least six countries);
 - development of sports scientific basis: organization of the first congresses on scientific research in sports and physical culture (Germany – 1912, France – 1913); holding the Olympic Congress on Physiology and Psychology (1913);
 - development of professionalism in sports, sports achievements are transformed into a commodity;
 - women's emancipation, which encouraged the participation of women in sports in the second half of the nineteenth and early twentieth centuries. Waic M. (2021) pointed out: "Towards the end of the nineteenth century, sport represented a medium that could provide women's emancipation efforts with necessary publicity and active sportswomen with an enriching

emotional experience.”⁶ Women’s participation in the II Olympic Games, 1900 meant sportswomen competing in tennis, golf, equestrian sports, and sailing; in 1904, in Germany, women’s athletics competitions were held; in 1905, in the United States, 14 women’s track and field records were hit; in 1906, the first official women’s world championship in figure skating was held; in 1914, the Amateur Athletic Union officially registered women’s swimming competitions; in 1917, the Women’s Swimming Association was founded in New York. It changed the aggressive views of “pro men’s” organizations, and in 1918 female athletes contributed to the list of world records.⁷

Thus, in the period of modern history, sport obtained a favourable status in society, leading to the formation of sports associations, federations of national and international levels that contributed to the development of professional sports as a separate area of the international sports movement, served the development of sports among various social classes, facilitated the struggle of women to participate in the sports movement, encouraged the revival of the Olympic Games and the formation of new sports, some of which later developed as non-Olympic ones.

Historical-typological and historical-comparative research methods allowed the author to conclude that in the period of contemporary history (early 20th century to the present) characterized by the formation of industrial and post-industrial (postmodern) society, sport turned into a social phenomenon affecting economic, political, educational, scientific, and other human activity areas, including non-Olympic sports.⁸

During this period, various sports, such as Olympic, professional, adaptive, non-Olympic sports, and sports for all developed. The analysis of scientific and historical literature and historical data on the development of non-Olympic sports in contemporary history suggests that the onset, functioning, and autonomy were carried out in two stages: the 1st stage of 1918-1979 is characterized by intensive development of the non-Olympic sports movement; the 2nd stage, beginning from 1980 to the present, has witnessed the confrontation and recognition of non-Olympic sports as a systemic component of the international sports movement and the formation of its autonomy (Figure 1). Such stages are conditioned by globalization and commercialization of sports, modernization of sports activities, political and cultural views, economic growth, etc.

⁶ M. Waic, *Development of women’s sport in central Europe before the first world war*, “Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2021, Vol. 4, №4, pp. 11–20.

⁷ E.A. Istyagina-Eliseeva, *Feminizm kak faktor razvitiya zhenskogo sportivnogo dvizheniya*, “Sbornik nauchnykh trudov molodykh uchenykh i studentok RGAFK” 2000, pp. 96–101.

⁸ N.G. Dolbysheva, *Neolimpijskiy sport yak sotsialnyi instytut na rivni derzhavnosti*, “Slobozhanskyi naukovo-sportyvnyi visnyk” 2015, №2(46), pp. 70–73; N.G. Dolbysheva, *Osnovni napriamy neolimpijskoho sportu*, “Sportyvnyi visnyk Prydniprovia” 2014, №1, pp. 138–144; N.G. Dolbysheva, *Socialno znachemye zadachi neolimpijskoho sporta*, “Olimpijskiy sport i sport dlya vseh: materialy HVIII Mezhdunarodnogo kongressu” 2014, T. 1, pp. 246–248.

The development of non-Olympic sports during the first stage of contemporary history in the system of the international sports movement was based on general sports laws and was triggered by the following factors:

- industrialization of society associated with economic growth and scientific and technological progress, the development and improvement of logistics for athletes training, the formation of the motor activity industry and sports in general, the development of investment in the sports industry, etc.;
- forming the institutional environment for sports concerning international and national sports federations (associations, unions, and confederations) of non-Olympic, and later Olympic sports and National Olympic Committees. During this period, more than 120 international sports federations and 117 National Olympic Committees were established (in Europe – in 11 countries, in Africa – in 43 countries, in America – in 32 countries, in Asia – in 27 countries, and in Oceania – in 4 countries);
- regulation of the International Sports Federations activities in the system of the international sports movement, linked with the foundation of the International Sports Bureau of Federations (1921) unified in 1967 under the name of the General Assembly of International Sports Federations, and in 1976, the General Association of International Sports Federations;⁹
- organization and hosting of the Winter Olympic Games (1924), approval of the Olympic Charter, improvement of the hosting system for the Summer and Winter Olympic Games and their programmes (stabilization and expansion), which led to the establishment of a standing committee on the Olympic programme (1968);
- formation and improvement of the programme-normative base, based on separate general laws (statutes, codes, rules of admission of athletes to competitions, competition rules, system of judge training, rating of athletes and the like) and implementation of the fundamental provisions of the Olympic Charter;
- the introduction of mandatory medical control over the admission of athletes to participate in competitions (since 1920, it has become mandatory);¹⁰
- organization and holding of Chess Olympics (1927), which influenced the intensive development of chess and its varieties, and later the development of Mind Sports;
- participation of women in sports, namely: organization and holding of competitions among women, for example, international women's football

⁹ N. Dolbysheva, *Orhanizatsiina struktura ta osnovni funktsii diialnosti Mizhnarodnoho konventu «SportAkkord»*, "Slobozhanskyi naukovo-sportyvnyi visnyk" 2015, №3 (47), pp. 35–40.

¹⁰ B. Lazovč, S. Mazič, M. Delič, J. Suzič Lazič, R. Sparič, Z. Stajič, *History of sports medicine in East European countries*, "Sports medicine: a center of progress" 2015, №68 (1–2), pp. 59–65.

matches (1920), fistball in Austria, Sweden, and Italy (1921); women's participation in Chess Olympics since 1957, etc.; the creation of the International Women's Sports Federation (1921), which from 1922 to 1934 held the Women's World Games;¹¹ formation of separate international women's federations, for example, the establishment of the International Federation of Women's Hockey Associations (1927), the International Federation of Women's Lacrosse Associations, (1972), etc.; emergence and revival of purely female sports – artistic swimming (1920), rhythmic gymnastics (1940), aesthetic group gymnastics (1950);

- recognition of sports that were not included in the programme of the Olympic Games and their federations by the International Olympic Committee allowing them to become equal members of the Olympic movement;
- intensive development of professional (commercial) sports on the continents of America, Europe, Asia and their inability to get into the programme of the Olympic Games and the Olympic Games;
- intensive development of sports in the countries of South America, Africa, Asia, the territory of Oceania, which became independent of colonialism;
- society consolidation in the sports area through arranging and holding regional and continental sports events such as: Central American and Caribbean Games (1926), Balkan Games (1929), Bolivarian Games (1938), Asian Games (1951), Arabic Games (1953 – only men participated), Pan American Games (1951), Mediterranean Games (1951), Southeast Asian Games (1959), African Games (1965), South American Games (1978), African Latin American Games (1978);
- manifestation of national identity associated with the organization and holding of the Maccabiah Games (1932) and ethnic sports competitions of various indigenous peoples;
- formation of scientific knowledge systems in the field of sports, for example, the establishment of medical associations in sports medicine (France, the Netherlands – 1921, Switzerland – 1922, Poland – 1937, Romania – 1969, Austria – 1960, etc.)¹² and sports psychology laboratories (Berlin – 1920, St. Petersburg and Illinois – 1925, etc.); publication of the first international scientific journals and books, such as: *Medical Journal of Physical Culture and Sports* (1922), *Psychology and Athletics* (author Coleman Griffith, 1923), *Psychology of the coach* (author AZ Puni, 1926)¹³; continuation of the Olympic

¹¹ E.A. Istyagina-Eliseeva, *Feminizm kak faktor razvitiya zhenskogo sportivnogo dvizheniya*, "Sbornik nauchnyh trudov molodyh uchenykh i studentok RGAFK" 2000, pp. 96–101.

¹² B. Lazovč, S. Mazič, M. Delič, J. Suzič Lazič, R. Sparič, Z. Stajič, *History of sports medicine in East European countries*, "Sports medicine: a center of progress" 2015, № 68(1–2), pp. 59–65.

¹³ J.B. Barker, R. Neil, D. Fletcher, *Using Sport and Performance Psychology in the Management of Change*, "Journal of Change Management" 2016, Vol. 16, №1, pp. 1–7.

Congresses on various issues (e.g. pedagogy – 1925); creation of medical commissions at federations and the International Olympic Committee; creation of the International Federation of Sports Medicine (1928), the International Society of Sports Psychologists (1965) and the respective holding of congresses, organization of scientific and practical conferences in various fields of sport. Later, the International Council of Sports Science and Physical Education, which was established in 1958, began to coordinate the dissemination of knowledge in the area of sports, science, and physical education, its practical use in the context of culture and education, improvement of the preparation system for competitions of various levels and the system of competitions;

- expansion of media support through the foundation of the International Sports Press Association (1924), the sale of sports competitions broadcasts and streaming them on radio, sports press publishing, organization and holding of sports press conferences, utilization of advertising media, etc.;
- transformation of motor activity into sports (for example, jiu-jitsu into aikido, 1925; handball and squash into racketball, 1946; flying saucers in frisbee, 1968) and sports into new disciplines (for example, floorball – indoor hockey using a plastic ball and a special stick, 1958; taekwondo PUNSE – acrobatic non-contact taekwondo, 1970, etc.);
- development of a personnel training system in the field of sports through opening specialized sports schools: Kharkiv Institute of Physical Culture of the Soviet Union (1930), National Institute of Sport and Physical Education of France (1945), Shanghai University of Sports (1952), Beijing Sports University (1953), United States Sports Academy (1972), and others.¹⁴
- maintaining friendly international relations between military personnel of different countries and their political systems contributed to the formation of military sport as a separate sports area. As a result, the Inter-Allied Games among the military with the participation of 18 countries in 24 sports were held in 1919 (Paris). The Union Military Sports Council, created in 1946, was replaced with the European Military Sports Council, established by European countries in 1948; one should also mention holding a series of world championships among the military of different countries in military pentathlon (aviation, 1948; naval, 1954) and sports contests (swimming and rescue, skiing and football in 1946, boxing in 1947, basketball in 1950; equestrian sports in 1969, etc.);
- necessity for emotional relief and organization of leisure through extreme recreational activities, which later formed extreme sports: hang gliding (1951), aquabike (1970), downhill (downhill cycling) (1976), and others.

¹⁴ S.N. Bubka, V.M. Platonov, *Sistema olimpijskoj podgotovki: osnovy upravleniya*, Pervaya drukarnya, Kiev 2018.

The second stage of non-Olympic sports development in contemporary history (1980 to the present), marked by the opposition and recognition of non-Olympic sports as a systemic component of the international sports movement and the formation of its autonomy, is associated with:

- formation of the institutional component for non-Olympic sports autonomy and modernization of its management system within the framework of international sports organizations including the International World Games Association (1980),¹⁵ the Association of the International Olympic Committee Recognized International Sports Federations (1984), the International Police Sports Union (1990), the Extreme Sports Union (1995), the International Mind Sports Association (2005),¹⁶
- arranging and holding of complex autonomous competitions in Non-Olympic sports under the name of the World Games (1981), improvement and approval of the World Games holding rules (1997),¹⁷ i.e. the addition of a mandatory introduction to the Olympic Games programme, the introduction of a new system of a sports programme 30+ (2003), forming and recognition of the Games as an international sports movement, followed by signing memoranda between the International Olympic Committee and the International World Games Association (2000, 2016),¹⁸
- the International Olympic Committee's approval of the Olympic Program Commission's recommendations on the categories of sports, disciplines, and competitions, explicit requirements to be met by a given sports discipline to be included in the programme of the Olympic Games (1981), which influenced the development of world sports, particularly the non-Olympic ones;
- organisation of a series of autonomous multisport events of various orientations based on the World Games principles, e.g. the World Police and Fire Games (1985), the World Masters Games (Summer Games – 1985, Winter Games – 2010), the World Sport for All Games (1992), The X Games (Summer Games – 1995, Winter Games – 1997), the World Mind Sports Games (2008);¹⁹
- expansion of programmes and types of competitions on account of forming new systems, introducing various age limits, women's participation, revival

¹⁵ N.G. Dolbysheva, *Istorychni aspekty ta khronolohiia Vsesvitnikh ihor u mizhnarodnomu sportyvnomu rusi*, Vyd-vo Makovetskyi, Dnipropetrovsk 2012.

¹⁶ N.G. Dolbysheva, *Avtonomiia systemy sportyvnykh zakhodiv u neolimpiiskomu sporti*, „Sportyvnyi visnyk Prydniprovia” 2017, №1, pp. 22–31; N.G. Dolbysheva, I.M. Shevlyakov, *Vsesvitni ihry u mizhnarodnomu sportyvnomu rusi*, Innovatsiia, Dnipropetrovsk 2015.

¹⁷ N.G. Dolbysheva, I.M. Shevlyakov, *Vsesvitni ihry u mizhnarodnomu sportyvnomu rusi*, Innovatsiia, Dnipropetrovsk 2015.

¹⁸ *Governing documents*. International World Games Association [official site]; <http://www.the-worldgames.org/the-iwga/governing-documents>

¹⁹ N.G. Dolbysheva, *Avtonomiia systemy sportyvnykh zakhodiv u neolimpiiskomu sporti*, „Sportyvnyi visnyk Prydniprovia” 2017, №1, pp. 22–31.

- and dissemination of national and ethnic sports, etc. For example, as for intellectual sports, chess competitions have been held under the programme “blitz” since 1988, speed chess since 2001, categories of mixed teams since 2016; checkers competitions among juniors have been organized since 1994, those for cadets since 1993, mini-cadets since 1997, children since 2005, etc.;²⁰
- improvement of friendly international relations among military personnel members and supporting military veterans and the wounded ones through the expansion of sporting events, namely holding world sports championships (cycling, 1998; golf, 2003; parachuting, 2019) and the Military World Games (the Military World Summer Games, 1995; the Military World Winter Games, 2010; the Military World Cadet Games, 2010; the Invictus Games, 2014);
 - defining new priorities for the organization and holding of a series of World Games under the auspices of SportAccord International Convention,²¹ i.e.: the SportAccord World Combat Games (2010), the SportAccord World Mind Sports Games (2011), the World Urban Games (2019);
 - support from the international and national sports movement, i.e. the International Olympic Committee, the National Olympic Committee, sports organizations and federations through the recognition of sports and their federations, sports events under their patronage;
 - necessity for broader consolidation of society through the formation of sporting events, primarily continental and regional integrated sports games, whose program includes non-Olympic and national sports: on the territory of Asia – the South Asian Games (1984), the Asian Winter Games (1986), the East Asian Games (1993), the Central Asian Games» (1995), the West Asian Games (1997), the Asian Beach Games (2008); on the territory of Europe – the Games of the Small States of Europe (1985), the European Games (2015);
 - improvement of the management system, namely the foundation of the General Assembly of International Sports Federations in 2009, transformed into SportAccord International Convention and restructured in 2017 to become the Global Association of International Sports Federations;
 - manifestation of national identity, historical national-cultural sports traditions and their support through organising and holding various sporting events, in the national (ethnic) way, e.g. the İslam Ülkeleri Spor Oyunları (1980), the World Nomad Games (2014), the World Indigenous Games (2015);
 - improvement, expansion, and accessibility of information support in the field of non-Olympic sports, i.e. the creation of autonomous printed prod-

²⁰ N. Dolbysheva, *Systemni faktory pidhotovky sportsmeniv v intelektualnykh vydakh sportu*, “Sportyvnyi visnyk Prydniprovia” 2017, №2, pp. 59–68.

²¹ N.G. Dolbysheva, I.M. Shevlyakov, *Vsesvitni ihry u mizhnarodnomu sportyvnomu rusi*, Inno-
vatsiia, Dnipropetrovsk 2015.

ucts (newspapers, magazines, flyers, posters, etc.) and radio broadcasting; Internet sites of international and national sports organizations and federations; Internet video channels; YouTube video holding; implementation of live broadcasts and webcasts of sports news, etc.;

- further transformation of already known sports disciplines into new forms, for example, boss ball – a combination of capoeira, beach volleyball, acrobatics, trampoline tricks, football, aerial gymnastics, 2002; chess – a combination of chess and boxing, 2003; snook ball – a combination of football and billiards, 2003; high diving – jumping into the water from extreme heights, 2009, etc.;
- integration of non-Olympic sports in various spheres of social life (educational, professional, military, recreational) and their ‘migration’ in various natural conditions, e.g. beach sports (wrestling, handball, cheerleading, rugby, korfbal, etc.); sports of the water environment – in the water (volleyball, wrestling, football, etc.) and underwater (rugby, hockey, hunting, orienteering, wrestling, etc.); sports in the swamp (wrestling, rugby, football, volleyball, etc.);
- gender policy on women’s participation in the management of international sports organizations and sports competitions in traditionally considered masculine sports, for example, the establishment of the Women In Motorsport Commission at the International Federation of Automobiles, 2009; holding championships and cups of women in power lifting, bodybuilding (1980), kickboxing (1985), sumo (1997), rugby (1998), football among women military personnel (2008), motocross (2008), etc.;
- expansion of extreme sports activities and realization of human creative needs through the formation of new sports disciplines, for example, skateboarding (1980), wakeboarding (1990), moto freestyle (1990), rollerblading (1990), roller freestyle and its types (1990–1995), windsurfing (1998, which in 2020, in Tokyo was included in the program of the 22nd Olympic Games), football freestyle (2003), basketball freestyle and acrobatic basketball freestyle (2003–2009), sports parkour (2007), wingsuit (2015), etc.;
- formation and operational improvement of the International Council of Arbitration for Sport (1983, 1994), which allowed to resolve legal disputes between sports organizations, athletes, etc.;
- the formation of the World Anti-Doping Agency (1999) promoted the concept of fair play and the development of certain sports, including non-Olympic ones, which cannot be recognized without signing a declaration of implementation of the World Anti-Doping Code,

Thus, in the second period of contemporary history, the autonomy of the formation of non-Olympic sports in the international sports movement and the factors that influenced its development and improvement are clearly traced.

Final conclusions and discussion

The period of modern and contemporary history has witnessed significant progress in industrial, economic, political, and social spheres, which in turn has influenced the formation and intensive development of physical culture and sports as a separate area of human activity in the social environment.

The scientific discussion relates to the stage of development of non-Olympic sports that can be considered in the light of significant changes in political, social, and economic conditions worldwide, or on a narrower scale, for example, considering the formation of international sports organizations or system of sports competitions.²² In the context of our research, it is more interesting to reveal the factors that affected the formation of autonomous non-Olympic sports in the international sports movement, which refers to the formation of institutions, competition system, development of technical progress, information support, and more. The analysis of historical, scientific works and the study of the development of non-Olympic sports peculiarities allowed us to identify the general stages of development of non-Olympic sports at the international level and two stages in contemporary history (Figure 1). These stages differ clearly and comprise the features that impacted the development of non-Olympic sports in the system of the international sports movement. It is established that the development of Olympic and professional sports has influenced the formation of the autonomy of non-Olympic sports and its recognition as a system-forming component of the international sports movement.

Studying the historical chronology of non-Olympic sports development in different periods of history allowed us to establish the main factors influencing their formation as a social sphere, becoming independent in modern history and autonomous in contemporary history (Table 1).

Thus, for the first time, the factors influencing the development of non-Olympic sports in the system of the international sports movement, which influenced the formation of their own autonomy related to their management, legal status, political views, and consolidation of society, organization and rules for various sports have been identified.

²² N. Dolbysheva, *Systemni faktory pidhotovky sportsmeniv v intelektualnykh vydakh sportu*, "Sportyvnyi visnyk Prydniprovia" 2017, №2, pp. 59–68; E.V. Imas, S.F. Matveev, O.V. Borisova, I.O. Kohut, et al., *Neolimpiiskyi sportu*, Olimpiiska literatura, Kyiv 2015.

Table 1. Characteristics of historical factors that impacted autonomous non-Olympic sports development

Factors	Prerequisites of the historical period	Factors' features
Scientific and technological progress	Modern history	development of industry, production, cultural component, significant achievements of science and technology
	Contemporary history	industrialization of society, economic growth, improvement of logistics
		scientific and technical progress in the production of sports equipment, economic growth, sports industry formation and development
Social factor	Modern history	biological need for physical activity, organization of leisure and participation in modern social life; onset of new physical activities and their transformation into sports entertainment, professional sports development, women's emancipation
	Contemporary history	biological need for physical activity, living standards' improvement, sports achievements
		biological need for extreme motor and sports activities, realization of creative potential, need for emotional relief, sports achievements, living standards' improvement, transformation of motor activities into sports, integration of non-Olympic sports in various areas
Organizational and legal factors	Modern history	foundation of sports clubs and societies, formation of preliminary legal and institutional environment for sports federations
	Contemporary history	foundation of international sports federations, formation of the institutional environment for various international sports organizations, standardization of sports legal aspects
		foundation and development of autonomous international sports organizations, formation and development of an autonomous legal field that facilitated non-Olympic sports management
Educational and scientific factors	Modern history	development of ideological and theoretical foundations for physical culture and sports, bourgeois systems of education and the sports scientific area
	Contemporary history	formation of autonomy of the system of scientific knowledge in non-Olympic sports, autonomous system of training in non-Olympic sports, integration of non-Olympic sports into various areas of activity

Table 1. Characteristics of historical factors... (cont.)

Factors	Prerequisites of the historical period	Factors' features
Political factors	Modern history	revival of the Olympic Games, consolidation of society, women's emancipation
	Contemporary history	regulation of sports organizations in the system of the international sports movement, formation of the international Olympic movement, introduction of medical/ doping control in sports, participation of women in sports movement, consolidation of society through sports events, formation of the Olympic programme, manifestation of national identity in sports, improvement of organization and hosting of the Olympic Games
		recognition of sports by the international sports movement, support of international relations, stronger society consolidation through the expansion of sports events, gender policy in sports, globalization of sports activities, manifestation of national identity and historical as well as national-cultural traditions in sports
Information factors	Modern history and contemporary history	development, expansion and accessibility of information to various mass media

Source: own research.

DECLARATION OF CONFLICTING INTERESTS

The author declared no potential conflicts of interests with respect to the research, authorship, and/or publication of the article *Historical Features of the Development of the Autonomy of non-Olympic Sports in the System of the International Sports Movement in the Period of Modern and Contemporary History*.

FUNDING

The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of the article *Historical Features of the Development of the Autonomy of non-Olympic Sports in the System of the International Sports Movement in the Period of Modern and Contemporary History*.

References

- Barker J.B., Neil R., Fletcher D., *Using Sport and Performance Psychology in the Management of Change*, "Journal of Change Management" 2016, Vol. 16, №1, pp. 1–7.

- Bubka S., *Olympic sport in society: History of development and the current status*, Olympic literature, Kyiv 2013.
- Bubka S.N., Platonov V.M., *Sistema olimpijskoj podgotovki: osnovy upravleniya*, Pervaya drukarnya, Kiev 2018.
- Bulatova M.M., Bubka S.N., *Kulturnoe nasledie Drevnej Grecii i Olimpijskie igry*, Olimpijskaya literatura, Kiev 2012.
- Demirel D.H., Yıldıran İb., *The Philosophy of Physical Education and Sport from Ancient Times to the Enlightenment*, "European Journal of Educational Research" 2013, Vol. 2, №4, pp. 191–202.
- Dolbysheva N., *Rozvytok neolimpijskoho sportu v mizhnarodnomu sportyvnomu rusi yak avtonomii v period novitnoi istorii*, "Sportyvnyi visnyk Prydniprovia" 2021, №3, pp. 26–35.
- Dolbysheva N.H., *Orhanizatsiina struktura ta osnovni funktsii diialnosti Mizhnarodnoho konventu "SportAkkord"*, "Slobozhanskyi naukovo-sportyvnyi visnyk" 2015, №3(47), pp. 35–40.
- Dolbysheva N., *Systemni faktory pidhotovky sportsmeniv v intelektualnykh vydakh sportu*, "Sportyvnyi visnyk Prydniprovia" 2017, №2, pp. 59–68.
- Dolbysheva N.G., *Socialno znachemye zadachi neolimpijskogo sporta*, "Olimpijskij sport i sport dlya vseh: materialy HVIII Mezhdunarodnogo kongressu" 2014, Vol. 1, pp. 246–248.
- Dolbysheva N.H., *Osnovni napriamy neolimpijskoho sportu*, "Sportyvnyi visnyk Prydniprovia" 2014, №1, pp. 138–144.
- Dolbysheva N.H., Shevliak I.M., *Vsesvitni ihry u mizhnarodnomu sportyvnomu rusi*, Innovatsiia, Dnipropetrovsk 2015.
- Dolbysheva N., *Avtonomiia systemy sportyvnykh zakhodiv u neolimpiiskomu sporti*, "Sportyvnyi visnyk Prydniprovia" 2017, №1, pp. 22–31.
- Dolbysheva N.H., *Istorychni aspekty ta khronolohiia Vsesvitnykh ihor u mizhnarodnomu sportyvnomu rusi*, Vyd-vo Makovetskyi, Dnipropetrovsk 2012.
- Dolbysheva N.H., *Neolimpiyskyi sport yak sotsialnyi instytut na rivni derzhavnosti*, "Slobozhanskyi naukovo-sportyvnyi visnyk" 2015, №2(46), pp. 70–73.
- Fil S.M., Khudolii O.M., Malka H.V., *Istoriia fizychnoi kultury*, OVS, Kharkiv 2003.
- Goloshapov B.R., *Istoriya fizicheskoy kultury i sporta*, Akademiya, Moskva 2013.
- Governing documents*. International World Games Association [official site]; <http://www.theworldgames.org/the-iwga/governing-documents>.
- Imas Ye.V., Matvieiev S.F., Borysova O.V., Kohut I.O. et al., *Neolimpiyskyi sportu*, Olimpiiska literatura, Kyiv 2015.
- Istyagina-Eliseeva E.A., *Feminizm kak faktor razvitiya zhenskogo sportivnogo dvizheniya*, "Sbornik nauchnykh trudov molodykh uchenykh i studentok RGAFK" 2000, pp. 96–101.

- Kun L., *Vseobshaya istoriya fizicheskoy kultury i sporta*, Raduga, Moskva 1982.
- Lazovč B., Mazič S., Delič M., SuzičLazič J., Sparič R., Stajič Z., *History of sports medicine in East European countries*, "Sports medicine: a center of progress" 2015, №68(1–2), pp. 59–65.
- Matveev S., Borisova O., Kogut I., Goncharenko E., Marinich V., *Aktualnye problemy razvitiya neolimpijskih vidov sporta*, "Problemy sovremennogo sovershenstvovaniya sistemy obrazovaniya v oblasti fizicheskoy kultury" 2013, pp. 393–396.
- Melnikova N.Yu., Treskin A.V. *Istoriya fizicheskoy kultury i sporta, Sovetskij sport*, Moskva 2013.
- Panhelova N.Ie., *Istoriia fizychnoi kultury*, Osvita Ukrainy, Kyiv 2007.
- Stolbov V.V., *History of physical culture and sports*, Prosveshchenye, Moscow 1989.
- Stolbov V.V., *History of physical culture and sports*, Prosveshchenye, Moscow 1983.
- Waic M., *Development of women's sport in central Europe before the first world war*, "Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe" 2021, Vol. 4, №4, pp. 11–20.

Primary sources

- Бубка С.Н., Платонов В.М., *Система олимпийской подготовки: основы управления*, Первая друкарня, Киев 2018.
- Булатова М.М., Бубка С.Н., *Культурное наследие Древней Греции и Олимпийские игры*, Олимпийская литература, Киев 2012.
- Голощاپов Б.Р., *История физической культуры и спорта*, Академия, Москва 2013.
- Долбишева Н., *Автономія системи спортивних заходів у неолімпійському спорті*, "Спортивний вісник Придніпров'я" 2017, №1, pp. 22–31.
- Долбишева Н., *Розвиток неолімпійського спорту в міжнародному спортивному русі як автономії в період новітньої історії*, "Спортивний вісник Придніпров'я" 2021, №3, pp. 26–35.
- Долбишева Н., *Системні фактори підготовки спортсменів в інтелектуальних видах спорту*, "Спортивний вісник Придніпров'я" 2017, № 2, pp. 59–68.
- Долбишева Н.Г., *Історичні аспекти та хронологія Всесвітніх ігор у міжнародному спортивному русі*, Вид-во Маковецький, Дніпропетровськ 2012.

- Долбишева Н.Г., *Неолімпійський спорт як соціальний інститут на рівні державності*, „Слобожанський науково-спортивний вісник” 2015, №2(46), pp. 70–73.
- Долбишева Н.Г., *Основні напрями неолімпійського спорту*, “Спортивний вісник Придніпров’я” 2014, №1, pp. 138–144.
- Долбишева Н.Г., Шевляк І.М., *Всесвітні ігри у міжнародному спортивному русі*, Інновація, Дніпропетровськ 2015.
- Долбишева Н.Г., *Організаційна структура та основні функції діяльності Міжнародного конвенту “СпортАккорд”*, “Слобожанський науково-спортивний вісник” 2015, №3(47), pp. 35–40.
- Долбишева Н.Г., *Социально значимые задачи неолимпийского спорта*, “Олимпийский спорт и спорт для всех: материалы XVIII Международного конгрессу” 2014, Vol. 1, pp. 246–248.
- Истягина-Елисеева Е.А., *Феминизм как фактор развития женского спортивного движения*, “Сборник научных трудов молодых ученых и студенток РГАФК” 2000, pp. 96–101.
- Імас Є.В., Матвеев С.Ф., Борисова О.В., Когут І.О. та ін., *Неолімпійський спорт*, Олімпійська література, Київ 2015.
- Кун Л., *Всеобщая история физической культуры и спорта*, Радуга, Москва 1982.
- Матвеев С., Борисова О., Когут И., Гончаренко Е., Маринич В., *Актуальные проблемы развития неолимпийских видов спорта*, “Проблемы современного совершенствования системы образования в области физической культуры” 2013, pp. 393–396.
- Мельникова Н.Ю., Трескин А.В. *История физической культуры и спорта*, Советский спорт, Москва 2013.
- Пангелова Н.Є., *Історія фізичної культури*, Освіта України, Київ 2007.
- Столбов В.В., *История физической культуры и спорта*, Просвещение, Москва 1989.
- Столбов В.В., *История физической культуры и спорта*, Просвещение, Москва 1983.
- Філь С.М., Худолій О.М., Малка Г.В., *Історія фізичної культури*, ОВС, Харків 2003.



<http://dx.doi.org/10.16926/sit.2022.03.02>

Wiesław PIĘTA*

<https://orcid.org/0000-0001-6746-5310>

Kultura fizyczna w Uniwersytecie Humanistyczno- -Przyrodniczym im. Jana Długosza w Częstochowie latach 1971–2021 (zarys problematyki)

Jak cytować [how to cite]: Pięta W., *Kultura fizyczna w Uniwersytecie Humanistyczno-Przyrodniczym im. Jana Długosza w Częstochowie latach 1971–2021 (zarys problematyki)*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2022, t. 5, nr 3, s. 31–61

Physical culture at Jan Długosz University in Czestochowa from 1971 to 2021 (Issue outline)

Abstract

For almost fifty years students and academics scholars are contributing to the growth and development of physical culture in the University. An important role in this process is played by academic teachers of the Physical Education & Sport Centre. In the researched period, the number of teaching hours of physical education was systematically reduced from 240 hours to 30 hours (ministerial central decisions). Sports classes at the University are supplemented by sports sections in selected disciplines. Students training in such sports sections have won already 434 medals in Polish Academic Championships and lecturers from the Physical Education & Sport Centre significantly contributed to those results. The Centre's personnel consist of specialists in team games and individual sports. Their results in World, European and Polish Academic Championships have contributed to the promotion of Jan Długosz University in Europe and the world. The best section of KU AZS (Academic Club of University Sports Association) is women's table tennis (9 medals in Polish Team Championships, 8 Polish Cups, 46 matches played in the European Cup). The sport

* dr, Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie; e-mail: wieslawpieta@wp.pl (autor korespondencyjny)

activists of KU AZS together with the Physical Education & Sport Centre in Częstochowa organized 28 Academic Championships of Poland. In the 20th century tourism and camping were withdrawn as compulsory classes. Since 2008 students of UJD have had excellent conditions for practicing sports and recreation (Academic Sports Center).

Keywords: Jan Długosz University in Częstochowa, Physical Education & Sport Centre, physical culture, academic sport.

Streszczenie

Studenci i pracownicy już od pół wieku uczestniczą w rozwoju kultury fizycznej w Uniwersytecie Humanistyczno-Przyrodniczym im. Jana Długosza w Częstochowie. Szczególną rolę w tym procesie odgrywają nauczyciele akademicki Studium Wychowania Fizycznego i Sportu. W badanym okresie systematycznie zmniejszała się liczba godzin dydaktycznych z wychowania fizycznego – z 240 do 30 godzin (decyzje ministerialne). Uzupełnieniem zajęć sportowych na uczelni są sekcje sportowe. Trenujący w sekcjach studenci zdobyli 434 medale w Akademickich Mistrzostwach Polski, w czym znaczący udział mieli wykładowcy Studium Wychowania Fizycznego i Sportu. Kadre Studium tworzą specjaliści od gier zespołowych i sportów indywidualnych. Wyniki sportowe, które osiągnęli studenci podczas Akademickich Mistrzostw Świata, Europy i Polski przyczyniły się do promocji Uniwersytetu w Europie i w świecie. Najlepszą sekcją Klubu Uczelnianego Akademickiego Związku Sportowego jest sekcja tenisa stołowego kobiet (10 medali drużynowych mistrzostw Polski, 8 pucharów Polski, 46 rozegranych spotkań w pucharze Europy). Działacze Klubu Uczelnianego Akademickiego Związku Sportowego Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego im. Jana Długosza wraz ze Studium Wychowania Fizycznego i Sportu w Częstochowie zorganizowali 28 Akademickich Mistrzostw Polski. W XX wieku wycofano się z turystyki i obozownictwa jako zajęć obowiązkowych. Od 2008 r. studenci Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego im. Jana Długosza posiadają wyśmienite warunki do uprawiania sportu i rekreacji (Akademickie Centrum Sportu).

Słowa kluczowe: Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie, Studium Wychowania Fizycznego i Sportu, kultura fizyczna, sport akademicki.

Wprowadzenie

Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza (UJD) w Częstochowie w 2021 r. obchodził 50-lecie istnienia. Celem tego artykułu jest przedstawienie osiągnięć społeczności akademickiej, w tym grupy osób odpowiedzialnych za rozwój kultury fizycznej w uczelni (pracownicy Studium Wychowania Fizycznego i Sportu – SWFiS, działacze Akademickiego Związku Sportowego oraz studenci). Zakres chronologiczny tej publikacji obejmuje okres 1971–2021, tj. od momentu powołania do życia Wyższej Szkoły Nauczycielskiej w Częstochowie (1971 r.) aż do zakończenia jubileuszu w 2021 r. Terenem współzawodnictwa sportowego jest kraj, Europa i świat. Szczególną rolę w popularyzacji tej sfery życiowej odegrał Klub Uczelniany (KU) Akademickiego Związku Sportowego (AZS) i SWFiS. Wraz z rozwojem wyższej szkoły i zwiększaniem się liczby studentów nastąpił wzrost liczebności kadry naukowo-dydaktycznej. Od wielu lat kadre Studium tworzą specjaliści od zespołowych gier sportowych i sportów indywidu-

alnych. W latach 70. XX wieku dużą popularnością wśród studentów cieszyły się wycieczki krajoznawcze do państw socjalistycznych i obozownictwo. Z początkiem nowego stulecia studentów objęto obowiązkową nauką pływania, w czym zasługa ówczesnego Rektora – prof. dra hab. Ryszarda Szweda.

Z inicjatywy Prezesa Honorowego AZS Akademii im. Jana Długosza (AJD) dra Wiesława Pięty wybudowano Akademickie Centrum Sportu (2008 r.). Od 1993 r. działacze AZS we współpracy ze SWFiS organizowali dla studentów Częstochowy Akademicki Dzień Sportu i Kultury (w 2013 r. po raz dwudziesty i ostatni). Istotnym elementem w życiu uczelni są Akademickie Mistrzostwa Polski. Klub Uczelniany AZS Wyższej Szkoły Pedagogicznej (WSP/AJD) zorganizował 28 Mistrzostw Polski Szkół Wyższych, uczelni pedagogicznych, społeczno-przyrodniczych. Studenci-sportowcy tej uczelni zdobyli ponad czterysta medali w krajowym współzawodnictwie sportowym¹.

W historiografii nie ma całościowej syntezy dotyczącej roli, jaką odegrały KU AZS i SWFiS w rozwoju kultury fizycznej w polskich uczelniach w ciągu ostatnich 50 lat. W nielicznych regionalnych publikacjach zasygnalizowano tę problematykę². W 2003 r. w bibliotece WSP zorganizowano wystawę okolicznościową dotyczącą badanego tematu. W zbiorach autora niniejszego artykułu znajduje się też film historyczny (*Trzydziestolecie sportu w WSP*). Źródła archiwalne (wycinki prasowe, fotografie, protokoły zebrań KU AZS UJD, zestawienia statystyczne) znajdują w się stworzonym ośrodku dokumentacji historii sportu AZS i tenisa stołowego (Szkoła Podstawowa nr 54 przy ul. Kukuczki 30 w Częstochowie). W prezentowanej narracji posłużono się wieloma metodami badawczymi. Analizy materiałów archiwalnych dokonano zgodnie z metodą źródłową: statuty, regulaminy imprez sportowych (metoda instytucjonalna prawna), analizę zestawień wyników sportowych oparto na metodzie statystycznej, przy analizie prasy niezbędna okazała się metoda jakościowa tekstów.

W artykule sformułowano następujące problemy badawcze:

- Czy potencjał sportowo-organizacyjny pracowników SWFiS, działaczy AZS i studentów został w pełni wykorzystany na terenie Polski, Europy i w świecie?

¹ Statystyka mistrzostw Polski WSP i Filii Uniwersytetów, Uczelni Pedagogicznych, Uczelni Społeczno-Przyrodniczych i AMP z lat 1975–2021 opracowana przez W. Pięty – *50 lat Uniwersytetu i sekcji tenisa stołowego AZS Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego im. Jana Długosza w Częstochowie*, biuletyn, Wyd. AZS UJD, Częstochowa 2021.

² W. Pięta, *Wychowanie fizyczne i sport w uczelni pedagogicznej Częstochowy w latach 1971–1996*, „Kultura Fizyczna” 1997, z. 1, s. 63–80; tenże, *40 lat działalności sportowo-organizacyjnej i turystycznej Studium Wychowania Fizycznego i Sportu Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie (1971–2010)*, [w:] T. Drozdek-Małołepsza (red.), *Z dziejów kultury fizycznej i turystyki w Polsce*, t. 1, Wyd. Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa 2011, s. 256–279; Relacja ustna Marka Własaka – kierownika SWFiS WSP (2010 r.); wystawa historyczna z okazji 30-lecia KU AZS Wyższej Szkoły Pedagogicznej w bibliotece WSP (2003 r.).

- Czy uczelnia w pełni zabezpieczyła środki finansowe na pokrycie kosztów uczestnictwa w Akademickich Mistrzostwach Polski?
- Czy istnieje potrzeba funkcjonowania Studium Wychowania Fizycznego i Sportu w strukturze uczelni?
- Studenci jakich częstochowskich klubów sportowych zdobywali najwięcej medali w AMP?

1. Powołanie Studium Wychowania Fizycznego w Wyższej Szkole Nauczycielskiej (WSN) w Częstochowie.

Reforma systemu oświatowego z 1961 r.³ zakładała m.in. modernizację systemu kształcenia nauczycieli. Dotychczasowy system kształcenia był oparty na czteroletnich liceach pedagogicznych i dwuletnich studiach nauczycielskich, które nie były w stanie należycie przygotować nauczycieli do realizacji nowych trendów wprowadzonych do programów nauczania⁴. Realizując projekt krajowej sieci szkół i kierunków studiów (Ministerstwo Oświaty i Szkolnictwa Wyższego), podjęto decyzję (1969/1970) o uruchomieniu 12 wyższych szkół nauczycielskich (WSN), a rok później sieć wyższych szkół nauczycielskich obejmowała już 15 ośrodków (jeden w mieście wojewódzkim). Decyzją Rady Ministrów z dnia 24.07.1971 r. powołano Wyższą Szkołę Nauczycielską w Częstochowie⁵. Uczelni pedagogicznej nadano kształt struktury dwuwyziałowej: Wydział Matematyczno-Przyrodniczy (chemia, fizyka, chemia z fizyką, fizyka z chemią, matematyka) i Wydział Pedagogiczny (filologia polska, nauczanie początkowe, pedagogika, pedagogika nauczania początkowego, pedagogika pracy kulturalno-oświatowej, pedagogika specjalna, pedagogika szkolna) z prawem prowadzenia trzyletnich studiów wyższych zawodowych. Uczelni przypisano również obowiązek kształcenia i dokształcania nauczycieli dla potrzeb szkolnictwa podstawowego, zawodowego i średniego.

Pierwszym rektorem WSN w Częstochowie był doc. dr Marian Jakubowski (były pracownik Uniwersytetu Białostockiego, naukowo zajmował się problematyką pedagogiki opiekuńczej). Wtedy w WSN powołano do życia jednostki mię-

³ K. Trzebiatowski, J. Żerko, *System oświatowy Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej na tle porównawczym*, Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1990, s. 40–49. Zob. Dz. U. 1961 r. Nr 32, poz. 160.

⁴ J. Jarowiecki, B. Nowecki, Z. Ruta (red.), *Kształcenie nauczycieli w Polsce Ludowej*, Wyd. Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie, Kraków 1983, s. 113.

⁵ B. Snoch, *Z dziejów szkolnictwa w Częstochowie i w regionie częstochowskim w latach 1918–1990*, Wyd. Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie, Częstochowa 1998, s. 209; R. Szwed (red.), *Droga do Akademii WSN–WSP–AJD 1971–1974–2004*, Wyd. Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa 2006, s. 35; Dz. U. 1971, nr 21, poz. 195 i 196.

dzywydziałowe: Studium Praktycznej Nauki Języków Obcych (SPNJO), Pracownię Elektronicznej Techniki Obliczeniowej (PETO), Studium Wychowania Fizycznego (SWF)⁶. Kolejno funkcje rektora pełnili: prof. dr hab. Janusz Sztumski (przedtem Uniwersytet Śląski, prowadził badania naukowe z socjologii, filozofii i polityki społecznej), prof. dr hab. Włodzimierz Brzezina (wcześniej pracował w Politechnice Częstochowskiej, prowadził zajęcia z ekonomii politycznej, naukowo zajmował się w rachunkowością)⁷, prof. dr hab. Edward Polanowski (uprzednio wykładowca w Studium Nauczycielskim w Kaliszu, specjalizował się w historii literatury)⁸, prof. dr hab. Józef Świątek (absolwent Uniwersytetu Łódzkiego, poprzednio zatrudniony w Politechnice Łódzkiej, stopień doktora habilitowanego uzyskał z fizyki doświadczalnej)⁹, prof. dr hab. Ryszard Szwed (absolwent Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie, przed podjęciem pracy w WSP był dyrektorem I LO w Radomsku, z wykształcenia historyk)¹⁰, prof. dr hab. Janusz Berdowski (absolwent Uniwersytetu Śląskiego, wcześniej zatrudniony jako nauczyciel dydaktyczno-naukowy w Politechnice Śląskiej, specjalizował się w fizyce ciała stałego¹¹), prof. dr hab. Zygmunt Bąk (absolwent Politechniki Wrocławskiej, reprezentuje dziedzinę nauk przyrodniczych), prof. dr hab. Anna Wypych-Gawrońska (absolwentka Uniwersytetu Śląskiego, naukowo zajmuje się historią teatru i dramatu).

Znaczącym elementem życia akademickiego w powstającej uczelni było wychowanie fizyczne, sport i turystyka. Dr hab. Andrzej Nowakowski wyróżnia dwa podokresy kształtowania się kultury fizycznej po II wojnie światowej w Polsce. Pierwszy okres szkolnictwa wyższego w PRL to czas tworzenia się podstaw organizacyjno-koncepcyjnych (1946–1952), drugim etapem jest uznanie wychowania fizycznego jako przedmiotu obowiązkowego i powołanie struktur zarządzających wychowaniem fizycznym w szkołach wyższych (1952–1974)¹². Działając na mocy zarządzenia Ministra Szkolnictwa Wyższego z dnia 26 maja 1952 r., powołano do życia uczelniane studia wychowania fizycznego. Zorganizowanie studium wychowania fizycznego w WSN powierzono Stanisławowi Kupczykowi – nauczycielowi wychowania fizycznego w IV LO im H. Sienkiewicza w Częstochowie (absolwentowi Wyższej Szkoły Wychowania Fizycznego we Wrocławiu, byłemu reprezentantowi Polski w piłce ręcznej jedenastoosobowej)¹³. S. Kupczyk

⁶ R. Szwed (red.), *Droga do Akademii...*, s. 24–25.

⁷ Tamże, s. 26–27.

⁸ Tamże, s. 27–28.

⁹ Tamże, s. 29–30.

¹⁰ Tamże, s. 30–31.

¹¹ Tamże, s. 32.

¹² A. Nowakowski, *Wychowanie fizyczne w polskich szkołach wyższych w latach 1946–1974*, [w:] L. Szymański, Z. Schwarzer (red.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, t. 2, Wyd. Akademii Wychowania Fizycznego we Wrocławiu, Wrocław 1996, s. 179–186.

¹³ W. Pięta, *Kronika osiągnięć sportowych studentów Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie w latach 1973–1993*, Wyd. Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie, Częstochowa

opracował regulamin i strategię rozwoju studium. W roku akademickim 1971/1972 na godzinach zleconych zatrudniono nauczycieli częstochowskich szkół, w kolejności: Krystynę Pol¹⁴, Marka Własaka¹⁵, Andrzeja Aniołka¹⁶. Czerosobowa kadra prowadziła obligatoryjne zajęcia z wychowania fizycznego (gier zespołowych, pływania, zajęć muzyczno-ruchowych i turystyki) oraz zajęć sportowych w sekcjach koszykówki, piłki siatkowej i tenisa stołowego¹⁷. Już w 1971 r. zastanawiano się nad kierunkiem studiów wychowanie fizyczne. Początkowo planowano opiekę nad dzieckiem z wychowaniem fizycznym (w trakcie przygotowania do rozpoczęcia roku akademickiego 1972/1973 zmieniono nazwę na pedagogika opiekuńcza z wychowaniem fizycznym). Pierwszych 39 studentów przyjęto z dniem 1.10.1973 r., a rok później 43 słuchaczy¹⁸. Wówczas w WSN studiowano na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym (chemia, fizyka, matematyka, chemia z fizyką, fizyka z chemią) i na Wydziale Pedagogicznym (wspomniana wcześniej pedagogika opiekuńcza z wychowaniem fizycznym, filologia polska, pedagogika, pedagogika pracy, pedagogika kulturalno-oświatowa, pedagogika szkolna, pedagogika specjalna). W drugim roku działalności uczelni funkcjonowały: pedagogika opiekuńcza z wychowaniem muzycznym, pedagogika opiekuńcza z wychowaniem plastycznym, pedagogika opiekuńcza z zajęciami praktyczno-technicznymi, nauczanie początkowe z wychowaniem plastycznym, pedagogika przedszkolna. Ostatni nabór na pedagogikę opiekuńczą z wychowaniem fizycznym miał miejsce w roku akademickim 1975/1976. Po trzech latach rekrutacji kierunek ten zawieszono.

Z początkiem siódmej dekady ubiegłego wieku cenną inicjatywę podjęli studenci fizyki z Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego, którzy powołali Klub Uczelniany Akademickiego Związku Sportowego w Wyższej Szkole Nauczycielskiej (17.03.1973 r.). W środowisku akademickim Częstochowy działalność sportowo-organizacyjną prowadziły: Akademicki Związek Sportowy w Częstochowie, Klub Politechniki, Klub Seniora AZS Częstochowa. Początkowo w uczelni nauczycielskiej organizowano zawody międzywydziałowe i studenckie festyny sportowe w ramach juwenaliów. Pierwszymi sekcjami uczestniczącymi we współzawodnictwie sportowym były koszykówka i tenis stołowy, które zgłoszono do rozgrywek o mistrzostwo klasy B podokręgu częstochowskiego. W okresie 50 lat funkcję prezesów KU AZS w kolejności pełnili: Kazimierz Więckowski, Jacek Michalski, Jan Ślęzak, Wiesław Pięta, Zbigniew Turek, Zygmunt Stempor, Janusz Haszcz, Zdzisław Świątek, Tadeusz Budzik, Arkadiusz Dziublak, Grzegorz Kamiń-

1993, s. 5; tenże, *Częstochowscy Azetesiacy*, Wyd. Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego im. Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa 2020, s. 117.

¹⁴ W. Pięta, *Częstochowscy Azetesiacy*, s. 145.

¹⁵ Tamże, s. 172.

¹⁶ Tamże, s. 79–80.

¹⁷ Relacja ustna S. Kupczyka (1991 r.).

¹⁸ WSN w Częstochowie, Plan rozwoju na lata 1971–1980, Częstochowa, luty 1974 r., s. 40–42.

ski, Marek Piotrowski, Jacek Kasprzyk, Sławomir Gliński, ponownie W. Pięta i Marek Fijałkowski. Znacząco wzrosła liczba studentów, co miało wpływ na wzrost zatrudnienia nauczycieli akademickich w WSN. W dniu 8.05.1973 r., decyzją Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego i Techniki, Wyższa Szkoła Nauczycielska w Częstochowie otrzymała prawa akademickie (od roku akademickiego 1973/1974 uruchomiono 4-letnie studia magisterskie)¹⁹. W chwili otrzymania uprawnienia do prowadzenia studiów magisterskich WSN posiadało obiekt dydaktyczny o kubaturze 31 000 m³ na potrzeby około 800 studentów (w tym sala gimnastyczna 23,70 × 11,80 m) przy ul. Zawadzkiego 13/15 (obecnie al. Armii Krajowej), gmach dydaktyczny o kubaturze 10 700 m³ na potrzeby około 300 studentów przy ul. Jasnogórskiej 64, dom studencki (260 miejsc), stołówkę, bibliotekę przy ul. Zawadzkiego 36a (dzisiejszy Wydział Humanistyczny). WSN administrowało również domem studenckim (100 miejsc) przy ul. Katedralnej 9, korzystano z zasobów miasta Częstochowy (internat na 100 miejsc przy ul. Prusa 18). Kadra dydaktyczna WSN rekrutowała się z akademickich ośrodków z Warszawy, Łodzi, Opola i Wrocławia. W początkowym okresie istnienia uczelni kadre stanowiło 12 docentów, 7 adiunktów, 26 wykładowców i 44 asystentów. Z dniem 1.10.1973 r. na kierunku pedagogika opiekuńcza wprowadzono nową specjalizację – wychowanie fizyczne. Za programy i plany nauczania tej specjalności odpowiedzialna była Pracownia Wychowania Fizycznego, która funkcjonowała w schemacie organizacyjnym SWF. Pierwszym kierownikiem tej pracowni był dr Mieczysław Gordon²⁰. Ponadto w strukturze organizacyjnej SWF WSN odnotowano Zespół Nauk Biomedycznych. W latach 1973–1975 na kierunku pedagogika opiekuńcza z wychowaniem fizycznym zajęcia prowadził światowej sławy antropolog prof. Napoleon Wolański. Pracownicy SWF oprócz zajęć praktycznych prowadzili także metodykę z gier zespołowych, pływania, lekkoatletyki i gimnastyki oraz sportów indywidualnych²¹. Zobowiązani byli do prowadzenia działalności naukowo-badawczej.

2. Funkcjonowanie Studium Wychowania Fizycznego i Sportu w Wyższej Szkole Pedagogicznej (WSP) w latach 1974–1989

Sejm PRL w dniu 13.10.1973 r. przyjął ustawę w sprawie edukacji. Zakładała ona m.in. zmiany w zakresie kształcenia w szkołach wyższych, w tym i nauczy-

¹⁹ W. Pięta, *Akademicki Związek Sportowy w Częstochowie w latach 1945–2000*, Wyd. Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa 2007, s. 30. Rozporządzenie Rady Ministrów z 20.08.1974 roku w sprawie przekształcenia Wyższych Szkół Nauczycielskich, Dziennik Urzędowy PRL 1974 r. Nr 30, poz. 177.

²⁰ Mieczysław Gordon – długoletni kierownik SWF Politechniki Częstochowskiej, założyciel AZS Częstochowa, Absolwent AWF Warszawa (1964), doktor nauk o kulturze fizycznej (1973). Zbiory W. Pięty. Zob. W. Pięta, *Częstochowscy Azetesiacy*, s. 96–97.

²¹ W. Pięta, *Wychowanie fizyczne i sport w uczelni pedagogicznej Częstochowy...*, s. 63–65.

cieli: „Kształcenie przyszłych nauczycieli i wychowawców odbywać się będzie w systemie studiów magisterskich”²². Począwszy od roku akademickiego 1973/1974 zaczął się nowy etap w kształceniu nauczycieli. W ciągu 2 lat przekształcono dziewięć WSN w WSP (Kielce, Szczecin, Zielona Góra, Warszawa, Słupsk, Siedlce, Olsztyn, Bydgoszcz, Częstochowa). Rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 20.07.1974 r. przekształcono Wyższą Szkołę Nauczycielską na Wyższą Szkołę Pedagogiczną w Częstochowie²³. W 1974 r. w sferze akademickiej kultury fizycznej nastąpiły zmiany w statutach i regulaminach organizacyjnych (SWF zostało przemianowane w SWFiS)²⁴. Do programów nauczania wprowadzono obowiązkowe wychowanie fizyczne w wymiarze 2 godz. tygodniowo na wszystkich czterech latach i kierunkach studiów. Ważną rolę w tworzeniu tych struktur odegrał Zarząd Główny Akademickiego Związku Sportowego. Nastąpiła pełna integracja w działalności SWFiS z Klubem Uczelnianym AZS. Pracownicy SWFiS WSP w Częstochowie prowadzili zajęcia dydaktyczne i pracę szkoleniową w sekcjach sportowych. W myśl rozporządzenia JM Rektora WSP nauczyciele akademicy SWFiS byli zobowiązani do prowadzenia badań naukowych w zakresie nauk o kulturze fizycznej (artykuły naukowe pisano pod kierownictwem doc. dra M. Gordona, a dotyczyły one: oceny ceny wpływu obowiązkowych zajęć wychowania fizycznego na rozwój fizyczny studentów, sprawności fizycznej dzieci 6-letnich pod kątem dojrzałości szkolnej, sprawności fizycznej dzieci głuchych – Ośrodek Szkolno-Wychowawczy w Lublińcu). W następstwie zmiany nazwy i zadań pracownicy SWFiS zostali przemianowani na nauczycieli dydaktycznych.

W końcu lat 70. ubiegłego wieku władze Wydziału Pedagogicznego zawiesiły nabór na pedagogikę opiekuńczą z wychowaniem fizycznym (powodem był brak samodzielnych pracowników nauki). Kryzysowa sytuacja społeczno-gospodarcza w kraju (lata 80. XX wieku) spowodowała w szkolnictwie wyższym istotne zmiany (wprowadzono m.in. program oszczędnościowy, nowe programy nauczania, wydłużono naukę na WSP z 4 do 5 lat). W tym okresie (lata 80. minionego stulecia) pojawiły się pierwsze sygnały o możliwości likwidacji obligatoryjnego wychowania fizycznego w uczelniach. W latach 1983–1989 odbywały się zajęcia z wychowania fizycznego w wymiarze 2 godz. tygodniowo przez pierwsze trzy lata studiów zgodnie z decyzją resortu szkolnictwa wyższego.

Częstochowskie WSP posiadało skromną bazę sportową (jedna sala gimnastyczna). Czyniono starania o budowę nowej sali gimnastycznej (inicjatywa ów-

²² J. Górski, *Kształcenie i dokształcanie nauczycieli w szkołach wyższych*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 1977, nr 4, s. 40.

²³ Dziennik Urzędowy PRL 1974 r. Nr 30, poz. 177.

²⁴ S. Podgrodzki, *30 lat Studiów Wychowania Fizycznego i Sportu*, [w:] K. Obodyński (red.), *Kultura fizyczna studentów*, Wyd. Akademii Wychowania Fizycznego w Warszawie, Warszawa 1983, s. 19; „Kultura Fizyczna” 1975, nr 10; A. Nowakowski, *Wybrane prawno-organizacyjne aspekty zajęć wychowania fizycznego w szkołach wyższych*, „Wychowanie Fizyczne i Sport” 1989, t. 33, nr 4, s. 117.

czesnego prorektora ds. nauczania i wychowania doc. dra hab. Włodzimierza Brzezina pozostała jedynie w sferze wizji)²⁵. Studenci Wyższej Szkoły Pedagogicznej odnosili znaczące sukcesy sportowe. Do sportowych liderów zaliczano wówczas tenisistów stołowych, siatkarzy (podstawowa szóstka pierwszoligowego zespołu AZS Częstochowa studiowała w tej uczelni), piłkarzy nożnych, lekkoatletów. Z inicjatywy JM Rektora prof. Edwarda Polanowskiego, prorektora ds. studenckich prof. Włodzimierza Brzezina oraz prezesa Związku Nauczycielstwa Polskiego w WSP Wiesława Pięty powołano w dniu 2.05.1988 r. Uczelniany Zespół Kultury Fizycznej²⁶. Na kierownika tego zespołu desygnowano dra Wiesława Pilisa, specjalistę od nauk fizjologicznych. W roku akademickim 1989/1990 na kierunku pedagogika reaktywowano ponownie specjalizację z wychowania fizycznego.

3. Działalność dydaktyczno-organizacyjna SWFiS w okresie transformacji ustrojowej (1990–1999)

Przemiany ustrojowe w Polsce poprzedzone obradami Okrągłego Stołu dotyczyły również szkolnictwa wyższego. Ustawa o szkolnictwie wyższym z 1991 r. nakładała na uczelnie dbanie o zdrowie i rozwój fizyczny studentów (ów przepis był bardzo ogólnikowy). W środowisku akademickim zaczęły się dyskusje w sprawie wyeliminowania wychowania fizycznego z obowiązkowych obowiązków studentów. Ostatecznie to ZG AZS obronił wychowanie fizyczne w programie studiów, a stanowcze stanowisko Rady Głównej Szkolnictwa Wyższego z 28.10.1991 r. w sprawie wychowania fizycznego (w wymiarze nie mniejszym niż 120 godzin – 4 semestry) zahamowało proces likwidacyjny. Ówczesne władze WSP na czele z JM Rektorem prof. drem hab. Józefem Świątkiem wspierały sport studencki. Rektor wydał stosowne zarządzenie (1994 r.), które umożliwiało studentom posiadającym I klasę sportową otrzymanie stypendium sportowego. Dawną aulę WSP (al. Armii Krajowej 13/15) dostosowano dla potrzeb sportu wyczynowego (tenis stołowy). Do użytku zaadaptowano też pomieszczenie po byłym laboratorium z fizyki – umieszczono w nim siłownię (pierwszy atlas zakupiono ze środków otrzymanych przez AZS WSP, a przeznaczonych z programu rozwoju sportu akademickiego). Pracownicy SWFiS otrzymali nowe pomieszczenia administracyjno-socjalne. Studium zaproponowało studentom zajęcia fakultatywne. W okresie transformacji ustrojowej pracownicy SWFiS WSP wspólnie z KU AZS

²⁵ Inicjatywa ta miała miejsce w maju 1987 r. podczas posiedzenia Kolegium Rektorskiego WSP w Częstochowie. Autor niniejszego artykułu był obecny na tym zebraniu.

²⁶ Zbiory W. Pięty, Pismo okólne Nr 5 Rektora Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie z dnia 2 maja 1988 r.

WSP byli organizatorami Akademickiego Dnia Sportu i Kultury²⁷ (począwszy od maja 1994 r.) oraz kolejnych Mistrzostw Polski WSP i Filii Uniwersytetów²⁸. Prezes Urzędu Kultury Fizycznej i Sportu Mieczysław Nowicki przyznał starszemu wykładowcy SWFiS Wiesławowi Pięcie tytuł Sportowego Menedżera 1999 r. (wybitne osiągnięcia organizacyjno-menedżerskie w skali kraju)²⁹.

4. Rozwój materialny i sportowo-organizacyjny SWFiS w XXI w.

Z inicjatywy pracownika Studium – wówczas także prezesa Organizacji Środowiskowej AZS Częstochowa – Wiesława Pięty podjęto się organizacji Centralnej Inauguracji Sportowego Roku Akademickiego w Częstochowie (2000 r.). Podczas tego spotkania, w obecności parlamentarzystów, biskupa pomocniczego Archidiecezji Częstochowskiej dra Antoniego Długosza, prezydium Zarządu Głównego AZS oraz JM Rektora WSP prof. Ryszarda Szweda, wmurowano i poświęcono kamień węgielny pod budowę Akademickiego Centrum Sportu. W głównym gmachu WSP przy ul. Waszyngtona 4/8 odsłonięto tablicę pamiątkową z okazji uczestnictwa studentów P. Gruszki, D. Murka, M. Nowaka, A. Stelmacha w Igrzyskach Olimpijskich w Atlancie (1996).

W ramach wychowania fizycznego kontynuowano obowiązkową naukę pływania. W tym okresie trwały prace nad realizacją projektu budowy Akademickiego Centrum Sportu (ACS). W dniu 4.10.2004 r. częstochowska uczelnia rozpoczęła 34 rok działalności – już jako Akademia im. Jana Długosza³⁰. Nastąpiły zmiany w systemie uczęszczania przez studentów na zajęcia z wychowania fizycznego. Studenci uzyskali dobrowolność w wyborze dyscypliny sportu, jak również prowadzącego zajęcia. Mimo programu oszczędnościowego władze rektorskie zaakceptowały kontynuację zajęć w sekcjach sportowych i udział ich członków w Akademickich Mistrzostwach Polski. W auli WSP przy al. Armii Krajowej 13/15 (sala do tenisa stołowego i aerobiku) dokonano wymiany parkietu i oświetlenia. Do siłowni zakupiono drugi wielostanowiskowy atlas. Pracownicy studium za działalność sportowo-organizacyjną byli nagradzani nagrodami: Ministra Sportu, Prezydenta Miasta Częstochowy i Rektora AJD. Uhonorowani zostali również Brązowymi, Srebrnymi i Złotymi Krzyżami Zasługi, Medalami Komisji Edukacji Narodowej oraz odznakami Zasłużony Działacz Kultury Fizycznej i od-

²⁷ W. Pięta, S. Podobiński, *25-lecie Akademickiego Związku Sportowego – Księga pamiątkowa*, Wyd. Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie, Częstochowa 1998, s. 9. Zob. W. Pięta, P. Pięta, B. Pięta, *Księga Jubileuszowa AZS Częstochowa*, Wyd. Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie, Częstochowa 2000, s. 35.

²⁸ Tamże, s. 49–50.

²⁹ Zbiory W. Pięty. Dyplom w posiadaniu autora.

³⁰ Dziennik Ustaw z 16 sierpnia 2004 r. Nr 179, poz. 1844.

znakami Akademickiego Związku Sportowego. W marcu 2008 r. zmarł pierwszy kierownik SWFiS AJD Stanisław Kupczyk, a 4 sierpnia 2008 r. CzPBP Przemysłówka zakończyła prace budowlane i uroczystie oddano ACS studentom i mieszkańcom Częstochowy. W ACS odbyły się XII Mistrzostwa Europy Nieślyszących (2011 r.) i Młodzieżowe Mistrzostwa Polski w tenisie stołowym (2013 r.), Mistrzostwa Polski Nieślyszących w tenisie stołowym (2017, 2019, 2020 r.) oraz czterokrotnie Mistrzostwa Śląska Skrzatów i Żaków w tenisie stołowym (2016, 2017, 2018, 2019 r.), mistrzostwa Europy strażaków w tenisie stołowym.

5. Kadra Studium Wychowania Fizycznego i Sportu WSN/WSP/AJD/UJD w latach 1971–2021

Uczelnia w badanym okresie charakteryzowała się dynamicznym rozwojem (zwiększyła się liczba studentów i samodzielnych pracowników nauki). W XX wieku w uczelni powstały nowe wydziały. W roku 2001 w strukturze uczelni istniały cztery wydziały: Filologiczno-Historyczny, Pedagogiczny, Matematyczno-Przyrodniczy i Artystyczny. Rok akademicki 2000/2001 to dalszy rozwój WSP – dwa kierunki (historia i fizyka) otrzymały stosowne uprawnienia do nadawania stopni doktorskich³¹. W 2003 r. w uczelni kształciło się 12 548 studentów. Dyplomy w ciągu 30 lat otrzymało 31 783 absolwentów. Od roku akademickiego 2006/2007 zainaugurowano studia zaoczne na kierunku wychowanie fizyczne. W kolejnym roku w strukturze uczelni funkcjonowało już pięć wydziałów. Na Wydziale Pedagogicznym uruchomiono nowe kierunki: turystyka i rekreacja (I stopień) oraz wychowanie fizyczne – dwuletnie studia II stopnia (2010). Na tych kierunkach studiów zajęcia praktyczne prowadzili również pracownicy SWFiS. W 2018 r. decyzją Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego powołano Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza. W drugiej dekadzie XXI w. uczniano na sześciu wydziałach: Wydział Nauk Ścisłych, Przyrodniczych i Technicznych, Wydział Prawa i Ekonomii, Wydział Nauk o Zdrowiu, Wydział Sztuki, Wydział Nauk Społecznych i Wydział Humanistyczny. W sumie kształcono na 50 kierunkach. Studium przez okres 50 lat prowadziło szeroką działalność dydaktyczno-wychowawczą, naukową i sportową. Kadre stanowili specjaliści od popularnych w środowisku akademickim dyscyplin sportu (piłka siatkowa, koszykówka, lekkoatletyka, tenis stołowy, piłka nożna). Kierownikami Studium byli: Stanisław Kupczyk (w okresie 1971–1990 r.), Marek Własak (1990–1999 r.), Waldemar Mroczek (1999–2021 r.) i Dorota Rak (2021 r.)³².

³¹ Zbiory W. Pięty. Pierwszym doktorantem w historii WSP został Juliusz Sętowski, absolwent WSP, nauczyciel wychowania fizycznego w SP nr 42 w Częstochowie.

³² W. Pięty, *Częstochowscy Azetesiacy*, s. 130.

Tabela 1. Dane personalne pracowników SWFiS WSN–WSP–AJD–UJD w latach 1971–2021

Lp.	Nazwisko i Imię	Lata pracy	Specjalizacja	Stanowisko	Funkcja
1	Stanisław Kupczyk	1971–1990	Trener II kl. piłki ręcznej	St. wykładowca	Kierownik SWFiS (1971–1990)
2	Krystyna Pol	1972–1988	Instruktor pływania	St. wykładowca	Z-ca kierownika ds. dydaktycznych (1972–1979)
3	Marek Własak	1972–2002	Instruktor koszykówki i lekkoatletyki	St. wykładowca	Z-ca kierownika ds. sportowych (1975–1990), kierownik SWFiS (1990–1999)
4	Andrzej Aniołek	1973–1992	Trener II kl. lekkoatletyki, instruktor piłki siatkowej, specjalista od rehabilitacji	St. wykładowca	Z-ca kierownika ds. dydaktycznych (1979–1992)
5	Stanisław Maruszczyk	1973–1991	Trener II kl. koszykówki, instruktor narciarstwa alpejskiego	St. wykładowca	—
6	Krzysztof Dobrzański	1975–1987	Trener II kl. piłki ręcznej, instruktor koszykówki	Wykładowca	—
7	Halina Zuch	1975–2008	Instruktor gimnastyki i narciarstwa zjazdowego	St. wykładowca	Z-ca kierownika ds. dydaktycznych (1999–2008)
8	Jerzy Maruszczyk	1975–2020	Trener II klasy piłki ręcznej, instruktor narciarstwa biegowego, tenisa, gimnastyki sportowej	St. wykładowca	Z-ca kierownika ds. sportowych (1999–2017)
9	Tadeusz Zaleski	1979–2008	Trener II kl. piłki nożnej, instruktor narciarstwa zjazdowego	St. wykładowca	Z-ca kierownika ds. dydaktycznych (1993–1996)
10	Zofia Jarzyn	1980–2005	Instruktor piłki siatkowej	St. wykładowca	Z-ca kierownika ds. sportowych (1996–1999)
11	Wanda Cichoń	1983–2006	Instruktor piłki siatkowej	St. wykładowca	Z-ca kierownika ds. dydaktycznych (1996–1999)

Tabela 1. Dane personalne pracowników SWFiS... (cd.)

Lp.	Nazwisko i Imię	Lata pracy	Specjalizacja	Stanowisko	Funkcja
12	Jadwiga Mleczak	1984–2011	Instruktor piłki siatkowej, specjalista od gimnastyki korekcyjnej	St. wykładowca	—
13	Waldemar Mroczek	1986–	Trener II kl. piłki nożnej, instruktor narciarstwa zjazdowego i tenisa	St. wykładowca	Z-ca kierownika ds. sportowych (1990–1996), kierownik SWFiS, (1999–2021)
14	Grażyna Papaj	1988–2020	Trener II kl. lekkoatletyki	St. wykładowca	Z-ca kierownika ds. dydaktycznych (2008–2015)
15	Jarosław Grzybowski	1987–	Trener II kl. piłki siatkowej	St. wykładowca	—
16	Wiesław Pięta	1979–2021	Trener I kl. tenisa stołowego, menedżer sportu	Adiunkt	Prezes KU AZS WSP (1976–1979), (1994–1996), (2007–2016), Prezes Honorowy AZS UJD
17	Dorota Rak	1993–	Instruktor gimnastyki artystycznej, instruktora narciarstwa	St. wykładowca	Z-ca dyrektora SWFiS (2017–2021), dyrektor SWFiS (2021)
18	Maria Prejs	1994–1997	Trener II kl. tenisa stołowego	Wykładowca	—
19	Mieczysław Gordon	1973–1980	Trener II kl. koszykówki, gimnastyki sportowej	Docent	Kierownik Pracowni WF (1973–1978)
20	Renata Owusu	2008–	Trener II kl. Koszykówki	St. wykładowca	—
21	Jerzy Mleczak	1997–2011	Instruktor piłki ręcznej, instruktor tenisa stołowego	St. wykładowca	—
22	Marlena Szlubowska	2020–	Trener II kl. piłki siatkowej, trener personalny	Wykładowca	Z-ca dyrektora SWFiS (2021)

Źródło: Zbiory SWFiS, Sprawozdania z działalności SWFiS za lata 1971–2021, bez sygn.; W. Pięta, *Częstochowscy Azetesiacy*, Częstochowa 2020, s. 73–75, 79–80, 96–97, 101–102, 105, 117, 125–126, 128, 130, 137–138, 147, 172, 175–176.

W latach 1974–1981 w strukturze studium funkcjonował Zespół Biomedyczny. Pracowali w nim wówczas: prof. Napoleon Wolański, dr Maria Pyżuk, dr Stanisław Kostaszuk, dr Anna Jaskólska, dr Maria Pyżik, dr Joanna Rodziejewicz-Gruhn i mgr Maciej Magdziarz.

Tabela 2. Wzrost liczebności Kadry Studium Wychowania Fizycznego i Sportu w latach 1971–2021

Rok	Stanowisko				Razem
	Adiunkt	St. wykładowca	Wykładowca	Asystent	
1971	—	—	1	—	1
1972	—	—	2	—	2
1973	—	1	1	3	5
1974	—	1	1	3	5
1975	—	1	2	4	7
1976	—	2	1	4	7
1977	—	3	2	3	8
1978	—	3	3	2	8
1979	—	3	3	3	9
1980	—	2	4	4	10
1981	—	3	3	3	9
1982	—	2	3	4	9
1983	—	3	4	3	10
1984	—	4	3	3	10
1985	—	4	3	2	9
1986	—	5	2	3	10
1987	—	5	3	4	12
1988	—	5	2	5	12
1989	—	5	3	5	13
1990	—	5	4	4	13
1991	—	9	3	—	12
1992	—	8	3	—	11
1993	—	10	1	1	12
1994	—	10	2	1	13
1995	—	10	2	1	13
1996	—	11	1	1	13
1997	—	11	1	1	13
1998	—	12	—	1	13
1999	—	12	—	1	13
2000	—	12	—	1	13

Tabela 2. Wzrost liczebności Kadry Studium Wychowania Fizycznego i Sportu... (cd.)

Rok	Stanowisko				Razem
	Adiunkt	St. wykładowca	Wykładowca	Asystent	
2001	—	12	1	—	13
2002	1	11	1	—	13
2003	1	11	1	—	13
2004	1	10	1	—	12
2005	1	10	1	—	12
2006	1	10	—	—	11
2007	1	9	—	—	10
2008	1	8	—	—	9
2009	1	8	—	—	9
2010	1	8	—	—	9
2011	1	8	—	—	9
2012	1	6	—	—	7
2013	1	6	—	—	7
2014	1	6	—	—	7
2015	1	6	—	—	7
2016	1	6	—	—	7
2017	1	6	—	—	7
2018	1	6	—	—	7
2019	—	7	—	—	7
2020	1	6	—	—	7
2021	1	4	—	1	6

Źródło: dane własne SWFiS (1975–2021); W. Pięta, *Częstochowscy Azetesiacy*, s. 73–75, 79–80, 96–97, 101–102, 105, 117, 125–126, 128, 130, 137–138, 147, 172, 175–176.

Liczba zatrudnionych pracowników w SWFiS w okresie 1971–2010 r. systematycznie wzrastała wraz z naborem studentów do Wyższej Szkoły Pedagogicznej, a potem Akademii im. Jana Długosza. Przyrost ilościowy pracowników SWFiS ograniczała jednak skromna baza sportowa, program oszczędnościowy podjęty przez władze rektorskie oraz ograniczenia godzinowe związane z obowiązkowym wychowaniem fizycznym w latach 90. XX wieku. W drugiej dekadzie XXI wieku znacząco zmniejszyła się liczba studiujących w uczelni (stacjonarnie i zaocznie). Nastąpiło też zmniejszenie godzin obowiązkowych z wychowania fizycznego do 30 godz. (semestr). Podjęcie decyzji o ograniczeniu godzin z wychowania fizycznego nie znalazło uzasadnienia, gdyż znacząco poprawiły się warunki bazowe do prowadzenia zajęć z wychowania fizycznego (Akademickie Centrum Sportu).

W ciągu ostatnich dwudziestu lat odnotowano zmniejszającą się liczbę pracowników SWFiS – aż o 40 % (tabela 2). W okresie 50 lat większość zatrudnionych w SWFiS stanowili absolwenci Akademii Wychowania Fizycznego w Krakowie, w Katowicach, w Warszawie, Filii Akademii Wychowania Fizycznego w Gorzowie Wielkopolskim, Wyższej Szkoły Wychowania Fizycznego we Wrocławiu i w Katowicach, pozostali (trzy osoby) to absolwenci Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie. Trzech pracowników posiadało stopnie naukowe doktora. Uprawnienia do prowadzenia zajęć z piłki siatkowej i koszykówki miało najwięcej pięć osób, piłki ręcznej – cztery, lekkoatletyki – trzy, a dwie były trenerami piłki nożnej i tenisa stołowego. Pozostali pracownicy specjalizowali się w narciarstwie, gimnastce korektywnej i w pływaniu. Pracownicy SWFiS wraz ze studentami wywalczyli niespełna pół tysiąca medali (434) we współzawodnictwie sportowym (AMP), a tym samym znacząco przyczynili się do promocji sportu wyczerpanego w Uniwersytecie i w Częstochowie.

6. Formy zajęć z kultury fizycznej w Wyższej Szkole Pedagogicznej oraz w Akademii im. Jana Długosza i Uniwersytecie Humanistyczno-Przyrodniczym im. Jana Długosza

Nadrzędnym celem realizowania programu z wychowania fizycznego jest poprawa stanu zdrowotności studentów, wyrobienie u słuchaczy studiów nawyków do codziennego korzystania z dobrodziejstw obcowania z kulturą fizyczną³³. Pełne wykorzystanie środków na wychowanie fizyczne, sport i turystykę ma wpływ na wszechstronne wychowanie studentów. Optymalny rozwój sprawności fizycznej i umiejętności ruchowych wzmacnia zdrowie, utrwała nawyki higieniczne, wdraża do przebywania na świeżym powietrzu, przygotowuje studentów do uczestnictwa w zajęciach rekreacyjnych (sportowe juwenalia, wycieczki krajoznawcze). Istotne w uczelni jest współzawodnictwo sportowe obejmujące różnorodne zawody sportowe (rozgrywki uczelniane, międzyuczelniane, dni sportu). Sukcesem SWFiS było objęcie studentów pierwszych lat nauką pływania.

W zależności od stanu zdrowia, sprawności i zainteresowań młodzieży oraz warunków bazowo-sprzętowych postanowiono utworzyć grupy sprawności fizycznej (grupy te funkcjonowały od 1971 r.) oraz grupy osób niepełnosprawnych:

1. Grupy ogólnorozwojowe o zróżnicowanym programie zajęć, ukierunkowanych na doskonalenie cech motorycznych i wyrównanie braków w usprawnieniu osobistym studentów (gimnastyka ogólnorozwojowa, elementy no-

³³ Relacja ustna M. Własaka. Program SWFiS WSP był wzorowany na ogólnopolskim programie rozwoju sportu akademickiego z 1997 r.

- woczesnych form ruchu), do tej grupy należy zaliczyć młodzież o niskiej sprawności fizycznej.
2. Grupy przygotowania sportowego dla studentów zainteresowanych określoną dyscypliną sportową, którzy reprezentują przeciętną sprawność i słabe umiejętności techniczne.
 3. Grupy nauki i doskonalenia pływania.
 4. Grupy sportowe AZS skupiające młodzież o odpowiednich predyspozycjach sportowych (Akademickie Mistrzostwa Polski Wyższych Szkół Pedagogicznych i Filii Uniwersytetów, Mistrzostwa Śląska i Polski, zawody o puchar Rektora).
 5. Grupy rehabilitacji ruchowej organizowane dla studentów o ograniczonych możliwościach ruchowych (gimnastyka specjalna i ciężowa).
 6. Grupy o szczególnych zainteresowaniach sportowych (aerobik, jazda konna, sporty walki, callanetics, narciarstwo).
 7. Turystyka kwalifikowana (rajdy, wycieczki piesze, autokarowe w kraju i poza granicami – Węgry, Czechosłowacja, Niemiecka Republika Demokratyczna, które realizowano w latach 1973–1979).
 8. Grupy studentów biorących udział w imprezach sportowo-rekreacyjnych (biegi przełajowe, Akademicki Dzień Sportu i Kultury, łyżwiarstwo, ligi rocznikowe, wydziałowe dni sportu).

Tabela 3. Zestawienie obciążeń dydaktycznych i bazowych SWFiS w latach 1971–2021

Lp.	Rok akademicki	Zajęcia obligatoryjne z wychowania fizycznego	Baza uczelniana i miejska
1	1971/1972	1 semestr	Sala gimnastyczna WSN
2	1972/1973	3 semestry	Sala gimn. WSN
3	1973/1974	4 semestry	Sala gimn. WSN
4	1974/1975	6 semestrów	2 sale gimn. WSP, sala SP nr 1
5	1975/1976	6 semestrów	2 sale gimn. WSP, sala SP nr 1 2 pływalnie (IV i II LO)
6	1976/1977	6 semestrów	2 sale gimn. WSP, sala SP nr 1 2 pływalnie (IV i II LO)
7	1977/1978	6 semestrów, w tym 5, 6 semestr – nauka pływania, dodatkowo 7, 8 semestr – turystyka	Sala gimn. WSP 2 pływalnie (IV i II LO)
8	1978/1979	6 semestrów, w tym 5, 6 semestr – nauka pływania, dodatkowo 7, 8 semestr – turystyka	Sala gimn. WSP 2 pływalnie (IV i II LO)
9	1979/1980	6 semestrów, w tym 1, 2 semestr – nauka pływania, dodatkowo 7, 8 semestr – turystyka	Sala gimn. WSP, pływalnia (IV LO), 1 boisko asfaltowe SP nr 1

Tabela 3. Zestawienie obciążeń dydaktycznych i bazowych SWFiS... (cd.)

Lp.	Rok akademicki	Zajęcie obligatoryjne z wychowania fizycznego	Baza uczelniana i miejska
10	1980/1981	6 semestrów, w tym 1, 2 semestr – nauka pływania, dodatkowo 7, 8 – semestr – turystyka	Sala gimn. WSP, pływalnia (IV LO)
11	1981/1982	6 semestrów, w tym 1, 2 semestr – nauka pływania, dodatkowo 7, 8 semestr – turystyka; na kierunku wychowanie plastyczne zajęcia były realizowane tylko przez 4 semestry	Sala gimn. WSP, pływalnia (IV LO)
12	1982/1983	6 semestrów, w tym 1, 2 semestr – nauka pływania, dodatkowo 7, 8 semestr – turystyka	Sala gimn. WSP, pływalnia (IV LO)
13	1983/1984	6 semestrów, w tym 1, 2 semestr – nauka pływania	Sala gimn. WSP, pływalnia (IV LO)
14	1984/1985	6 semestrów, w tym 1, 2 semestr – nauka pływania	Sala gimn. WSP, pływalnia (IV LO)
15	1985/1986	6 semestrów, w tym 1, 2 semestr – nauka pływania	Sala gimn. WSP, pływalnia (IV LO)
16	1986/1987	6 semestrów, w tym 1, 2 semestr – nauka pływania	Sala gimn. WSP, pływalnia (IV LO)
17	1987/1988	6 semestrów, w tym 1, 2 semestr – nauka pływania	2 sale gimn. (WSP, Hala Polonia), pływalnia IV LO, łącznik lekkoatletyczny
18	1988/1989	6 semestrów, w tym 1, 2 semestr – nauka pływania	3 sale gimn. (WSP, Polonia, IV LO), pływalnia (IV LO)
19	1989/1990	6 semestrów, w tym 1, 2 semestr – nauka pływania	3 sale gimn. (WSP, Polonia, IV LO), pływalnia (IV LO)
20	1990/1991	4 semestry	2 sale gimn. WSP
21	1991/1992	4 semestry	2 sale gimn. WSP
22	1992/1993	4 semestry	2 sale gimn. WSP
23	1993/1994	4 semestry	2 sale gimn. WSP
24	1994/1995	4 semestry, na kierunku germanistyka 3 semestry	2 sale gimn. WSP
25	1995/1996	4 semestry, nauka pływania za odpłatnością 50%	2 sale gimn. WSP
26	1996/1997	4 semestry, nauka pływania za odpłatnością 50%	2 sale gimn. WSP, pływalnia (IV LO)
27	1996/1997	4 semestry, nauka pływania oraz w siłowni za odpłatnością 50%	2 sale gimn. WSP, pływalnia (IV LO), siłownia
28	1997/1998	4 semestry, nauka pływania oraz w siłowni za odpłatnością 50%	2 sale gimn. WSP, pływalnia (IV LO), siłownia

Tabela 3. Zestawienie obciążeń dydaktycznych i bazowych SWFiS... (cd.)

Lp.	Rok akademicki	Zajęcie obligatoryjne z wychowania fizycznego	Baza uczelniana i miejska
29	1998/1999	4 semestry, nauka pływania oraz zajęcia w siłowni za odpłatnością 50%	2 sale gimn. WSP, pływalnia (IV LO), siłownia
30	1999/2000	4 semestry, nauka pływania oraz zajęcia w siłowni	2 sale gimn. WSP, pływalnia (IV LO), siłownia
31	2000/2001	4 semestry, nauka pływania oraz zajęcia w siłowni	2 sale gimn. WSP, pływalnia (IV LO), siłownia
32	2001/2002	4 semestry	2 sale gimn. WSP, siłownia
33	2002/2003	4 semestry	2 sale gimn. WSP, siłownia
34	2003/2004	2, 3 semestry w zależności od wydziału	2 sale gimn. WSP, siłownia
35	2004/2005	2 semestry	2 sale gimn. AJD, siłownia
36	2005/2006	2 semestry	2 sale gimn. AJD, siłownia
37	2006/2007	2 semestry	2 sale gimn. AJD, siłownia
38	2007/2008	2 semestry	2 sale gimn. AJD, siłownia
39	2008/2009	2 semestry	ACS AJD – hala pełnowymiarowa 48 × 30 × 13,75 m, sala do aerobiku, sala specjalistyczna do tenisa stołowego, siłownia, sala 24 × 12, sala gimn. SWFiS
40	2009/2010	2 semestry	ACS AJD – hala pełnowymiarowa 48 × 30 × 13,75 m, sala do aerobiku, sala specjalistyczna do tenisa stołowego, siłownia, sala 24 × 12, sala gimn. SWFiS
41	2010/2011	2 semestry	ACS AJD – hala pełnowymiarowa 48 × 30 × 13,75 m, sala do aerobiku, sala specjalistyczna do tenisa stołowego, siłownia, sala 24 × 12, sala gimn. SWFiS
42	2011/2012	2 semestry	ACS AJD – hala pełnowymiarowa 48 × 30 × 13,75 m, sala do aerobiku, sala specjalistyczna do tenisa stołowego, siłownia, sala 24 × 12, sala gimn. SWFiS
43	2012/2013	2 semestry	ACS AJD – hala pełnowymiarowa 48 × 30 × 13,75 m, sala do aerobiku, sala specjalistyczna do tenisa stołowego, siłownia, sala 24 × 12, sala gimn. IKFiT

Tabela 3. Zestawienie obciążeń dydaktycznych i bazowych SWFiS... (cd.)

Lp.	Rok akademicki	Zajęcie obligatoryjne z wychowania fizycznego	Baza uczelniana i miejska
44	2013/2014	2 semestry/ 1 semestr	ACS AJD – hala pełnowymiarowa 48 × 30 × 13,75 m, sala do aerobiku, sala specjalistyczna do tenisa stołowego, siłownia, sala 24 × 12, sala gimn. IKFiT
45	2014/2015	2 semestry	ACS AJD – hala pełnowymiarowa 48 × 30 × 13,75 m, sala do aerobiku, sala specjalistyczna do tenisa stołowego, siłownia, sala 24 × 12, sala gimn. IKFiT
46	2015/2016	2 semestry	ACS AJD – hala pełnowymiarowa 48 × 30 × 13,75 m, sala do aerobiku, sala specjalistyczna do tenisa stołowego, siłownia, sala 24 × 12, sala gimn. IKFiT
47	2016/2017	1 semestr	ACS AJD – hala pełnowymiarowa 48 × 30 × 13,75 m, sala do aerobiku, sala specjalistyczna do tenisa stołowego, siłownia
48	2017/2018	1 semestr	ACS AJD – hala pełnowymiarowa 48 × 30 × 13,75 m, sala do aerobiku, sala specjalistyczna do tenisa stołowego, siłownia
49	2018/2019	1 semestr	ACS UJD – hala pełnowymiarowa 48 × 30 × 13,75 m, sala do aerobiku, sala specjalistyczna do tenisa stołowego, siłownia
50	2019/2020	2 semestry	ACS UJD – hala pełnowymiarowa 48 × 30 × 13,75 m, sala do aerobiku, sala specjalistyczna do tenisa stołowego, siłownia
51	2020/2021	2 semestry	ACS UJD – hala pełnowymiarowa 48 × 30 × 13,75 m, sala do aerobiku, sala specjalistyczna do tenisa stołowego, siłownia

Źródło: dane Studium WF i Sportu za lata 1975–2021. SWFiS studentom II stopnia nauczania (studia magisterskie) przewidział Przedmiot Swobodnego Wyboru (PSW), z oferty 15 godzin (studia dzienne), 7 godzin (studia zaoczne). Zajęcia z wychowania fizycznego odbywały się w ACS.

W auli WSP przy al. Armii Krajowej 13/15 trzydzieści lat trenowali tenisiści stołowi. W XXI wieku dodatkowo utworzono w tej auli prowizoryczną siłownię. Ze środków KU AZS WSP opłacono instruktora do dodatkowych zajęć dla studen-

tów z jogi i step-aerobiku. Środki finansowe na sprzęt sportowy do siłowni (bieżnia, ławeczki do ćwiczeń siłowych, sztangę, hantle, rower rekreacyjny) oraz stępy pozyskano z programu rozwoju sportu akademickiego. W 1999 r. Zarząd KU AZS AJD wystąpił do Rektora WSP prof. Ryszarda Szweda o podjęcie prac związanych z projektowaniem budowy Akademickiego Centrum Sportu (ACS)³⁴. Od 2008 r. studenci ćwiczą w ACS.

7. Turystyka

Zrzeszenie Studentów Polskich, Akademicki Związek Sportowy, Studium Wychowania Fizycznego i Sportu propagowały turystykę na uczelni (wycieczki nizinne i wysokogórskie), obozy zimowe i obozy letnie (początkowo były wędrownie, później stały się obozami stacjonarnymi). W latach 1974–1976 kierownictwo SWFiS zorganizowało obozy wędrownie na Węgrzech, począwszy od jaskiń z okolic Miszkolca, poprzez Tokaj, a kończąc na zabytkach Budapesztu. Z tej formy wypoczynku skorzystało 50 studentów. Obozy zimowe i letnie były uzupełnieniem programu z wychowania fizycznego (nauka jazdy na nartach, nauka pływania, nauka żeglowania). Młodzież na obozy rekrutowano z kierunku pedagogika i nauczanie początkowe, a następnie z kierunku fizyka. Akcja obozownictwa była częściowo dofinansowana przez samych uczestników. Pierwszy obóz zorganizowano w 1974 r. W akcji turystycznej w roku akademickim 1978/1979 w rajdzie beanów „Apeks” wzięło udział około 1000 studentów³⁵.

Tabela 4. Wykaz miejscowości i liczba studentów uczestniczących w obozach sportowych

Lata	Obozy zimowe –miejscowość	Liczba uczestników	Obozy letnie – miejscowość	Liczba uczestników
1974	Szklarska Poręba	40	Czaplinek	45
1975	Białka Tatrzańska	47	Węgorzewo	45
1976	Białka Tatrzańska	42	Kartuzy	25
1977	—	—	Wilkasy	45
1978	Hala Miziowa	21	Wilkasy	50
1979	Szklarska Poręba	44	Wilkasy	45
1980	Szklarska Poręba	36	Wilkasy	45

³⁴ Zbiory W. Pięty. Pismo prezesa KU AZS WSP do JM Rektora WSP w sprawie budowy Akademickiego Centrum Sportu przy ul. Armii Krajowej 13/15 za gmachem Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego.

³⁵ Materiały I Konferencji Sprawozdawczo-Wyborczej Podstawowej Organizacji Partyjnej Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie, Częstochowa, listopad 1979 r.

Tabela 4. Wykaz miejscowości i liczba studentów... (cd.)

Lata	Obozy zimowe –miejscowość	Liczba uczestników	Obozy letnie – miejscowość	Liczba uczestników
1981	Zieleniec	72	—	—
1982	Zieleniec	24	—	—
1983	—	—	Niegocin	60
1984	Korbielów	72	Wilkasy	50
1985	Zieleniec	72	Giżycko	60
1986	Zieleniec	68	Wilkasy	34
1987	Zieleniec	70	Niegocin	48
1988	—	—	Niegocin	52
1989	—	—	Kruklanki	180
1990	Zieleniec	36	Tajty	49
1991	Zieleniec	36	—	—

Źródło: Zbiory SWFiS, Protokoły z posiedzeń SWFiS w latach 1971–1991, bez sygn.

W roku akademickim 1991/1992 turystyka decyzją władz uczelni została zawieszona ze względu na program oszczędnościowy³⁶. W latach 1974–1991 z tej popularnej formy turystyki skorzystało 1501 studentów. Obozy zimowe i letnie cieszyły się zainteresowaniem wśród studentów. Podczas tych form studenci opanowali w stopniu początkowym jazdę na nartach, pływanie żaglówką i deską surfingową³⁷.

8. Baza sportowa WSN, WSP, AJD, UJD

Wyższa Szkoła Nauczycielska, później WSP, posiadała skromną bazę sportową (salę gimnastyczną 24 m × 11,80 m). W planach rozwojowych uczelni była budowa akademickiej pływalni o olimpijskich wymiarach. Inwestycja ta pozostaje ciągle w sferze życzeń. Podczas Centralnej Inauguracji Sportowego Roku Akademickiego (Częstochowa, 2000 r.) w obecności parlamentarzystów, ministrów, władz samorządowych, działaczy AZS i kierowników studiów SWFiS z Polski wmurowano kamień węgielny pod Akademickie Centrum Sportu (ACS do użytku oddano we wrześniu 2008 r.). W połowie lat 90. minionego wieku istniała możliwość przejścia przez WSP gmachu sportowego przy ul. Pułaskiego 4 na potrzeby tworzonego kierunku wychowanie fizyczne (po kilku spotkaniach koncep-

³⁶ Zbiory SWFiS AJD; Relacja ustna M. Własaka (2010 r.).

³⁷ Były to zajęcia, które kończyły się zaliczeniem z oceną.

cyjnych Urząd Miasta – Uczelnia pomysł upadł). W sferze planu istniał zamiar budowy obiektu sportowego (siłowni i pracowni badań wydolnościowych) przy ul. Jasnogórskiej 64.

Dla realizacji zajęć z wychowania fizycznego w latach 1971–2010 korzystano z następujących obiektów sportowych:

- 1) sala gimnastyczna w gmachu WSP przy ul. Zawadzkiego 13/15 (obecnie al. Armii Krajowej) o wymiarach 24 m długości i 11,80 m szerokości (od 1971 r. parkiet wymieniono);
- 2) pływalnia o długości 25 m w IV LO im. H. Sienkiewicza przy al. NMP 56 (studenci korzystali z niej w latach 1974–1988 r. oraz 1997–2001);
- 3) pływalnia o długości 12,5 m w II LO im. R. Traugutta przy ul. Kilińskiego 62 – była do dyspozycji studentów w latach 1974–1979;
- 4) pływalnia o długości 25 m w SP nr 2 przy ul. Kowalskiego (później Baczyńskiego) 2a (1987–1989, 1997–2001 r.);
- 5) pływalnia o długości 25 m w SP nr 48 przy ul. Schillera 5 (1990–1997 r.);
- 6) Hala Polonia przy ul. Dekabrystów 43 o wymiarach 72 × 36 m (WSP wynajmowało za niewielkimi opłatami w latach 1988–1990);
- 7) aula WSP o długości 20 m i szerokości 12 m – została zaadoptowana do celów wychowania fizycznego w 1991 r. (gmach WSP przy al. Armii Krajowej 13/15);
- 8) sala gimnastyczna o wymiarach 40 m długości i 20 m szerokości znajdująca się w II LO im. Sienkiewicza – wynajmowana była dla potrzeb sekcji piłki nożnej w latach 1987–1989 oraz 1995–2001;
- 9) łącznik lekkoatletyczny o wymiarach 100 × 12 m znajdujący się w IV LO im. Sienkiewicza (1987/1988);
- 10) stadion lekkoatletyczny CKS Budowlani z bieżnią żużlową wraz ze skoczniami i rzutniami znajdujący się w miasteczku akademickim przy ul. Deglera 22 (dziś ul. Dąbrowskiego); od 2000 r., po remoncie, stadion posiada bieżnię tartanową;
- 11) stadion piłkarski Politechniki przy ul. Dąbrowskiego 58/64 (wynajmowany przez SWFiS WSP w miesiącach październik, kwiecień, maj);
- 12) teren rekreacyjny o wymiarach 20 × 10 m znajdujący się w ścisłym zapleczu gmachu WSP przy al. Armii Krajowej 13/15 – był udostępniony dla studentów w latach 1971–1978; w okresie zimy teren ten służył jako lodowisko;
- 13) salka rekreacyjna (siłownia) o wymiarach 10 × 6 m (al. Armii Krajowej 13/15) – oddana do użytku 11 grudnia 1995 r.;
- 14) Akademickie Centrum Sportu (od 2008 r.):
 - a) hala pełnowymiarowa 48 × 30 × 13,75 m,
 - b) specjalistyczna sala do tenisa stołowego 24 × 12 × 7 m,
 - c) sala do aerobiku, 18 × 9 m,
 - d) siłownia,

- e) zaplecze do odnowy biologicznej (sauna, wanna do hydromasażu),
 - f) sala konferencyjna,
 - g) hotel sportowy dla 24 studentów-sportowców;
- 15) specjalistyczna salka do podnoszenia ciężarów (al. Armii Krajowej 13/15).

9. Sekcje sportowe prowadzone przez pracowników SWFiS w latach 1971–2021

W roku akademickim 1971/1972 do programu nauczania wprowadzono sekcje dla młodzieży sportowo uzdolnionej. Z grona studentów wybierano reprezentacje uczelni na Akademickie Mistrzostwa Polski Wyższych Szkół Pedagogicznych i Filii Uniwersytetów, Uczelni Pedagogicznych, Uczelni Społeczno-Przyrodniczych. W okresie lat 1974–2021 studenci-sportowcy WSP/AJD/UJD zdobyli 434 medale. W większości sekcji sportowych działalność ograniczała się tylko do dwóch treningów tygodniowo i udziału w AMP (pozostałe treningi odbywały się w częstochowskich klubach sportowych). Za sport wyczynowy w uczelni (tenis stołowy, a od 2009 r. podnoszenie ciężarów) odpowiadał Klub Uczelniany AZS. W mistrzostwach tych uczelnię reprezentowali m.in. olimpijczycy z Atlanty (Damian Dacewicz, Marcin Nowak, Piotr Gruszka, Andrzej Stelmach), Ewa Dederko (Igrzyska Olimpijskie w Pekinie), mistrzowie Polski – siatkarze, tenisistki stołowe: Jolanta Pękała, Paulina Narkiewicz³⁸, Patrycja Molik, Anna Smykowska, Weronika Walna, Agata Pastor, Katarzyna Ślifirczyk, Roksana Załomska, studenci reprezentujący barwy II-ligowego RKS Raków (piłka nożna), Iskry Częstochowa (koszykówka), Budowlanych Częstochowa (lekkoatletyka), Częstochowianki (piłka siatkowa kobiet), żużlowcy Włókniarza Częstochowa. Znaczącymi sukcesami studentów są ich osiągnięcia w uniwersjadach (Roksana Załomska, Katarzyna Ślifirczyk, Sandra Wabik, Katarzyna Barańska, Piotr Mizera, Łukasz Grela, Karolina Gajos, Tomasz Krywult, Oktawian Krzyżanowski, Radosław Panas, Andrzej Solski, Mariusz Wiktorowicz, Marek Olczyk, Andrzej Stelmach, Krzysztof Stelmach, Andrzej Szewiński, Adam Kurek, Bartosz Szczęśniewski, Damian Dacewicz, Marcin Nowak, Zbigniew Bielawski, Andrzej Martyniuk, Andrzej Wrona, Bartosz Janeczek), Akademickich Mistrzostwach Świata (Marlena Stachura, Bożena Szczęsna, Piotr Wieloch, Anna Szlubowska, Paulina Narkiewicz, Magdalena Staszak, Patrycja Molik, Jakub Kosowski, Agata Pastor, Katarzyna Ostapska, Dominik Kwapisz, Łukasz Grela, Szymon Rotnicki, Adrian Pawlicki, Łukasz Mruk, Paulina Wardęga, Alicja Ziaja, Martyna Klekot) oraz w Europejskich Igrzyskach Studenckich (złoty medal w grze podwójnej w tenisie stołowym), Akademickich Mistrzostwach Eu-

³⁸ W. Pięta, *Z dziejów Akademickiego Związku Sportowego – Tenis stołowy (1928–2008)*, Wyd. Wyższej Szkoły Edukacji Zdrowotnej w Łodzi, Łódź 2010, s. 56–61.

ropy (cztery złote medale tenisistek stołowych). Niesłyszący wystąpili w igrzyskach, mistrzostwach świata i Europy (w tych ostatnich zdobyli trzy medale brązowe).

W tabeli nr 5 przedstawiono zestawienie obrazujące zdobyte medale (sekcje wraz z trenerami). Pierwszy złoty medal został wywalczony przez tenisistów stołowych (Częstochowa – 1975 r.), a ostatni srebrny zdobyty przez tenisistki stołowe (Rzeszów – 2021).

Tabela 5. Osiągnięcia sportowe studentów i pracowników SWFiS WSP–AJD w Częstochowie w latach 1975–2021

Lp.	Dyscyplina	Złote	Srebrne	Brązowe	Ogółem	Trenerzy
1	Tenis stołowy*	60	31	30	121	Stanisław Kupczyk, Wiesław Pięta, Paulina Narkiewicz, Miłosz Przybylik
2	Lekkoatletyka*	26	38	31	95	Halina Zuch, S. Kupczyk, Kry- styna Pol, Grażyna Papaj, Ewelina Pie- rzyna
3	Pływanie*	17	23	22	62	Jerzy Maruszczyk
4	Piłka siatkowa mężczyzn	10	4	2	16	Andrzej Aniołek, Jarosław Grzybow- ski
5	Piłka siatkowa kobiet	5	2	3	10	A. Aniołek, Zofia Jarzyn, Jerzy Mle- czak, Marlena Szlu- bowska
6	Piłka siatkowa plażowa mężczyzn	3	4	1	8	Jerzy Mleczak, J. Grzybowski
7	Piłka siatkowa plażowa kobiet	3	5	0	8	J. Mleczak, J. Grzybowski
8	Piłka nożna	4	3	5	12	Marek Własak, S. Kupczyk, Walde- mar Mroczek, Krzysztof Kościański
9	Futsal mężczyzn	5	4	1	10	Tadeusz Zaleski, Waldemar Mro- czek
10	Futsal kobiet	4	1	2	7	K. Kościański, W. Mroczek
11	Biegi przełajowe*	15	8	18	41	G. Papaj, Ewelina Perzyna

Tabela 5. Osiągnięcia sportowe studentów i pracowników SWFiS... (cd.)

Lp.	Dyscyplina	Złote	Srebrne	Brązowe	Ogółem	Trenerzy
12	Judo**	2	4	1	7	Krzysztof Raczyński, J. Mleczak
13	Szachy	0	0	2	2	W. Pięta
14	Koszykówka mężczyzn	1	2	0	3	M. Własak
15	Koszykówka kobiet	2	1	2	5	G. Papaj, Renata Owusu
16	Narciarstwo*	2	8	4	14	Stanisław Maruszczyk, T. Zaleski, Dorota Rak
17	Piłka ręczna kobiet	0	1	0	1	Krzysztof Dobrzański
18	Street-basket	0	0	1	1	R. Owusu
19	Taekwondo**	1	2	2	5	Jacek Wąsik
20	Tenis	4	0	0	4	J. Maruszczyk
21	Trójbój siłowy	0	2	0	2	Kamil Szczepanik
Razem		164	143	127	434	

* rywalizowano indywidualnie i drużynowo

** rywalizowano tylko indywidualnie

W tej statystyce nie uwzględniono medali zdobytych w Mistrzostwach Polski AZS (tenis stołowy, podnoszenie ciężarów), data końcowa 15.06.2021 r.

Źródło: W. Pięta, P. Pięta, B. Pięta, *Księga jubileuszowa AZS Częstochowa*, Częstochowa 2000, s. 49–50; Zbiory W. Pięty, *Zestawienia statystyczne osiągnięć sportowych studentów Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczym im. Jana Długosza w Częstochowie*; W. Pięta, *AZS Częstochowa w obiektywie w latach 1945–2015*, Częstochowa 2015; tenże, *Częstochowscy Azetesiacy*, s. 233–234.

Efektem działalności sekcji sportowych prowadzonych przez pracowników SWFiS były medale zdobyte w Mistrzostwach Polski Szkół Wyższych. Szczególnie udane były edycje: XVI (1991–1992 r.), XVIII (1995–1996 r.), XIX (1997–1998 r.), XX (1999–2000 r.), XXI (2001–2002 r.), XXIII (2005–2006 r.), które dały studentom WSP/AJD trzecie miejsca we współzawodnictwie sportowym organizowanym przez Zarząd Główny AZS³⁹. Jednak najlepsze pod względem sportowym były lata 2003–2004 (edycja XXII), wówczas to studenci AJD zdobyli drugie miejsce we współzawodnictwie sportowym⁴⁰. Ostatnimi Akademickimi Mistrzo-

³⁹ Zbiory Zarządu Głównego AZS, Materiały sprawozdawcze z edycji Mistrzostw Polski typów uczelni (1992, 1996, 1998, 2000), bez. sygn.

⁴⁰ Zbiory W. Pięty, Zestawienie współzawodnictwa sportu akademickiego AMP za lata 1975–2021. Początki współzawodnictwa sięgają 1960 r. Studenci WSN MP WS i FU zadebiutowali w 1974 r.

stwami Polski, które zorganizowano przez AZS były mistrzostwa w tenisie stołowym (2008 r.) w Zawierciu. Zdobywanie medalu w AMP stwarza studentom podstawę wystąpienia do Rektora o przyznanie stypendium sportowego. W tym czasie zdobyto ponad 400 medali we współzawodnictwie krajowym, co jest znakomitą osiągnięciem jak na średnią uczelnie pod względem studiujących.

W trzeciej dekadzie XXI wieku, w 2020 r., w Gdańsku pierwsze złote medale w Integracyjnych Mistrzostwach Polski AZS w tenisie stołowym wywalczyli studenci fizjoterapii: Julia Szemiel i Adrian Szeliga (osoby niesłyszące). W omawianym okresie tenisistki stołowe zdobyły ośmiokrotnie puchar Polski, wywalczyły dziesięć medali drużynowych mistrzostw Polski, 39 medali (w tym 8 złotych) indywidualnych mistrzostw Polski seniorek. W pucharach europejskich rozegrały 46 spotkań.

Zakończenie

Polityka ministerialna spowodowała trwające do końca drugiej dekady XXI w. ograniczenia w zakresie wymiaru obowiązkowych zajęć z wychowania fizycznego, jak również sekcji sportowych (w 1998 r. sekcja tenisa stołowego AZS WSP należała do przodujących w kraju, zwyciężyła we współzawodnictwie sportowym Polskiego Związku Tenisa Stołowego)⁴¹. W roku akademickim 2000/2001 wymiar zajęć wychowania fizycznego w WSP wynosił dwie godziny tygodniowo przez cztery semestry, w tym semestr obowiązkowej nauki pływania. Po czterech latach (2004) studentom zagwarantowano obligatoryjnie 2 godziny wychowania fizycznego w tygodniu, a w skali roku 60 godz. Obecnie studentom proponowano 30 godz. wychowania fizycznego w czasie studiów I stopnia i 15 godz. na II stopniu kształcenia.

W zakończeniu udzielono odpowiedzi na problemy badawcze postawione we wprowadzeniu. Kadre wykładowców wychowania fizycznego w UJD stanowili uznani specjaliści z dyscyplin sportowych, na które istniało zapotrzebowanie wśród studentów. W okresie omawianych pięćdziesięciu lat wzorowo układała się współpraca SWFiS z Klubem Uczelnianym AZS AJD, świadczą o tym m.in. medale zdobyte w Akademickich Mistrzostwach Polski. KU AZS zorganizował w Częstochowie (1975–2007 r.) i w Zawierciu (2008 r.) 28 Mistrzostw Polski WSP i FU oraz Uczelni Pedagogicznych i Uczelni Społeczno-Przyrodniczych⁴². Z okazji jubi-

⁴¹ W. Pięta, *Tenis stołowy na Górnym Śląsku w latach 1929–2004*, Wyd. Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa 2005, s. 107; tenże, *9 dekad Polskiego Związku Tenisa Stołowego*, Wyd. Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego im. Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa 2021, s. 200.

⁴² *50 lat Uniwersytetu i sekcji tenisa stołowego...*; W. Pięta, *Kronika osiągnięć...*, s. 19; tenże, *Akademicki Związek Sportowy w Częstochowie...*; tenże, *Częstochowscy Azetesiacy*; W. Pięta, S. Podobiński, *25-lecie Akademickiego Związku Sportowego...*, s. 17–19.

leuszy 25- i 30- i 40-lecia istnienia KU AZS AJD w bibliotece uczelnianej zaprezentowano wystawy osiągnięć sportowych studentów. W 2008 r. oddano do użytku Akademickie Centrum Sportu, tworząc tym samym doskonałe warunki do pracy nauczycielom akademickim zatrudnionym w SWFiS i w Instytucie Kultury Fizycznej (IKN). Pracownicy IKF ograniczyli się wyłącznie do wypełniania pensum dydaktycznego. Z przedstawionego wyżej materiału badawczego wynika zasadność funkcjonowania SWFiS. Na przestrzeni pięćdziesięciu lat pracownicy Studium działalnością dydaktyczno-wychowawczą i sportową udowodnili potrzebę jego istnienia w strukturze organizacyjnej uczelni. Wszechstronność, zaangażowanie, doświadczenie i fachowa wiedza trenerska pracowników SWFiS została w pełni wykorzystana podczas ogólnopolskich zawodów (AMP). Zarówno pracownicy Studium, jak i zarząd KU AZS przyczynili się do rozpoznawalności studentów-sportowców UJD w Polsce i w Europie. Szczególne sukcesy stały się udziałem tenisistek stołowych (puchary Europy, Studenckie Igrzyska Europejskie, Akademickie Mistrzostwa Europy i świata)⁴³. Należy żałować, że wraz z poprawą bazy sportowej (Akademickie Centrum Sportu) nie zorganizowano w tym obiekcie żadnych zawodów sportowych w ramach Akademickich Mistrzostw Polski. Ograniczono się jedynie do kilku imprez tenisa stołowego (m.in. XII Mistrzostwa Europy Niesłyszących w tenisie stołowym). Każdego roku akademickiego JM Rektor zabezpiecza w budżecie Uczelni dotacje na pokrycie kosztów udziału studentów w Akademickich Mistrzostwach Polski. Dodatkowo pracownicy SWFiS na zasadzie umowy-zlecenia otrzymują gratyfikacje z tytułu prowadzenia zajęć w wybranych sekcjach sportowych. Najwięcej medali dla uczelni zdobyli studenci zrzeszeni w AZS UJD (tenis stołowy), następnie z KS Budowlanych Częstochowa (lekkoatletyka), AZS Częstochowa (piłka siatkowa mężczyzn), KS Częstochowianka (piłka siatkowa kobiet), Victoria, Skra, Raków, Gol (piłka nożna, futsal), MKS Żak Częstochowa (piłka ręczna, koszykówka). Wspomnieć należy też trzeba o studentach-sportowcach wywodzących się z małych klubów wiejskich znajdujące się obszarze dawnych województw częstochowskiego, katowickiego i łódzkiego. W publikacji osiągnięto zakładany cel pracy, który wskazano m.in. w tabelach nr 1, 2, 3, 4 i 5.

Pracownik SWFiS dr Wiesław Pięta za osiągnięcia organizacyjno-sportowe na rzecz rozwoju tenisa stołowego i sportu akademickiego w Polsce otrzymał najwyższe wyróżnienie, jakim jest godność Członka Honorowego Polskiego Związku Tenisa Stołowego i Akademickiego Związku Sportowego (2020 r.).

Po zakończeniu każdego sezonu sportowego Rektor UJD spotyka się medalistami AMP i ich trenerami, wręczając im okolicznościowe dyplomy.

⁴³ 50 lat Uniwersytetu i sekcji tenisa stołowego...

DEKLARACJA BRAKU KONFLIKTU INTERESÓW

Autor deklaruje brak potencjalnych konfliktów interesów w odniesieniu do badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Kultura fizyczna w Uniwersytecie Humanistyczno-Przyrodniczym im. Jana Długosza w Częstochowie latach 1971–2021 (zarys problematyki)*.

FINANSOWANIE

Autor nie otrzymał żadnego wsparcia finansowego w zakresie badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Kultura fizyczna w Uniwersytecie Humanistyczno-Przyrodniczym im. Jana Długosza w Częstochowie latach 1971–2021 (zarys problematyki)*.

Bibliografia

A. Źródła

I. Źródła archiwalne

Zbiory Akt Działu Spraw Osobowych Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego im. Jana Długosza w Częstochowie.

Zbiory Studium Wychowania Fizycznego i Sportu Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego im. Jana Długosza w Częstochowie.

Zbiory Zarządu Głównego Akademickiego Związku Sportowego.

Zbiory Wiesława Pięty.

II. Źródła drukowane

50 lat Uniwersytetu i sekcji tenisa stołowego AZS Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego im. Jana Długosza w Częstochowie, biuletyn, Wyd. AZS UJD, Częstochowa 2021.

Dziennik Urzędowy 1961 r. Nr 32, poz. 160.

Dziennik Urzędowy PRL 1974 r. Nr 30, poz. 177.

Dziennik Ustaw z 16 sierpnia 2004 r. Nr 179, poz. 1844.

Materiały I Konferencji Sprawozdawczo-Wyborczej Państwowej Organizacji Partyjnej Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie, Częstochowa, listopad 1979.

Statut Klubu Uczelnianego AZS WSP w Częstochowie.

WSN w Częstochowie. Plan rozwoju na lata 1971–1980, Częstochowa, luty 1974, s. 40–42.

III. Prasa

„24 godziny” 1991–1994.

„Akademicki Przegląd Sportowy” 1997–2014.

„Dziennik Zachodni” 1996–1999.

„Gazeta Częstochowska” 1974.

- „Kultura Fizyczna” 1975.
„Sport” 1996–2022.
„Przegląd Sportowy” 1996–2022.
„Życie Częstochowy” 1975–1988.
„Życie Częstochowy i Powiatu” 2013–2020.

IV. Relacje

- Gordon Mieczysław – twórca częstochowskiego AZS, prowadził zajęcia na kierunku pedagogika opiekuńcza z wychowaniem fizycznym.
Kupczyk Stanisław – pierwszy kierownik SWF WSN (1971–1990).
Ślęzak Jan – prezes KU AZS WSP (1974–1975).
Więtkowski Kazimierz – prezes KU AZS WSN w latach 1973–1974.
Własak Marek – kierownik SWFIS WSP (1990–1999).

B. Literatura

- Górski J., *Kształcenie i doksztalcanie nauczycieli w szkołach wyższych*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 1977, nr 4, s. 31–43.
- Jarowiecki J., Nowecki B., Ruta Z. (red.), *Kształcenie nauczycieli w Polsce Ludowej*, Wyd. Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie, Kraków 1983.
- Nowakowski A., *Wybrane prawno-organizacyjne aspekty zajęć wychowania fizycznego w szkołach wyższych*, „Wychowanie Fizyczne i Sport” 1989, t. 33, nr 4, s. 115–124.
- Nowakowski A., *Wychowanie fizyczne w polskich szkołach wyższych w latach 1946–1974*, [w:] Szymański L., Schwarzer Z. (red.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, t. 2, Wyd. Akademii Wychowania Fizycznego we Wrocławiu, Wrocław 1996, s. 179–186.
- Pięta W., *9 dekad Polskiego Związku Tenisa Stołowego*, Wyd. Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego im. Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa 2021.
- Pięta W., *40 lat działalności sportowo-organizacyjnej i turystycznej Studium Wychowania Fizycznego i Sportu Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie (1971–2010)*, [w:] T. Drozdek-Małołepsza (red.), *Z dziejów kultury fizycznej i turystyki w Polsce*, t. 1, Wyd. Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa 2011, s. 256–259.
- Pięta W., *Akademicki Związek Sportowy w Częstochowie w latach 1945–2000*, Wyd. Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa 2007.
- Pięta W., *AZS Częstochowa w obiektywie w latach 1945–2015*, Wyd. Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa 2015.
- Pięta W., *Częstochowscy Azetesiacy*, Wyd. Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego im. Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa 2020.

- Pięta W., *Kronika osiągnięć sportowych studentów Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie w latach 1973–1993*, Wyd. Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie, Częstochowa 1993.
- Pięta W., *Tenis stołowy na Górnym Śląsku w latach 1929–2004*, Wyd. Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa 2005.
- Pięta W., *Wychowanie fizyczne i sport w uczelni pedagogicznej Częstochowy w latach 1971–1996*, „Kultura Fizyczna” 1997, z. 1, s. 63–80.
- Pięta W., *Z dziejów Akademickiego Związku Sportowego – Tenisa stołowego (1928–2008)*, Wyd. Wyższej Szkoły Edukacji Zdrowotnej w Łodzi, Łódź 2010.
- Pięta W., Podobiński S., *25-lecie Akademickiego Związku Sportowego Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie. Księga pamiątkowa*, Wyd. Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie, Częstochowa 1998.
- Pięta W., Pięta P., Pięta B., *Księga Jubileuszowa AZS Częstochowa*, Wyd. Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie, Częstochowa 2000.
- Podgrodzki S., *30 lat Studiów Wychowania Fizycznego i Sportu*, [w:] K. Obodyński (red.), *Kultura fizyczna studentów*, Wyd. AWF, Warszawa 1983, s. 13–22.
- Snoch B., *Z dziejów szkolnictwa w Częstochowie i w regionie częstochowskim w latach 1918–1980*, Wyd. Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie, Częstochowa 1998.
- Szwed R. (red.), *Droga do Akademii WSN–WSP–AJD 1971–1974–2004*, Wyd. Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie Częstochowa 2006.
- Trzebiatowski K., Żerko J., *System oświatowy Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej na tle porównawczym*, Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1990.



<http://dx.doi.org/10.16926/sit.2022.03.03>

Arkadiusz GAWROŃSKI*

<https://orcid.org/0000-0003-3813-8235>

Ideowo-wychowawcze i propagandowe aspekty IV Ogólnopolskiej Spartakiady Młodzieży w 1975 r. w Białymstoku

Jak cytować [how to cite]: Gawroński A., *Ideowo-wychowawcze i propagandowe aspekty IV Ogólnopolskiej Spartakiady Młodzieży w 1975 r. w Białymstoku*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2022, t. 5, nr 3, s. 63–85.

Ideological, educational and propaganda aspects of the 4th National Youth Spartakiad in 1975 in Białystok

Abstract

During the communist Polish People's Republic period, National Youth Spartakiads ranked among the biggest sporting events in the country. The competitions, in which young people participated, provided an ideal environment for exerting ideological and educational influence on them. This influence should be understood as actions taken by the state authorities aimed at shaping the awareness of the indicated social group and adopting by the members of this group the attitudes desired from the perspective of the party and state authorities of the People's Republic of Poland. The communist authorities engaged co-operating socialist youth organisations to fulfil that task. The aim of this paper is to discuss the activities of youth organisations in terms of their ideological and educational impact during a major sporting event such as the 4th National Youth Spartakiad in 1975, using the example of the activities of youth organizations in the Białostockie, Łomżyńskie and Suwalskie Voivodships. The sources were archival materials found in the resources of the Archive of New Files in Warsaw and the State Archive in Białystok, as well as press

* mgr, Szkoła Doktorska Nauk Humanistycznych, Uniwersytet w Białymstoku; e-mail: a_gawronski@o2.pl (autor korespondencyjny)

materials published in the local newspaper "Gazeta Współczesna". The article discusses the participation of youth organisations in the promotion of physical culture in the Polish People's Republic, their propaganda activities and the methods of ideological and educational agitation adopted by these organisations during the 4th National Youth Spartakiad. The area of interest also included the use of the ideals of the Olympic movement to shape the attitudes of young people desired by the communist authorities.

Keywords: propaganda, sport, Youth Spartakiad, Białystok.

Streszczenie

W okresie PRL ogólnopolskie spartakiady należały do jednych z największych wydarzeń sportowych w kraju. Zawody, w których uczestniczyła młodzież, stanowiły idealny pretekst do wywierania na nią wpływu ideowo-wychowawczego. Wpływ ten należy rozumieć jako działania podejmowane przez władze państwa zmierzające do kształtowania świadomości wskazanej grupy społecznej i przyjmowania przez członków tej grupy pożądanych z perspektywy władz partyjnych i państwowych PRL postaw. Do realizacji tego typu zadań władze komunistyczne wykorzystywały także istniejące ówczesnie organizacje młodzieżowe. Celem niniejszej pracy jest więc próba wyjaśnienia problemu oddziaływania „ideowo-wychowawczego” organizacji młodzieżowych przy okazji IV Ogólnopolskiej Spartakiady Młodzieży w 1975 r., na przykładzie działalności organizacji młodzieżowych województw białostockiego, łomżyńskiego i suwalskiego. Bazę źródłową pracy stanowiły materiały archiwalne znajdujące się w zasobach Archiwum Akt Nowych w Warszawie i Archiwum Państwowego w Białymstoku oraz materiały prasowe zamieszczane w lokalnej „Gazecie Współczesnej”. W artykule zostały omówione kwestie udziału organizacji młodzieżowych w krzewieniu kultury fizycznej w PRL, ich działalności propagandowej oraz stosowane przez te organizacje sposoby i metody agitacji ideowo-wychowawczej w czasie IV OSM. W polu zainteresowania znalazły się także kwestie wykorzystywania ideałów ruchu olimpijskiego do kształtowania pożądanych przez władze komunistyczne postaw młodzieży.

Słowa kluczowe: propaganda, sport, spartakiada młodzieży, Białystok

Wprowadzenie

Władze komunistyczne Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej postrzegały kulturę fizyczną, w tym sport, jako skuteczny nośnik treści politycznych¹. Zgodnie z wzorcem płynącym ze Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich sport stał

¹ Zob. B. Pędraszewska-Sołtys, *Współzawodnictwo sportowe w ruchu spartakiadowym w Polsce na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX wieku*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna” 2015, t. 14, nr 2, s. 125; A. Pasko, *Sport wyuczynowy w polityce państwa 1944–1989*, Wydawnictwo AVALON, Kraków 2012, s. 298 i nn.; A. Nowakowski, *Zarządzanie kulturą fizyczną w Polsce w latach 1944–2001. Studium historyczno-porównawcze*, Rzeszów 2005, s. 7; J. Gaj, *Wychowanie fizyczne i sport w Polsce Ludowej*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1987, s. 117–145; P. Godlewski, *Sport w służbie PRL*, [w:] T. Gąsowski, S. Bielański (red.), *Sport i polityka w dwudziestowiecznych państwach totalitarnych i autorytarnych*, Towarzystwo Wydawnicze Historia Iagellonica, Kraków 2009, s. 21–73; R. Wryk, *Ruch sportowy na tle zmian społeczno-politycznych w Polsce w XX w.*, [w:] D. Skotarczak, K. Bittner (red.), *W Kręgu Kultury PRL. Sport*, Instytut Pamięci Narodowej. Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. Oddział w Poznaniu, Poznań 2015, s. 13–30.

się instrumentem polityki i propagandy, a jego nadrzędnym zadaniem było przygotowywanie młodzieży do wytężonej pracy na rzecz państwa oraz do służby wojskowej². Władze Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (dalej PZPR) zakładały, że zdrowa fizycznie i psychicznie młodzież będzie w stanie „wydajniej i ofiarniej pracować” na rzecz budowy socjalistycznej Polski³. Tym samym młodzież miała wpisać się w plan wychowania „nowego człowieka, świadomego twórcy nowego, sprawiedliwego ustroju”⁴.

We wrześniu 1949 r. władze komunistyczne wskazały oficjalnym organizacjom młodzieżowym (ówcześnie Związek Młodzieży Polskiej – dalej ZMP, Powszechna Organizacja „Służba Polsce”) szczególne zadanie. Kultura fizyczna i sport miały być dla nich „ważnym odcinkiem pracy politycznej, ideowo-wychowawczej i organizacyjnej”⁵. Pomimo postawienia przed ZMP tak istotnych zadań, organizacja ta nie wpłynęła znacząco na ruch sportowy⁶. W kolejnych latach polityka PZPR dotycząca udziału organizacji młodzieżowych w krzewieniu kultury fizycznej i sportu nie ulegała zasadniczym zmianom. Po likwidacji ZMP w 1957 r. jej zadania przejęły nowo powstałe organizacje: Związek Młodzieży Socjalistycznej (ZMS), Związek Młodzieży Wiejskiej (ZMW) i Związek Harcerstwa Polskiego (ZHP). W swojej działalności mogły one liczyć na wsparcie aparatu partyjnego oraz administracji sportowej, zwłaszcza że podczas III Zjazdu PZPR w marcu 1959 r. w przyjętym statucie partii podkreślono rolę organizacji młodzieżowych w upowszechnianiu sportu pod jej kierunkiem⁷. Powyższe zadania zostały utrzymane także po zmianie ekipy rządzącej w grudniu 1970 r. Uchwały VI Zjazdu PZPR w grudniu 1971 r. wytyczały organizacjom młodzieżowym ZMS, ZMW, ZHP oraz Zrzeszeniu Studentów Polskich (ZSP) m.in. nowe kierunki pracy wychowawczej. Przywódcy PRL zdawali sobie także sprawę z propagandowej mocy sukcesów sportowych w trakcie dużych imprez masowych, które stawały się ważnym elementem walki ideologicznej w polityce wewnętrznej i zewnętrznej państwa⁸.

² A. Pasko, *Spoleczno-polityczne aspekty sportu w ZSRR i krajach bloku socjalistycznego do 1989 r.*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna” 2011, t. 10, s. 122.

³ Archiwum Państwowe w Białymstoku (APB), Zarząd Wojewódzki Związku Młodzieży Socjalistycznej w Białymstoku 1957–1976, sygn. 18, Protokoły z plenarnych posiedzeń KW ZMS w Białymstoku wraz z załącznikami, k. 2, Protokół z dn. 12.02.1974 r. z plenum Zarządu Wojewódzkiego Związku Młodzieży Socjalistycznej i Zarządu Wojewódzkiego Białostockiego Towarzystwa Krzewienia Kultury Fizycznej w Białymstoku.

⁴ *O budownictwie partyjnym. Uchwały Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej 1949–1953*, Warszawa 1954, s. 269.

⁵ Tamże.

⁶ P. Godlewski, *Sport wyczynowy w procesie przemian ideologicznych i społecznych w Polsce 1956–1989*, Wydawnictwo Athenae Gedanenses, Gdańsk 2015, s. 78.

⁷ A. Pasko, *Sport wyczynowy w polityce...*, s. 210–211.

⁸ Szerzej o wykorzystywaniu sportu w walce ideologicznej zob. A. Pasko, *Spoleczno-polityczne aspekty sportu...*, s. 123–124; P. Godlewski, *Sport wyczynowy w procesie przemian...*, s. 85–94; M. Ordyłowski, *Wielkie imprezy sportowe jako kampanie propagandowe PZPR w latach 1949–*

W praktyce przełożyło się to na większe zainteresowanie wynikami sportowców wyczynowych, z których działacze partyjni mogli być rozliczani politycznie⁹.

Metody i problemy badawcze

Celem niniejszej pracy jest omówienie wybranych aspektów wpływu „ideowo-wychowawczego” na młodzież w trakcie IV Ogólnopolskiej Spartakiady Młodzieży w 1975 r. Wpływ „ideowo-wychowawczy” rozumiany jest jako oddziaływanie władz poprzez różnego rodzaju metody i środki na postawy młodzieży celem kształtowania świadomości odbiorców w duchu ideologii marksistowsko-leninowskiej. Zatem zakładano wypełnienie przestrzeni medialnej spartakiad treściami nawiązującymi tak do idei ruchu olimpijskiego, jak i komunistycznego. W związku z tym postawiono następujące pytania badawcze:

1. Jak w polityce władz komunistycznych wykorzystywano imprezę sportową rangi spartakiady do wywierania wpływu ideowo-wychowawczego na młodzież?
2. Jakie funkcje organizacyjne powierzono organizacjom młodzieżowym w ramach IV OSM?
3. Jakimi metodami agitacji ideowo-wychowawczej i propagandowej posługiwały się organizacje młodzieżowe w ramach IV OSM?

Wykorzystano następujące metody badawcze: analiza źródeł historycznych prowadzona pod kątem dokonania syntezy rozproszonych informacji oraz metoda porównawcza polegająca na odniesieniu świadectw do szerszego kontekstu zjawiska upolitycznienia sportu. Zakres geograficzny badań dotyczy ówczesnego terytorium województw białostockiego, łomżyńskiego i suwalskiego¹⁰ w ich granicach z dnia 1 czerwca 1975 r. Teren ten stanowił także obszar działania Wojewódzkiej Federacji Sportu w Białymstoku, odpowiedzialnej m.in. za sportowe przygotowanie młodzieży do IV OSM. Spartakiada stanowi, z jednej strony, doskonały przykład metod oddziaływania propagandowego w czasie jednej z najważniejszych imprez sportowych w PRL w regionie słabym sportowo, ale odnoszącym sukcesy gospodarcze. Z drugiej strony, z perspektywy regionu było

1956, [w:] B. Woltmann (red.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, t. 5, Gorzów Wlkp. 2002, s. 351–362; tenże, *Szkice z dziejów kultury fizycznej*, Uniwersytet Zielonogórski, Zielona Góra 2005; P. Godlewski, *Sport w Polsce na tle politycznej rzeczywistości lat 1944–1956*, Akademia Wychowania Fizycznego w Poznaniu, Poznań 2006; L. Szymański, *Kultura fizyczna i turystyka w polityce Polski Ludowej 1944–1989*, Wydawnictwo Akademii Wychowania Fizycznego we Wrocławiu, Wrocław 2004.

⁹ R. Wryk, *Ruch sportowy na tle zmian społeczno-politycznych...*, s. 28–30.

¹⁰ Tereny te, przed reformą podziału administracyjnego wprowadzoną ustawą z dnia 28 maja 1975 r. o dwustopniowym podziale administracyjnym (Dz.U. 1975 nr 16, poz. 91), z wyjątkiem kilku gmin, stanowiły obszar województwa białostockiego.

to wydarzenie niebagatelne, stymulujące rozwój sportowy i infrastrukturalny oraz jedyne takiego zasięgu w okresie PRL.

Bazę źródłową niniejszej pracy, jak wspomniano, stanowiły materiały archiwalne znajdujące się w zasobie Archiwum Akt Nowych w Warszawie, wytworzone przez Główny Komitet Kultury Fizycznej i Turystyki w Warszawie oraz Federację Socjalistycznych Związków Młodzieży Polskiej Radę Główną w Warszawie. Z zasobu Archiwum Państwowego w Białymstoku wykorzystano materiały archiwalne wytworzone przez Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Białymstoku oraz Radę Wojewódzką Federacji Socjalistycznych Związków Młodzieży Polskiej w Białymstoku. Kwerenda materiałów prasowych objęła przede wszystkim regionalną partyjną „Gazetę Współczesną”. Lokalny charakter dziennika oraz liczne relacje z przygotowań i z przebiegu zawodów spartakiady umożliwiły dokładniejsze przeanalizowanie treści ideowo-wychowawczych kierowanych do społeczeństwa.

Wyniki i dyskusja

W PRL w 1951 r., czerpiąc z przykładu ZSRR¹¹, rozegrano Pierwszą Ogólnopolską Spartakiadę¹² Sportową. Zorganizowano ją w Warszawie i Łodzi jako masową imprezę sportową szczebla centralnego. Eliminacjami do niej objęto wiele środowisk społecznych, od szkolnych po np. milicyjne¹³. Kolejna spartakiada tej rangi odbyła się w 1954 r. w Warszawie i Wrocławiu. Natomiast następne zawody zorganizowano w 1964 r.¹⁴ i w 1967 r. w różnych miastach Polski. Według organizatorów za rozproszeniem finałów spartakiad przemawiały względy organizacyjne i propagandowe. Uznano, że ten sposób przeprowadzenia zawodów pomoże w lepszym przygotowaniu sportowców do zawodów oraz większym zaangażowaniu działaczy i władz lokalnych¹⁵. Wraz ze wzrostem popularności spar-

¹¹ Pierwszą Spartakiadę zorganizowano w ZSRR w 1928 r., zob. W. Lipoński, *Historia sportu. Na tle rozwoju kultury fizycznej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012, s. 590.

¹² Termin *spartakiada* wywodzi się od imienia Spartakusa, a zostało ono wykorzystane w celu podkreślenia powszechnej dostępności zawodów sportowych, w odróżnieniu od „burżuazyjnych olimpiad”, zob. D. Słapek, *Sport i widowiska w świecie antycznym*, Wydawnictwo Homin, Kraków – Warszawa 2010, s. 630; B. Pędraszewska-Sołtys, dz. cyt., s. 126.

¹³ B. Pędraszewska-Sołtys, dz. cyt., s. 127.

¹⁴ Spartakiada w 1964 r. odbyła się pod hasłem XX-lecia PRL, z tej okazji w Białymstoku w dn. 25–28.06.1964 r. odbyły się zawody w podnoszeniu ciężarów, w trakcie których pobito aż 6 rekordów świata, zob. J. Nowik, *Kultura fizyczna w województwie białostockim w latach 1944–1975*, Białystok 2021, s. 253.

¹⁵ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (AAN), Główny Komitet Kultury Fizycznej i Turystyki (GKKFIT) w Warszawie 1960–1978, sygn. 21/141, Zasady oceny działalności komitetów kultury fizycznej i turystyki oraz organizacji i stowarzyszeń w dziedzinie wychowania fizycznego i sportu, k. 14–15, Podsumowanie współzawodnictwa w ruchu spartakiadowym w latach 1965–1967.

takiad w różnych środowiskach i branżach wprowadzono nowe zasady ich rozgrywania. Miały one na celu m.in. ułatwienie selekcji utalentowanej sportowo młodzieży i jej dopływ do sportu kwalifikowanego¹⁶. W następstwie zmiany zasad współzawodnictwa spartakiadowego w 1969 r. ponownie rozegrano „Pierwszą” Ogólnopolską Spartakiadę, uściślając, że obejmuje ona współzawodnictwo „Młodzieży”. Kwalifikacje do I Ogólnopolskiej Spartakiady Młodzieży objęły kilka milionów młodych ludzi w skali kraju¹⁷. Do 1979 r. młodzież rywalizowała w ponad dwudziestu dyscyplinach sportowych w odbywających się co dwa lata zawodach. Igrzyska te wpływały nie tylko na ożywienie zainteresowania społeczeństwa sportem, ale także na rozwój kadr oraz poprawę infrastruktury sportowej w Polsce.

Organizacje młodzieżowe szczególnie intensywnie włączyły się w ruch spartakiadowy w 1960 r. Wówczas, w czasie II Zjazdu ZMS, zaproponowano przygotowanie kolejnych spartakiad powiatowych pod hasłem XX-lecia PRL¹⁸. Inicjatywa ZMS-u była związana z kampanią upowszechniania kultury fizycznej w społeczeństwie, a zarazem podkreślania organizacyjnej roli powiatów w tej dziedzinie. W lutym 1960 r. władze centralne wprowadziły zmiany w organizacji spraw kultury fizycznej i turystyki, m.in. powołano Główny Komitet Kultury Fizycznej i Turystyki¹⁹. W wymiarze propagandowym spartakiady powiatowe stanowiły „główną formę włączenia się ruchu sportowego do obchodów 1000-lecia Państwa Polskiego”²⁰. W 1961 r. w GKkFiT opracowano zasady czteroletniego współzawodnictwa spartakiadowego. Realizowano pomysł przeprowadzania spartakiad w poszczególnych środowiskach, np. szkolnych, wiejskich czy zakładowych, w które miały się angażować organizacje młodzieżowe. Jak wspomniano wyżej, od drugiej połowy lat sześćdziesiątych udziałem w spartakiadach objęto wyłącznie środowiska młodzieżowe²¹.

Nowy impet w 1971 r. w upowszechnianiu kultury fizycznej wśród dzieci i młodzieży miały nadać organizacjom młodzieżowym uchwały VI Zjazdu PZPR. Wraz z promowaniem sportu masowego przed „młodzieżówkami” postawiono zadanie rozpowszechniania koncepcji budowy rozwiniętego społeczeństwa socjalistycznego. Wartość społeczna młodych ludzi miała zależeć od tego, jak będą oni rozumieć idee i praktykę budownictwa socjalistycznej Polski oraz cel zacho-

¹⁶ A. Płomiński, D. Bakota, *Geneza oraz podstawy ideologiczne, organizacyjne i sportowe I Ogólnopolskiej Spartakiady Młodzieży w 1969 r.*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna” 2017, t. 16, nr 1, s. 92–94.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ J. Nowik, dz. cyt., s. 275.

¹⁹ A. Pasko, *Sport wyczynowy w polityce...*, s. 212.

²⁰ AAN, GKkFiT w Warszawie 1960–1978, sygn. 21/141, Zasady oceny działalności komitetów kultury fizycznej i turystyki oraz organizacji i stowarzyszeń w dziedzinie wychowania fizycznego i sportu, k. 2, Podsumowanie współzawodnictwa w ruchu spartakiadowym w latach 1965–1967.

²¹ A. Płomiński, D. Bakota, dz. cyt., s. 93.

dzących przemian społeczno-gospodarczych. Każde działanie młodego człowieka miało mieć swe źródło w hasle „mój sukces w socjalistycznej ojczyźnie”. Realizatorami tych zadań były środowiskowe organizacje młodzieżowe – Związek Młodzieży Socjalistycznej, Związek Młodzieży Wiejskiej, Związek Harcerstwa Polskiego oraz Zrzeszenie Studentów Polskich. W celu koordynacji działań organizacji młodzieżowych w dniu 11 kwietnia 1973 r. powołana została do życia Federacja Socjalistycznych Związków Młodzieży Polskiej (FSZMP). W jej skład weszły: Związek Młodzieży Socjalistycznej, Związek Socjalistycznej Młodzieży Wiejskiej, Związek Harcerstwa Polskiego, Socjalistyczny Związek Studentów Polskich oraz Socjalistyczny Związek Młodzieży Wojskowej. Głównym zadaniem Federacji było programowanie i koordynacja działań członków założycieli²².

We współzawodnictwie Ogólnopolskich Spartakiad Młodzieży do 1975 r. reprezentacja województwa białostockiego zajmowała ostatnie miejsce (tzw. „czerwonej latarni”). Nie odpowiadało to ambicjom władz politycznych i sportowych województwa. Po zajęciu przez reprezentację ostatniego miejsca podczas II OSM w 1971 r., władze sportowe stwierdziły, że „stan sportu białostockiego nie spełnia podstawowych warunków pracy szkoleniowej”²³. Największymi bolączkami wojewódzkiego sportu były brak odpowiednich warunków treningowych, ilości i jakości sprzętu wyczynowego oraz ludzi właściwie zaangażowanych w pracę szkoleniową²⁴. W efekcie przed zaplanowaną na 1973 r. III OSM wdrożono plan przygotowań otwierający perspektywę wystawienia jak najsilniejszej reprezentacji. Sposobem na poprawę warunków treningowych było m.in. bezpłatne udostępnienie klubom sportowym szkolnych sal gimnastycznych. Wyniki sportowe miała poprawić wymiana i wzmocnienie kadry trenerskiej w klubach. Podjęte kroki nie przyniosły spodziewanych rezultatów w czasie III OSM, ale stanowiły dobrą bazę przygotowań do kolejnej spartakiady²⁵.

Centralne finały IV Ogólnopolskiej Spartakiady Młodzieży odbyły się w dniach 22–27 lipca 1975 r., rywalizowano w 28 dyscyplinach sportu. Reprezentanci osiemnastu Wojewódzkich Federacji Sportu rekrutowali się z 902 klubów sportowych. Wyłoniono ich spośród „blisko siedemdziesięciu tysięcy młodych sportowców”²⁶. Nowy podział administracyjny kraju wprowadzony

²² APB, Rada Wojewódzka Federacji Socjalistycznych Związków Młodzieży Polskiej (RW FSZMP) w Białymstoku, sygn. 5, Statuty, uchwały, instrukcje, wytyczne i pisma okólna-instruktażowe, k. 1–2, Statut Federacji Socjalistycznych Związków Młodzieży Polskiej.

²³ APB, RW FSZMP w Białymstoku, sygn. 66, Akta dotyczące organizowania Ogólnopolskich Spartakiad Młodzieży, k. 1, Ocena realizacji planu przygotowań i analiza reprezentacji województwa białostockiego w III OSM.

²⁴ Tamże.

²⁵ APB, Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (KW PZPR) w Białymstoku, sygn. 1166, Materiały dotyczące sportu i turystyki, k. 1, Informacja i harmonogram przygotowań województwa białostockiego do IV Spartakiady Młodzieży w 1975 r., s. 4–5.

²⁶ Tamże.

1 czerwca 1975 r. spowodował niemałe zamieszanie organizacyjne. Jednym z problemów była kwestia skomplikowanego systemu dokonywania klasyfikacji zawodów²⁷. Ostatecznie zdecydowano się na wprowadzenie nowego rankingu wg aktualnego podziału administracyjnego kraju i zachowanie starego przygotowywanego wg ciągle istniejących Wojewódzkich Federacji Sportu.

Rywalizacja sportowa w finałach IV OSM przebiegała w kilku etapach. W 1967 r. w cykl spartakiad ogólnopolskich szczebla centralnego włączono sporty zimowe²⁸, jednak bez uwzględniania ich wyników w punktacji ogólnej²⁹. Jako pierwsze zawody centralne miały ukazywać krajową kondycję dyscyplin zimowych. W czasie IV OSM po raz pierwszy rozegrano finały w sportach zimowych. W dniach 12–25 lutego 1975 r. konkurowano w dyscyplinach: narciarstwo (w Szklarskiej Porębie i Karpaczu), hokej na lodzie (w Nowym Targu), łyżwiarstwo figurowe (w Warszawie), łyżwiarstwo szybkie (w Augustowie). Natomiast w dniach 22–29 czerwca 1975 r. młodzi sportowcy rywalizowali w Białymstoku w judo oraz koszykówce dziewcząt i chłopców. Rozgrywki pozostałych dyscyplin miały miejsce w dniach 14–26 lipca w wyznaczonych miastach Podlasia, z wyjątkiem strzelectwa sportowego, którego finały odbyły się we Wrocławiu³⁰.

W przygotowaniach do IV OSM zadanie koordynacji prac „młodzieżówek” na płaszczyźnie ideowo-wychowawczej oraz zaplanowania czasu wolnego powierzono działaczom Rady Wojewódzkiej FSZMP w Białymstoku. Przedstawiciele organizacji młodzieżowych zostali włączeni do przygotowań IV OSM już na ich wstępnym etapie. W dniu 19 października 1974 r. Ogólnopolski Komitet Spartakiadowy powołał Komitet Wykonawczy IV OSM, Główną Komisję Sportową z przewodniczącym Janem Kręcielewskim, wiceprezesem Polskiej Federacji Sportu oraz Główną Komisję Uroczystości Otwarcia z przewodniczącym Adamem Izydorczykiem, dyrektorem Departamentu Programowania i Koordynacji GKKFiT. W skład Komitetu Wykonawczego, obok przedstawicieli najwyższych władz administracji wojewódzkiej i centralnej sportowej, powołani zostali działacze Rady Wojewódzkiej FSZMP w Białymstoku³¹. W dniu 1 stycznia 1975 r. roz-

²⁷ Do tego zadania wykorzystano „nowoczesny” komputer Mera 305, *Komputery w sporcie*, „Gazeta Współczesna” 1975, nr 152, s. 5.

²⁸ Z uwagi na zróżnicowany poziom infrastruktury sportowej w dyscyplinach zimowych, zdecydowano, że wszystkie województwa będą rywalizowały w narciarstwie biegowym, zob. B. Pędzewska-Softys, dz. cyt., s. 131.

²⁹ AAN, GKKFiT w Warszawie 1960–1978, sygn. 21/141, *Zasady oceny działalności komitetów kultury fizycznej i turystyki...*, k. 6, Podsumowanie współzawodnictwa w ruchu spartakiadowym w latach 1965–1967.

³⁰ AAN, GKKFiT w Warszawie 1960–1978, sygn. 37/34, *IV Ogólnopolska Spartakiada Młodzieży w Białymstoku – wykazy punktów, klasyfikacja, notatka informacyjna o przebiegu i wynikach*, k. 89, Informacja o przebiegu i wynikach Finałów IV Spartakiady w 1975 r.

³¹ Przewodniczącym Komitetu Wykonawczego został Zenon Świtaj, wicewojewoda białostocki, a jednym z sekretarzy Benedykt Zasłona, przewodniczący RW FSZMP w Białymstoku (przypis autora).

szerzono skład Komitetu Wykonawczego Finałów Centralnych IV SM o Aleksandra Czuża, prezydenta miasta Białegostoku oraz Kazimierza Piotrowskiego, który – zanim przeszedł w 1973 r. do pracy w Wydziale Organizacyjnym KW PZPR w Białymstoku – od 1969 r. zajmował funkcję przewodniczącego Zarządu Wojewódzkiego ZMW w Białymstoku³². Przewodniczącą Komisji Imprez Towarzyszących i Czasu Wolnego została Barbara Lewicka, wieloletnia działaczka ZHP oraz sekretarz Rady Wojewódzkiej FSZMP³³, a następnie Magda Matowicka, sekretarz Komitetu Wykonawczego FSZMP³⁴. Natomiast przewodniczącym Komisji Propagandy, Nagród i Informacji, która prowadziło m.in. Biuro Prasowe, został Józef Grajewski, członek Wojewódzkiej Komisji Rewizyjnej KW PZPR w Białymstoku, w latach 1965–1967 wiceprzewodniczący ZW ZMS w Białymstoku³⁵. Główną siedzibę Komitetu Organizacyjnego Spartakiady wraz z Centralną Recepcją zlokalizowano w budynku Szkoły Podstawowej nr 9 w Białymstoku, natomiast Biuro Prasowe utworzono w siedzibie Rady Wojewódzkiej FSZMP. Było to podyktowane faktem włączenia aktywów i pracowników RW FSZMP w prace Komisji Propagandy oraz Biura Prasowego. Głównym zadaniem działaczy młodzieżowych było przygotowanie imprez i uroczystości ideowo-wychowawczych oraz kulturalno-rozrywkowych, które łączyłyby „elementy rywalizacji sportowej z elementami wychowania ideowo-politycznego”³⁶. Na potrzeby ich organizacji RW FSZMP uzyskała dofinansowanie z Urzędu Wojewódzkiego w Białymstoku³⁷.

Do 30 listopada 1974 r. na terenie 12 powiatów, w których zlokalizowano finały spartakiady, powstały Lokalne Komitety Organizacyjne, tj. w Białymstoku, Suwałkach, Bielsku Podlaskim, Sokółce, Ełku, Mońkach, Hajnówce, Augustowie, Olecku, Łomży, Gołdapi i pow. Białystok. W ramach Komitetów Organizacyjnych powołano komisje, m.in. urzędów sportowych i sprzętu, recepcji, zakwaterowania i wyżywienia, propagandy, nagród, łączności i informacji oraz imprez towarzyszących i czasu wolnego. Na etapie przygotowania imprezy młodzieżowi aktywiści byli zaangażowani w działania praktycznie wszystkich komisji specjali-

³² <http://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/14611> [dostęp: 25.02.2022].

³³ APB, RW FSZMP w Białymstoku, sygn. 224, Lewicka Barbara, k. 1, Informacja w sprawie decyzji Komitetu Wykonawczego RG FSZMP nr 15/73 z dn. 14.09.1973 r. o powołaniu Barbary Lewickiej na funkcję Sekretarza RW FSZMP.

³⁴ APB, RW FSZMP w Białymstoku, sygn. 66, Akta dotyczące organizowania Ogólnopolskich Spartakiad Młodzieży, k. 131, Informacja z dn. 17.07.1975 r. w sprawie rezerwacji miejsc noclegowych przeznaczonych olimpijczykom.

³⁵ <http://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/193> [dostęp: 25.02.2022].

³⁶ APB, RW FSZMP w Białymstoku, sygn. 66, Akta dotyczące organizowania Ogólnopolskich Spartakiad Młodzieży, k. 178, Informacja udziału FSZMP w przygotowaniach i przebiegu IV OSM.

³⁷ Tamże, k. 115, Pismo RW FSZMP z dn. 09.07.1975 r. do Zenona Świtaja, wicewojewody białostockiego, w sprawie przekazania dotacji na sfinansowanie imprez towarzyszących i czasu wolnego w trakcie trwania IV OSM.

stycznych³⁸. Celem ich pracy było zapewnienie młodzieży atrakcyjnych form spędzania wolnego czasu – wspólne wyjścia do kina, na koncerty, dyskoteki itp. Nieprzypadkowo starano się ułatwiać kontakty młodzieży z zaangażowanymi ideowo aktywistami. Miało to stanowić okazję do przekazywania młodym ludziom systemu wartości, przekonań i przemyśleń ukształtowanych działaczy młodzieżowych. Szerokie zaangażowanie aktywistów w organizację, przygotowanie i zabezpieczenie imprezy było doceniane przez władze partyjne i sportowe³⁹. Pomimo tego impreza pozostawiła w „młodzieżowcach” duży niedosyt. Ich pozycja w działalności komisji przygotowawczych nie była znacząca, sami przyznawali, że ruch młodzieżowy miał „zbyt mały wpływ” na przygotowanie i przebieg spartakiady⁴⁰. Niezadowolenie budziło także małe zainteresowanie działaczy sportowych problemami ruchu młodzieżowego⁴¹, co widocznie było zjawiskiem stałym, ponieważ taką postawę działaczy sportowych dostrzegano jeszcze przed igrzyskami olimpijskimi w Monachium⁴². Aktywiści, trochę na wyrost, oceniali jako udaną próbę „określenia miejsca i roli ruchu młodzieżowego w organizacji i przygotowaniach wielkich, masowych imprez sportowych”⁴³. Niestety, niekompletne źródła uniemożliwiają określenie szczegółowego zakresu odpowiedzialności i zaangażowania poszczególnych organizacji w przygotowaniach do IV OSM.

W rozumieniu aktywistów FSZMP spartakiada nie ograniczała się tylko do rywalizacji sportowej – stanowiła także olbrzymią imprezę propagandową i polityczno-wychowawczą. Z uwagi na to, że Komisja Czasu Wolnego i Imprez Towarzyszących działała „pod bezpośrednim kierownictwem FSZMP i z inspiracji

³⁸ W Gołdapi Józef Grygo, przewodniczący ZP ZSMW i RP FSZMP, działał w Komisji Receptji i Zakwaterowania, w Sokółce w Komitecie Lokalnym znalazło się dwóch przedstawicieli młodzieżówek – Jan Karpa z ZP ZSMW i Józef Konopacki z ZP ZMS. Natomiast w Łomży aktywny był Sławomir Grygo, przewodniczący RP FSZMP, w Białymstoku Jerzy Fiedorowicz, Komendant Hufca ZHP, Kierownik Wydziału KFiT Urzędu Miasta w Białymstoku, zob. APB, KW PZPR w Białymstoku, sygn. 1166, Materiały dotyczące sportu i turystyki, k. 2, Biuletyn Informacyjny IV OSM w Białymstoku, Białystok styczeń 1975. Składy osobowe Lokalnych Komitetów Organizacyjnych, b.n.s.

³⁹ P. Kowalski, *IV OSM. Wspaniała impreza sportu młodzieżowego – zakończona*, „Gazeta Współczesna” 1975, nr 165, s. 1.

⁴⁰ APB, RW FSZMP w Białymstoku, sygn. 66, Akta dotyczące organizowania Ogólnopolskich Spartakiad Młodzieży, k. 181, Informacja udziału FSZMP w przygotowaniach i przebiegu IV OSM.

⁴¹ Tamże.

⁴² AAN, Federacja Socjalistycznych Związków Młodzieży Polskiej Rada Główna (FSZMP RG) w Warszawie 1973–1981, sygn. 80, Współpraca Federacji Socjalistycznych Związków Młodzieży Polskiej z Polską Federacją Sportu. Protokół, informacja, b.n.k., Informacja na temat aktualnej sytuacji wychowawczej w ruchu sportowym oraz udziału ruchu młodzieżowego w sporcie kwalifikowanym w latach 1969–1976.

⁴³ APB, RW FSZMP w Białymstoku, sygn. 66, Akta dotyczące organizowania Ogólnopolskich Spartakiad Młodzieży, k. 182, Informacja udziału FSZMP w przygotowaniach i przebiegu IV OSM.

ruchu młodzieżowego”, organizacje młodzieżowe miały „bezpośredni wpływ na cały szereg ważnych elementów programowych i ich charakter polityczny, artystyczny i wychowawczy”⁴⁴. Najbardziej widocznymi czynnikami wpływu ideowo-wychowawczego były święta i uroczystości państwowe. W 1975 r. w działalności polityczno-wychowawczej FSZMP obowiązywały wytyczne i kierunki wyznaczone w poprzednim roku z okazji XXX-lecia PRL. To „lipcowe święto” miało skłonić młodzież do wspomnień i refleksji, do „ogarnięcia myślą narodzin Polski socjalistycznej, Polski sprawiedliwości społecznej”⁴⁵. Z tego powodu w miejscach zamieszkania sportowców, z okazji 31 rocznicy Manifestu lipcowego, odczytano specjalny apel poświęcony ustanowieniu „władzy ludowej”⁴⁶. Podkreślano w nim szczególną rolę młodych ludzi jako współuczestników i twórców zachodzących przemian społeczno-gospodarczych w kraju. Zwracano uwagę, że jest to wynik „słusznych i mądrych” decyzji politycznych zawartych jeszcze w programie PPR. Argumentowano, że młodzi ludzie w ich wyniku dostali możliwość twórczego wcielenia w życie ideałów ojców z czasu wojny i okupacji. Podkreślano, że to od zaangażowania ludzi młodych zależy tempo szybszego rozwoju kraju. Mobilizowano sportowców hasłami: „To wy jesteście olimpijczykami jutra i przyszłością polskiego sportu”⁴⁷. Obok uroczystych apeli przekaz ideowo-wychowawczy uzupełniały organizowane przez władze lokalne festyny ludowe, występy zespołów muzycznych i estradowych, kiermasze sztuki ludowej i książki⁴⁸.

Kolejnym elementem agitacji ideowo-wychowawczej opartej na ceremoniach państwowych były obchody XXX rocznicy zwycięstwa nad faszyzmem oraz jednoczesne podkreślanie rangi uroczystości o znaczeniu lokalnym. W trakcie obchodów XXX-lecia zwycięstwa akcentowano, że jest to także „31 rocznica wyzwolenia Białegostoku spod faszystowskiej niewoli”⁴⁹ (27 lipca 1944 r.). Spartakiadowy turniej uświetniał zarazem 550-lecie powstania Ełku oraz „30 rocznicę powrotu Ziemi Zachodnich i Północnych do macierzy”⁵⁰. Natomiast w Mońkach, gdzie w okresie 15–27 lipca 1975 r. odbywały się finały zapasów, w dniu uroczystego otwarcia odbył się przemarsz ulicami miasta i złożenie przez uczestników kwiatów pod pamiątkową płytą walk i męczeństwa narodu polskiego⁵¹. Obchody

⁴⁴ Tamże, k. 179, Informacja udziału FSZMP w przygotowaniach i przebiegu IV OSM.

⁴⁵ *W dniach Święta Lipcowego w Białymstoku*, „Gazeta Współczesna” 1975, nr 151, s. 1–2.

⁴⁶ APB, RW FSZMP w Białymstoku, sygn. 66, Akta dotyczące organizowania Ogólnopolskich Spartakiad Młodzieży, k. 105, Program imprez ideowo-wychowawczych i kulturalno-rozrywkowych IV OSM.

⁴⁷ Tamże, k. 174–175, Apel odczytywany w miejscach zakwaterowania IV OSM z okazji 22 lipca br.

⁴⁸ Tamże, k. 104, Program imprez ideowo-wychowawczych i kulturalno-rozrywkowych IV OSM.

⁴⁹ *W dniach Święta Lipcowego w Białymstoku*, „Gazeta Współczesna” 1975, nr 151, s. 1.

⁵⁰ *Na ełckim ringu*, „Gazeta Współczesna” 1975, nr 159, s. 2.

⁵¹ APB, RW FSZMP w Białymstoku, sygn. 66, Akta dotyczące organizowania Ogólnopolskich Spartakiad Młodzieży, k. 154, Program Finałów IV OSM w zapasach, Mońki 15–27.07.1975 r.

uroczystości państwowych były okazją do przypomnienia młodzieży „bohaterstwa pokolenia ojców”, a także pogłębiania i wzmacniania przekonania młodzieży, że „jedyną słuszną” dla Polski drogą jest ta wybrana przez PPR, a później PZPR⁵².

W trakcie rozgrywania spartakiad środkiem do agitacji ideowo-wychowawczej było powielanie symboliki olimpijskiej. Za jej pomocą łączono przekaz podkreślający wartość, cel oraz wagę udziału sportowców w zawodach z przekazem ideowo-wychowawczym. Mottem młodzieży w czasie III OSM w 1973 r. były hasła „Sport to młodzież”, „PZPR siłą narodu”, które miały odzwierciedlać politykę sportową ekipy Gierka. Natomiast w czasie IV OSM w 1975 r. motto, nawiązujące do tradycji antycznej i mające wyrażać aspiracje ruchu olimpijskiego „Citius – Altius – Fortius” („Szybciej – Wyżej – Silniej”)⁵³, zastąpiono hasłem „Szybciej, dalej, wyżej!”⁵⁴. Powyższą, do dziś używaną dewizę igrzysk olimpijskich i Międzynarodowego Komitetu Olimpijskiego, uzupełniały hasła odzwierciedlające sportowy cel organizacji spartakiad, tj. wyłonienia przyszłych reprezentantów na igrzyska olimpijskie, np. „Mistrzowie spartakiady! Przed Wami Olimpiada!”, oraz hasła ideowo-wychowawcze, np. „Twoja sprawność służy Ojczyźnie!”⁵⁵, „Praca, Nauka, Zdrowie – socjalistycznej ojczyźnie”⁵⁶. Klimat mobilizacji społecznej do udziału w spartakiadzie miało podkreślać motto przygotowań do imprezy „Cała młodzież uczestniczy w IV OSM”⁵⁷. W czasie rozgrywania spartakiady bogata oprawa imprez i zawodów sportowych była wielokrotnie podkreślana w relacjach prasowych⁵⁸. Troszczyły się o to Lokalne Komitety Organizacyjne przy udziale aktywistów organizacji młodzieżowych. Efektowna symbolika wizualna miała wzbudzać wśród odbiorców zapadający w pamięć efekt ideowo-wychowawczy. Każdy obiekt finałów dekorowany był flagami państwowymi, flagami spartakiady, herbami 18 Wojewódzkich Federacji Sportu oraz po jednym dużym transparentie politycznym, sportowym i informacyjnym⁵⁹. Entuzjazm młodzieży

⁵² APB, RW FSZMP w Białymstoku, sygn. 1, Protokoły plenarnych posiedzeń Rady Wojewódzkiej FSZMP w Białymstoku, k. 88, Wytyczne i kierunki działania Rady Wojewódzkiej FSZMP w roku 1975 w województwie białostockim.

⁵³ M. Rotkiewicz, *Symbolie i maskotki olimpijskie*, Polski Komitet Olimpijski, Warszawa 2012, s. 11.

⁵⁴ APB, KW PZPR w Białymstoku, sygn. 1166, Materiały dotyczące sportu i turystyki, k. 11, Scenariusz imprezy otwarcia IV Spartakiady Młodzieży w Białymstoku, s. 15.

⁵⁵ Tamże.

⁵⁶ *W dniach święta lipcowego w Białymstoku*, „Gazeta Współczesna” 1975, nr 151, s. 1-2.

⁵⁷ L. Tarasiewicz, *Spartakiada – bodźcemżywienia ruchu sportowego (wywiad z wiceprzewodniczącym KO IV OSM Zenonem Świtajem)*, „Gazeta Współczesna” 1975, nr 161, s. 8.

⁵⁸ Zob. *Przed IV OSM. Kolej na żeglarzy*, „Gazeta Współczesna” 1975, nr 154, s. 2; L. Tarasiewicz, *W Augustowie. Uroczyste otwarcie IV OSM w żeglarstwie*, „Gazeta Współczesna” 1975, nr 155, s. 1-2; *Opinie*, „Gazeta Współczesna” 1975, nr 159, s. 2; K. Próchniewicz, *Uroczyste otwarcie IV Ogólnopolskiej Spartakiady Młodzieży. Wspaniała manifestacja młodości i patriotyzmu*, „Gazeta Współczesna” 1975, nr 162, s. 1-2.

⁵⁹ APB, KW PZPR w Białymstoku, sygn. 1166, Materiały dotyczące sportu i turystyki, k. 13, Biuletyn informacyjny IV OSM w Białymstoku, Białystok maj 1975, s. 11.

w połączeniu z nasyceniem obiektów flagami narodowymi, federacyjnymi, wojewódzkimi, stanowić miał „wspaniały, wzruszający symbol hartu i zwycięstwa, szlachetnej rywalizacji i woli walki, zespolenia trudu mięśni i siły charakterów”⁶⁰. Jednak na tym polu także dochodziło do nieporozumień. Działacze młodzieżowi narzekali na braki w oprawie propagandowej Białegostoku elementów ruchu młodzieżowego, którym dopiero w trakcie imprezy udawało się zapobiegać⁶¹.

Podobnym środkiem agitacji ideowo-wychowawczej była adaptacja ceremoniału olimpijskiego. Było to szczególnie widoczne w programach uroczystości otwarcia i zamknięcia spartakiad, które odbywały się według podobnego schematu: wejście i ustawienie się na placu uroczystości zawodników i sędziów, odegranie hejnału spartakiady⁶², zapalenie znicza, przemówienia i powitania, podniesienie flag, ślubowania i defilada sportowców⁶³. Najwięcej uwagi poświęcono na przygotowanie głównych uroczystości otwarcia. Wyobraźnię młodych sportowców miała pobudzić rozbudowana symbolika, nawiązująca do wzorów olimpijskich, ale wypełnionych treściami ideowo-politycznymi. Zastosowana symbolika miała oddziaływać na młodzież emocjonalnie i wychowawczo. Szczególnie widoczne było to w trakcie uroczystości otwarcia IV OSM. Rozpoczynała ją sztafeta reprezentantów wszystkich federacji wojewódzkich. Trzej zwycięzcy sztafety zapalali trzy znicze, używając pochodni zapalonych od płomienia pieca hutniczego największej polskiej huty – im. Lenina, paleniska największego polskiego statku oceanicznego i od płomienia gorejącego przy grobie Nieznanego Żołnierza w Warszawie. Huta miała podkreślać rozwój gospodarczy Polski, okręt – potęgę „dziesiątej gospodarki świata” i jej otwarcie na świat, Grób Nieznanego Żołnierza – poniesiony wysiłek wojenny w roku XXX-lecia zwycięstwa nad faszyzmem. Ideały olimpijskie miał sportowcom przypomnieć wiersz Kazimierza Wierzyńskiego⁶⁴ *Dyskobol*, recytowany przez „młodego aktora warszawskiego” Ka-

⁶⁰ K. Próchniewicz, *Uroczyste otwarcie IV Ogólnopolskiej Spartakiady Młodzieży. Wspaniała manifestacja młodości i patriotyzmu*, „Gazeta Współczesna” 1975, nr 162, s. 1–2.

⁶¹ APB, RW FSZMP w Białymstoku, sygn. 66, Akta dotyczące organizowania Ogólnopolskich Spartakiad Młodzieży, k. 181, Informacja udziału FSZMP w przygotowaniach i przebiegu IV OSM.

⁶² Hejnał spartakiady IV OSM został specjalnie skomponowany przez Witolda Lutosławskiego, *Serdecznie witamy! Wielka uroczystość otwarcia IV Spartakiady Młodzieży*, „Gazeta Współczesna” 1975, nr 161, s. 1.

⁶³ APB, KW PZPR w Białymstoku, sygn. 1166, Materiały dotyczące sportu i turystyki, k. 13, Biuletyn informacyjny IV OSM w Białymstoku, Białystok maj 1975, s. 12–13.

⁶⁴ Kazimierz Wierzyński – m.in. zdobywca złotego medalu w konkursie literackim IX Igrzysk Olimpijskich w Amsterdamie w 1928, zob. W. Wencel, *Wierzyński: sens ponad klęską: biografia poety*, Instytut Literatury, Kraków 2020; B. Dorosz (red.), *„Chcę wrócić, jak emigrant, z podróży dalekiej, z papieru, z martwych liter, żywy, do twych rąk...”*. Życie i twórczość Kazimierza Wierzyńskiego (1894–1969). *Materiały z Międzynarodowej Konferencji Naukowej w 50. rocznicę śmierci poety*, Instytut Badań Literackich PAN, Londyn 2019; K. Hądzelek (red.), *Mała encyklopedia sportu*, t. 2, Wydawnictwo „Sport i Turystyka”, Warszawa 1986, s. 606.

rola Strasburgera⁶⁵. Obecność ducha „wielkiego polskiego sportu na wszystkich arenach spartakiady” symbolizował rzut dyskiem wykonany przez olimpijczyka z Monachium – Ryszarda Skowronka⁶⁶.

Odbiciem ceremoniału olimpijskiego był także udział w uroczystościach otwarcia spartakiad młodzieżowych przedstawiciele najwyższych władz centralnych. Ich obecność miała podkreślać rangę spartakiad jako jednych z najważniejszych imprez sportowych w kraju. W czasie IV OSM na trybunie honorowej zasiadł Jerzy Łukasiewicz, sekretarz KC PZPR odpowiedzialny za prasę i propagandę⁶⁷, natomiast za wkład w upowszechnianie kultury fizycznej organizacjom młodzieżowym dziękował Bolesław Kapitan, przewodniczący GKKFiT⁶⁸. Nawiązaniem do tradycji rozgrywania artystycznych igrzysk olimpijskich, odbywających się do 1948 r. razem z igrzyskami sportowymi, były organizowane równoległe ze spartakiadami Złoty Młodych Przdowników Pracy i Nauki. Uroczystości otwarcia zlotów przodowników przebiegały z nie mniejszym rozmachem, np. w 1971 r. i w 1973 r. ich rangę podkreślała obecność przedstawiciele najwyższych władz centralnych – Edwarda Gierka, Piotra Jaroszewicza. Jednak w 1975 r. zrezygnowano z organizacji zlotów równoległe z OSM⁶⁹.

Przysłonić agitację ideologiczną, a jednocześnie uatrakcyjnić młodzieży spartakiadę miały występy gwiazd muzyki młodzieżowej, m.in. Budki Suflera, Koman Band, Alibabek, Krystyny Prońko, Stana Borysa, Maryli Rodowicz i Daniela Olbrychskiego, Czesława Niemena. Ich występy połączone były z pokazem strojów uszytych z tkanin wyprodukowanych w białostockich zakładach włókienniczych, które wraz z najnowszą modą prezentowały najważniejszą gałąź przemysłu województwa. W celu podkreślenia przemian zachodzących w państwie, widowisko wieńczyła defilada delegatów 49 reprezentacji wojewódzkich⁷⁰. Wyreżyserowana z wielkim rozmachem ceremonia otwarcia IV OSM przyciągnęła na stadion Gwardii w Białymstoku liczną publiczność.

⁶⁵ W 1972 r. odbyła się premiera filmu, pt. *Agent nr 1* w reż. Z. Kuźmińskiego, w którym aktor wcielił się w postać pływaka Jerzego Iwanowa-Szajnowicza, przedwojennego mistrza Polski w piłce wodnej, zob. S. Strumph-Wojtkiewicz, *Agent nr 1*, Iskry, Warszawa 1988; K. Hądzelek, dz. cyt., s. 499–500.

⁶⁶ K. Próchniewicz, *Uroczyste otwarcie IV Ogólnopolskiej Spartakiady Młodzieży. Wspaniała manifestacja młodości i patriotyzmu*, „Gazeta Współczesna” 1975 nr 162, s. 1–2.

⁶⁷ Inauguracji II OSM w 1971 r. dokonywał wicepremier Józef Kraśko, w łoży honorowej III OSM w 1973 r. obecni byli członkowie Biura Politycznego KC PZPR – Edward Babiuch i Józef Tejchma, sekretarz KC Partii – Jerzy Łukasiewicz, minister Oświaty i Wychowania – Jerzy Kuberski. W czasie IV OSM w 1975 r. na trybunie honorowej, obok Jerzego Łukaszewicza oraz Waldemara Winkla, wiceministra Oświaty i Wychowania, zasiadał m.in. Zdzisław Kurowski, przewodniczący Rady Głównej FSZMP.

⁶⁸ K. Próchniewicz, *Uroczyste otwarcie IV Ogólnopolskiej Spartakiady Młodzieży. Wspaniała manifestacja młodości i patriotyzmu*, „Gazeta Współczesna” 1975 nr 162, s. 1–2.

⁶⁹ G. Stański, *Spartakiadowe obrachunki*, „Gazeta Współczesna” 1975, nr 170, s. 8.

⁷⁰ K. Próchniewicz, *Uroczyste otwarcie IV Ogólnopolskiej Spartakiady Młodzieży. Wspaniała manifestacja młodości i patriotyzmu*, „Gazeta Współczesna” 1975 nr 162, s. 1–2.

Wzorem głównych uroczystości reprezentacje sportowe przybywające do miast-gospodarzy zawodów witali delegaci władz partyjnych i państwowych szczebla wojewódzkiego lub lokalnego oraz przedstawiciel Lokalnego Komitetu Organizacyjnego. Już na wstępnym etapie kontaktu ze sportowcami mieli poinformować przybywające ekipy m.in. o programie i miejscach imprez towarzyszących zawodom. Wpływ ideologiczny miały zapewnić wizyty w zakładach pracy, których celem było podkreślenie „skoku” gospodarczego województwa⁷¹.

O liczny udział uczestników w wydarzeniach dbali „Organizatorzy aktywnego wypoczynku”, przebywający w miejscach zakwaterowania sportowców. Angażowano ich spośród aktywnych działaczy ruchu młodzieżowego, np. ekipą siatkarzy zakwaterowaną w Białymstoku opiekowała się, wywodząca się z ZMW, Kierownik Wydziału Kształcenia Politycznego i Propagandy RW FSZMP⁷². Wizyty w zakładach pracy były połączone ze spotkaniami z lokalnym kierownictwem partyjno-administracyjnym oraz z aktywnym ZMS, harcerzami. W Augustowie spotkania przedstawicieli ekip wojewódzkich poszczególnych dyscyplin sportowych z lokalnymi władzami politycznymi i administracyjnymi odbywały się w trakcie rejsów jeziorami augustowskimi⁷³.

Najważniejszym miejscem imprez ideowo-wychowawczych koordynowanych przez RW FSZMP okazały się spotkania w Spartakiadowym Klubie Olimpijczyka. Klub został powołany z inicjatywy RG FSZMP⁷⁴. Otwarcia Klubu w pierwszym dniu Spartakiady dokonał prezes Polskiej Federacji Sportu Stanisław Nowosielski wraz z członkiem kierownictwa ruchu młodzieżowego. W ramach działalności Klubu młodzież spotykała się z wybitnymi osobistościami świata sportu, uczestnikami olimpiad, a także działaczami politycznymi. Zadbano o różnorodny wybór tematów i prelegentów. Prezentacja sylwetek gwiazd sportu miała mobilizować młodzież do aktywności sportowej oraz wzmacniać jej więź z państwem. Wśród zaproszonych gości znaleźli się m.in. Kazimierz Górski, Zdzisław Krzyszkowiak⁷⁵, Bronisław Malinowski⁷⁶. Dyskusje z idolami poprzedzały pokazy filmowe, któ-

⁷¹ W Augustowie akcja wizyt w zakładach pracy objęła ponad 70% uczestników spartakiady. Rola działaczy młodzieżowych było dbanie o „właściwy wydźwięk” ideowy spotkań i wizyt. W Sokółce zwiedzanie zakładów Stolbud i Spomasz połączone było m.in. z wizytą w Izbie Pamięci im. S. Prytyckiego – białoruskiego działacza komunistycznego, Przewodniczącego Prezydium Rady Najwyższej Białoruskiej SRR, zmarłego w 1971 r. W Białymstoku jedną z atrakcji była wystawa Muzeum Ruchu Rewolucyjnego poświęcona dziejom białostockiego ruchu rewolucyjnego.

⁷² APB, RW FSZMP w Białymstoku, sygn. 66, Akta dotyczące organizowania Ogólnopolskich Spartakiad Młodzieży, k. 103, Program imprez ideowo-wychowawczych i kulturalno-rozrywkowych IV OSM.

⁷³ APB, KW PZPR w Białymstoku, sygn. 1166, Materiały dotyczące sportu i turystyki, k. 12, Biuletyn informacyjny IV OSM w Białymstoku, Białystok czerwiec 1975, s. 61.

⁷⁴ *W Klubie Olimpijczyka*, „Gazeta Współczesna” 1975, nr 164, s. 8.

⁷⁵ Zdzisław Krzyszkowiak – lekkoatleta, mistrz olimpijski (Rzym, 1960 r.), Mistrz Europy (1958 r.), zob. Z. Krzyszkowiak, *Niezapomniane przeżycia*, Estrella, Warszawa 2000.

⁷⁶ Bronisław Malinowski – lekkoatleta, mistrz Europy (1974 r.), w następnych latach wicemistrz olimpijski (Montreal, 1976 r.) i mistrz olimpijski (Moskwa, 1980 r.), zob. K. Hądzelek, dz. cyt., s. 124.

rych repertuar dobierano pod kątem atrakcyjności wizualnej, treści, ale przede wszystkim przesłania ideowo-wychowawczego. Każde organizowane wydarzenie miało mieć „właściwy” wydzźwięk ideowy. Debatę z kierownictwem Naczelnej Redakcji Programów Sportowych TV, w czasie której poruszano kwestię roli TV w upowszechnianiu kultury fizycznej, poprzedzono projekcją filmów o tematyce sportowej. Natomiast w czasie spotkania z kierownictwem redakcji „Przełądu Sportowego” dyskutowano nad rolą i zadaniami masowych środków przekazu w wychowaniu sportowców i kibiców. Z trenerami i kierownikami ekip spartakiadowych konferowano nad rolę sportu w wychowaniu młodzieży. W ostatnich dniach trwania spartakiady odbyła się debata kierownictwa Wydziału Kultury Fizycznej Urzędu Wojewódzkiego w Białymstoku oraz działaczy RW FSZMP pt. „Dzień dzisiejszy i perspektywy rozwoju województwa białostockiego”. Cykl wydarzeń zamykała konferencja kierownictwa ruchu młodzieżowego z organizatorami programu ideowo-wychowawczego i kulturalno-rozrywkowego IV OSM⁷⁷. Spotkania Spartakiadowego Klubu Olimpijczyka odbywały się w czasie finałów w dniach 22–27 lipca 1975 r. w Kawiarni Związkowa w Białymstoku. Każdego dnia miało w nich uczestniczyć ponad 200 osób⁷⁸. Efekt działalności okazał się na tyle trwały, że doprowadził do tworzenia w kolejnych latach Młodzieżowych Klubów Olimpijczyka⁷⁹.

Do stałych elementów planowego oddziaływania polityczno-wychowawczego należały pokazy filmowe, które odbywały się we wszystkich miastach spartakiady. Z uwagi na dostępność infrastruktury, największe możliwości do projekcji filmów były w Białymstoku⁸⁰. Karta uczestnika spartakiady uprawniała do wstępu do kina bezpłatnie lub za minimalną opłatą. W kinach miejskich organizatorzy zapewnili szeroki i różnorodny repertuar filmowy. Staraniem młodzieżowców, w kinoteatrze Związkowiec wyświetlano filmy podkreślające rozwój społeczno-gospodarczy⁸¹ regionu oraz jego walory przyrodnicze⁸². Na dużym

⁷⁷ APB, RW FSZMP w Białymstoku, sygn. 66, Akta dotyczące organizowania Ogólnopolskich Spartakiad Młodzieży, k. 96–102, Program imprez ideowo-wychowawczych i kulturalno-rozrywkowych IV OSM.

⁷⁸ Tamże, k. 180, Informacja udziału FSZMP w przygotowaniach i przebiegu IV OSM.

⁷⁹ AAN, FSZMP RG w Warszawie 1973–1981, sygn. 80, b.n.k., Informacja na temat aktualnej sytuacji wychowawczej.

⁸⁰ APB, RW FSZMP w Białymstoku, sygn. 66, Akta dotyczące organizowania Ogólnopolskich Spartakiad Młodzieży, k. 97–104, Program imprez ideowo-wychowawczych i kulturalno-rozrywkowych IV OSM.

⁸¹ Filmy pt. *Białostoccyzna w XXX-leciu*, *Pani Profesor* (reż. K. Mucha) z 1971 r. – stanowiący filmowy portret artystki plastyczki Eleonory Plutyńskiej, która pracowała nad odrodzeniem tradycyjnego tkactwa ludowego Białostocczyzny.

⁸² Były to m.in. filmy pt. *Płyną tratwy* (reż. W. Ślesicki) z 1962 r., najlepszy film dokumentalny Międzynarodowego Festiwalu Filmowego w Wenecji w 1962 r., traktujący o życiu i pracy młodego flisaka, oraz filmowa wycieczka pt. *Puszcza Białowieska* (reż. W. Puchalski) z 1964 r.

ekranie Spartakiadowego Klubu Olimpijczyka królowały głównie polskie filmy o tematyce sportowej⁸³. Ich przesłanie miało przekonać odbiorcę, że sportowiec winien cechować się uczciwością, koleżenością, a dobro drużyny powinien stawiać nad własny sukces⁸⁴. Starania młodzieżowców wieńczyły spotkania w Białostockim Dyskusyjnym Klubie Filmowym, w którym odbyła się sesja popularno-naukowa pt. „Sport w filmie”⁸⁵. Proponowany w programie pozasportowym IV OSM repertuar filmowy łączyło wyraźne przesłanie ideowo-wychowawcze. Wywierany na młodzież nacisk mógł być dodatkowo przysłaniany poprzez projekcje filmów zagranicznych, w tym m.in. amerykańskich⁸⁶.

Stałymi punktami w planach spędzania czasu wolnego było oglądanie programów tv, czytanie książek i prasy. Staraniem Rady Wojewódzkiej FSZMP w miejscach zakwaterowania zawodnikom zapewniono dostęp do takich pism jak „Trybuna Ludu”, „Gazeta Współczesna”, „Sztandar Młodych”, a także „Sportowiec” i „Przegląd Sportowy”⁸⁷. W regionie białostockim szczególną rolę informacyjno-propagandową spełniała „Gazeta Współczesna”. Była to codzienna, regionalna gazeta partyjna, obejmująca zasięgiem województwa białostockie, łomżyńskie i suwalskie. W 1975 r. jej nakład wynosił ponad 125 tys. egzemplarzy. Na łamach tej gazety, przy współpracy z Biurem Prasowym Spartakiady, regularnie pojawiały się informacje o przygotowaniach reprezentacji do zawodów, rywalizacji sportowców i osiągniętych wynikach. Wśród informacji prasowych znajdowały się wywiady z trenerami, działaczami sportowymi i politykami, komentarze przebiegu współzawodnictwa oraz dotyczące postawy sportowców, informacje o imprezach towarzyszących. W relacjach prasowych podkreślano wartość solidnej pracy, która pomimo konieczności spełnienia wysokich wymagań postawionych przez trenera zaowocować miała dobrymi wynikami (mimo tego, że przygotowania „przebiegały nie zawsze zgodnie z założeniami trenerów”)⁸⁸. Celem było kształtowanie charakterów młodzieży, aby odniosła sukces

⁸³ Takie jak *Jutro Meksyk* (reż. A. Ścibor-Rylski) z 1965 r., *Zaczarowany rower* (reż. S. Sternfeld, W. Podgórski) z 1955 r., *Trzy starty* (reż. E. Petelska, Cz. Petelski, S. Lenartowicz) z 1955 r., a także radziecki film *Ani słowa o futbolu* (reż. I. Magniton) z 1974 r.

⁸⁴ Zob. D. Skotarczak, *Tematyka sportowa w kinie PRL*, [w:] D. Skotarczak, K. Bittner (red.), *W Kręgu Kultury PRL. Sport*, Instytut Pamięci Narodowej. Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. Oddział w Poznaniu, Poznań 2015, s. 178–179.

⁸⁵ APB, RW FSZMP w Białymstoku, sygn. 66, Akta dotyczące organizowania Ogólnopolskich Spartakiad Młodzieży, k. 97–104, Program imprez ideowo-wychowawczych i kulturalno-rozrywkowych IV OSM.

⁸⁶ W jednym z białostockich kin wyświetlano m.in. film pt. *Był sobie łajdak* (reż. J.L. Mankiewicz) z 1970 r., w którym główne role grali Kirk Douglas i Henry Fonda.

⁸⁷ APB, RW FSZMP w Białymstoku, sygn. 66, Akta dotyczące organizowania Ogólnopolskich Spartakiad Młodzieży, k. 125, Prośba RW FSZMP z dn. 15.07.1975 r., w sprawie rezerwacji 26 zestawów pism dziennie.

⁸⁸ A. Łozowski, *Siatkarki Białegostoku wywalczyły awans do finału spartakiady*, „Gazeta Współczesna” 1975, nr 150, s. 8.

sportowy⁸⁹. Sportowcy mieli tworzyć kolektyw nastawiony na zrealizowanie wspólnego zadania i dlatego wpajano im przekonanie, że zwycięstwa nie można odnieść bez „oddanych i wiernych dyscyplinie” działaczy⁹⁰. W prasie ukazywano, że współpraca określonej grupy – działaczy, szkoleniowców i zawodników, a także dobry klimat w środowisku, w szkole są istotnym aspektem osiągnięcia sukcesu sportowego⁹¹.

Argumenty ideologiczne przeplatane były z ideałami współzawodnictwa sportowego. Młodzi ludzie mieli spotkać się na stadionach i boiskach, aby w „szlachetnej rywalizacji wyłonić najlepszych z najlepszych”⁹². Powyższe odwołanie do idei olimpijskiej miało kształtować w młodzieży chęć współzawodnictwa zgodnego z zasadą *fair play*, czego nie można oceniać jednoznacznie negatywnie. Ważnym elementem relacji prasowych był aktywny doping zawodników. Starano się rozbudzić postawy patriotyzmu lokalnego. Stawiano za punkt honoru opuszczenie pozycji „czerwonej latarni”. Jako duży sukces przedstawiano awans do finałów czterech drużyn wojewódzkich, które miały być czynnikiem mobilizującym zawodników, trenerów, działaczy i patronów sportu do wydajniejszej pracy⁹³. Młodzieży przypomniano, że stoi przed nimi szansa na wielką karierę sportową. Za wzór stawiano znakomitych sportowców⁹⁴, którzy rozpoczęli swoje kariery w zmaganiach spartakiadowych⁹⁵. Dodatkowo wyniki na spartakiadzie miały stanowić przepustkę na igrzyska w Moskwie w 1980 r.⁹⁶ Za przykład do naśladowania przedstawiano, biorącego udział w ceremonii otwarcia Spartakiady, Ryszarda Skowronka – Mistrza Europy z 1974 r. w dziesięcioboju. Pozytywnie akcentowano, że łączy on karierę sportową z pracą naukową na wyższej uczelni. Propagowanie takich wzorów miało przekonać młodzież o doskonałych warunkach do rozwoju sportowego i zawodowego stwarzanych w PRL, tym samym zachęcając odbiorców do naśladowania i upodobniania się do mistrzów sportu. W relacjach prasowych dotyczących IV OSM kładziono bardzo duży nacisk na aspekt wychowawczy sportu. Podkreślano w nich także wpływ tej dziedziny na kształtowanie pożądanych umiejętności i postaw społecznych.

⁸⁹ Tamże.

⁹⁰ Tamże.

⁹¹ Tamże.

⁹² *W dniach Święta Lipcowego w Białymstoku*, „Gazeta Współczesna” 1975, nr 151, s. 1–2.

⁹³ Tamże.

⁹⁴ Sportowców, takich jak: bokserów Andrzeja Biegalskiego i Jerzego Rybickiego, lekkoatletów Jacka Wszolę i Mirosława Wodzyńskiego, ciężarowca Zbigniewa Kaczmarka, czy kolarzy Stanisława Szozdę i Benedykta Kocota.

⁹⁵ *IV OSM. Białostocka gospodarem największej imprezy sportowej w kraju*, „Gazeta Współczesna” 1975, nr 160, s. 1.

⁹⁶ Tamże.

Zakończenie

W klasyfikacji generalnej finałów IV OSM, przygotowanej w oparciu o nowy podział administracyjny Polski (49 województw), najwięcej punktów zdobyli zawodnicy z województwa warszawskiego. We wspomnianej klasyfikacji sportowcy reprezentujący województwa utworzone z dawnego województwa białostockiego zajęli: z białostockiego – 14, suwalskiego – 23, łomżyńskiego – 47 miejsce. W klasyfikacji końcowej 904 klubów biorących udział w spartakiadzie pierwsze trzy miejsca zajęły kolejno Zawisza Bydgoszcz, Legia Warszawa i SZS-AZS Warszawa. Z dawnego województwa białostockiego najwyżej uplasowały się SZS-AZS Białystok (na 7 miejscu) oraz SZS-AZS Augustów (na 21 miejscu)⁹⁷. Z uwagi na osiągniętą pozycję finały IV OSM oceniano jako duży sukces federacji białostockiej. Jej reprezentantom udało się opuścić dotychczas zajmowane ostatnie miejsce w klasyfikacji wg Wojewódzkich Federacji Sportu i ostatecznie zająć czternastą pozycję na osiemnaście startujących federacji.

Ceremonia zamknięcia, odbywająca się w sali kinoteatru Związkowiec, została zorganizowana z dużo mniejszym rozmachem. Zgodnie z przyjętą konwencją, obok przemówień oficjeli partyjnych i działaczy sportowych, uroczystości powiązane były z wręczaniem wyróżniającym się działaczom odznaczeń im. Janka Krasickiego. Dekoracji dokonywał Andrzej Kołtek, sekretarz RG FSZMP. Wśród odznaczonych znalazł się m.in. Janusz Kochan – za dobrze ocenianą pracę Spartakiadowego Klubu Olimpijczyka w Białymstoku⁹⁸.

W czasie przygotowań i finałów IV OSM zaangażowanie organizacji młodzieżowych koncentrowało się wokół trzech zagadnień: udziału aktywu i pracowników etatowych w przygotowaniu i przeprowadzeniu spartakiady, organizacji imprez towarzyszących i przygotowania propagandy wizualnej i prasowej. Całość prac była koordynowana przez RW FSZMP w Białymstoku, która dbała też o „właściwy” przekaz ideowy wydarzeń. Na podstawie zachowanych źródeł nie można precyzyjnie określić stopnia zaangażowania poszczególnych związków i ich aktywistów w wyznaczone zadania. W działalności Lokalnych Komitetów Organizacyjnych widoczny był udział przedstawicieli praktycznie wszystkich młodzieżowych związków środowiskowych. Ranga i zasięg wydarzenia wymuszały duże zaangażowanie działaczy, o czym świadczy ich uczestnictwo we wspomnianych wyżej komitetach, komisjach i zabezpieczeniu imprezy. Skuteczność działań ideowo-wychowawczych, a szczególnie ich wpływ na postawy młodzieży, trudno jest ocenić przez pryzmat źródeł. Należy podkreślić, że ich pozytywnym aspek-

⁹⁷ AAN, GKkFiT w Warszawie 1960-1978, sygn. 37/34, IV Ogólnopolska Spartakiada Młodzieży w Białymstoku – wykazy punktów, klasyfikacja, notatka informacyjna o przebiegu i wynikach, k. 148, IV Spartakiada Młodzieży Białystok 1975. Końcowa klasyfikacja klubów.

⁹⁸ *Zgasił znicz*, „Gazeta Współczesna” 1975, nr 165, s. 1.

tem było propagowanie ideałów ruchu olimpijskiego – szlachetnego współzawodnictwa, zasad *fair play*, wzorów osobowych mistrzów sportu. Natomiast negatywnym – wtlącanie młodzieży przekonania, że jedynym możliwym wyborem jest ideologia komunistyczna. W samych organizacjach działania te pozostawiły duży niedosyt. Aktywiści zwracali uwagę na postawę działaczy sportowych, którzy wykazywali małe zainteresowanie sprawami ruchu młodzieżowego. Problemy pojawiały się także w kwestiach propagandy wizualnej. Początkowo brakowało nawet widocznych emblematów ruchu młodzieżowego. Często tego typu sytuacje rozwiązywano w ostatniej chwili. Działacze podkreślali, że organizacje młodzieżowe posiadały zbyt mały wpływ na przygotowania i przebieg spartakiady. Narzekali na prasę młodzieżową, która, ich zdaniem, w zbyt małym stopniu popularyzowała przedsięwzięcia organizacji młodzieżowych. Część stosowanych metod oddziaływania ideowo-wychowawczego (np. bogata oprawa propagandowa, wizyty w zakładach pracy) było stale wykorzystywanych przez organizacje młodzieżowe. Jednak IV OSM wyróżniała działalność nowo utworzonego Spartakiadowego Klubu Olimpijczyka, będącego miejscem popularyzacji problematyki ideowo-wychowawczej związanej ze sportem⁹⁹, oraz bogaty program pozasportowy. Zrezygnowano także z organizowanych przy okazji trzech poprzednich OSM Złotów Młodych Przewodników Pracy i Nauki. Do ważnych czynników wpływu ideowo-wychowawczego należały ceremonie rocznicowe obchodzone w miejscach zakwaterowania oraz uroczystości przygotowane przez władze lokalne, a także szeroko wykorzystywana symbolika olimpijska. Agitację ideowo-wychowawczą niejako kamuflowano krzewieniem szlachetnych idei olimpijskich. Stąd też podkreślano wartości wychowawcze sportu oraz propagowano wzory osobowe mistrzów sportowych. Celem było przekonanie młodzieży o wyższości systemu politycznego PRL. Działacze młodzieżowi starali się wpływać ideowo-politycznie na młodzież także poprzez artykuły prasowe, a w sposób bardziej subtelny poprzez odpowiednio dobrane repertuar filmowy. Sportowców inspirować miały wizyty w zakładach pracy, spotkania z władzami partyjnymi i administracyjnymi oraz z działaczami młodzieżowymi. Popularne wśród młodzieży były wspólne ogniska i dyskoteki, integrujące sportowców z aktywistami, studentami i harcerzami. Osobisty kontakt młodzieżowców ze sportowcami miał stwarzać okazję do przekazywania im „prawidłowego” systemu wartości i przekonań pożądaných przez władze partyjne. Udział młodzieżowców w przygotowaniach do spartakiady był również okazją do spajania wewnątrzorganizacyjnego związków, przyczyniając się do większej identyfikacji ich członków i przywiązania do organizacji.

Spartakiada okazała się dużym sukcesem organizacyjnym i sportowym. Bardzo dobrze oceniano atmosferę zawodów i gościnność gospodarzy. Program po-

⁹⁹ APB, RW FSZMP w Białymstoku, sygn. 66, Akta dotyczące organizowania Ogólnopolskich Spartakiad Młodzieży, k. 180, Informacja udziału FSZMP w przygotowaniach i przebiegu IV OSM.

zasportowy doceniany był za pomysłowość i atrakcyjną formę. Młodzieży podobały się wycieczki do ciekawszych zakątków regionu, koncerty, dyskoteki, specjalne programy w kinach i spotkania ze sportowcami. Potwierdzały to pozytywne recenzje w prasie ogólnopolskiej¹⁰⁰. W pracy ideowo-wychowawczej podczas IV OSM organizacje młodzieżowe stosowały zasadę, że każda inicjatywa atrakcyjna dla młodzieży będzie pozytywnie wpływała na jej postawy i wybory.

DEKLARACJA BRAKU KONFLIKTU INTERESÓW

Autor deklaruje brak potencjalnych konfliktów interesów w odniesieniu do badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Ideowo-wychowawcze i propagandowe aspekty IV Ogólnopolskiej Spartakiady Młodzieży w 1975 r. w Białymstoku*.

FINANSOWANIE

Autor nie otrzymał żadnego wsparcia finansowego w zakresie badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Ideowo-wychowawcze i propagandowe aspekty IV Ogólnopolskiej Spartakiady Młodzieży w 1975 r. w Białymstoku*.

Bibliografia

A. Źródła

I. Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych w Warszawie

- Główny Komitet Kultury Fizycznej i Turystyki w Warszawie.
- Federacja Socjalistycznych Związków Młodzieży Polskiej Rada Główna w Warszawie.

Archiwum Państwowe w Białymstoku

- Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Białymstoku.
- Rada Wojewódzka Federacji Socjalistycznych Związków Młodzieży Polskiej Białymstoku.
- Zarząd Wojewódzki Związku Młodzieży Socjalistycznej w Białymstoku.

II. Źródła drukowane

O budownictwie partyjnym. Uchwały Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej 1949–1953, Warszawa 1954.

III. Prasa

„Gazeta Współczesna” 1975.

¹⁰⁰ G. Stański, *Spartakiadowe obrachunki*, „Gazeta Współczesna” 1975, nr 170, s. 8.

IV. Źródła internetowe

<http://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/14611> [dostęp: 25.02.2022].

<http://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/193> [dostęp: 25.02.2022].

B. Literatura

Dorosz B. (red.), *„Chcę wrócić, jak emigrant, z podróży dalekiej, z papieru, z martwych liter, żywy, do twych rąk...”*. Życie i twórczość Kazimierza Wierzyńskiego (1894–1969). Materiały z Międzynarodowej Konferencji Naukowej w 50. rocznicę śmierci poety, Instytut Badań Literackich PAN, Londyn 2019.

Gaj J., *Wychowanie fizyczne i sport w Polsce Ludowej*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1987.

Godlewski P., *Sport w Polsce na tle politycznej rzeczywistości lat 1944–1956*, Akademia Wychowania Fizycznego w Poznaniu, Poznań 2006.

Godlewski P., *Sport w służbie PRL*, [w:] T. Gąsowski, S. Bielański (red.), *Sport i polityka w dwudziestowiecznych państwach totalitarnych i autorytarnych*, Towarzystwo Wydawnicze Historia Iagellonica, Kraków 2009, s. 21–73.

Godlewski P., *Sport wyczynowy w procesie przemian ideologicznych i społecznych w Polsce 1956–1989*, Wydawnictwo Athenae Gedanenses, Gdańsk 2015.

Hądzelek K. (red.), *Mała encyklopedia sportu*, t. 2, Wydawnictwo „Sport i Turystyka”, Warszawa 1986.

Krzyszkwiać Z., *Niezapomniane przeżycia*, Estrella, Warszawa 2000.

Lipoiński W., *Historia sportu. Na tle rozwoju kultury fizycznej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012.

Nowakowski A., *Zarządzanie kulturą fizyczną w Polsce w latach 1944–2001. Studium historyczno-porównawcze*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2005.

Nowik J., *Kultura fizyczna w województwie białostockim w latach 1944–1975*, Wydawnictwo Prymat, Białystok 2021.

Ordyłowski M., *Szkice z dziejów kultury fizycznej*, Uniwersytet Zielonogórski, Zielona Góra 2005.

Ordyłowski M., *Wielkie imprezy sportowe jako kampanie propagandowe PZPR w latach 1949–1956*, [w:] B. Woltmann (red.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, t. 5, Gorzów Wlkp. 2002, s. 351–362.

Pasko A., *Społeczno-polityczne aspekty sportu w ZSRR i krajach bloku socjalistycznego do 1989 r.*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna” 2011, t. 10, s. 115–130.

Pasko A., *Sport wyczynowy w polityce państwa 1944–1989*, Wydawnictwo AVA-LON, Kraków 2012.

Pędraszewska-Sołtys B., *Współzawodnictwo sportowe w ruchu spartakiadowym w Polsce na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX wieku*,

- „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna” 2015, t. 14, nr 2, s. 123–134; <http://dx.doi.org/10.16926/kf.2015.14.20>.
- Płomiński A., Bakota D., *Geneza oraz podstawy ideologiczne, organizacyjne i sportowe I Ogólnopolskiej Spartakiady Młodzieży w 1969 r.*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna” 2017, t. 16, nr 1, s. 91–99; <http://dx.doi.org/10.16926/kf.2017.16.05>.
- Rotkiewicz M., *Symbole i maskotki olimpijskie*, Polski Komitet Olimpijski, Warszawa 2012.
- Skotarczak D., *Tematyka sportowa w kinie PRL*, [w:] D. Skotarczak, K. Bittner (red.), *W Kręgu Kultury PRL. Sport*, Instytut Pamięci Narodowej. Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. Oddział w Poznaniu, Poznań 2015, s. 177–186.
- Słapek D., *Sport i widowiska w świecie antycznym*, Wydawnictwo Homini, Kraków – Warszawa 2010.
- Strumph-Wojtkiewicz S., *Agent nr 1*, Iskry, Warszawa 1988.
- Szymański L., *Kultura fizyczna i turystyka w polityce Polski Ludowej 1944–1989*, Wydawnictwo Akademii Wychowania Fizycznego we Wrocławiu, Wrocław 2004.
- Wencel W., *Wierzyński: sens ponad klęską: biografia poety*, Instytut Literatury, Kraków 2020.
- Wryk R., *Ruch sportowy na tle zmian społeczno-politycznych w Polsce w XX w.*, [w:] D. Skotarczak, K. Bittner (red.), *W Kręgu Kultury PRL. Sport*, Instytut Pamięci Narodowej. Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. Oddział w Poznaniu, Poznań 2015, s. 13–30.

CZĘŚĆ II
TEORIA I METODYKA
WYCHOWANIA FIZYCZNEGO I SPORTU

<http://dx.doi.org/10.16926/sit.2022.03.04>

Jerzy SACZUK*

<http://orcid.org/0000-0001-7090-8434>

Agnieszka WASILUK**

<http://orcid.org/0000-0001-9781-8121>

Fitness of five-year-olds with different levels of motor skills

How to cite [jak cytować]: Saczuk J., Wasiluk A., *Fitness of five-year-olds with different levels of motor skills*, "Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe" 2022, vol. 5, no. 3, p. 89–102.

Sprawność fizyczna pięcioletków o odmiennych umiejętnościach motorycznych

Streszczenie

Mimo że obserwujemy systematyczny wzrost zainteresowania rozwojem dzieci w wieku przedszkolnym, to wciąż niewiele jest badań poświęconych ocenie związku między nabytą sprawnością motoryczną przedszkolaków a ich poziomem sprawności fizycznej. Stąd celem pracy była ocena związku między poziomem sprawności fizycznej a umiejętnościami motorycznymi pięcioletków. W badaniu wzięło udział 435 pięcioletnich dzieci. Sprawność fizyczna (PF) została oceniona testem Sekity dla przedszkolaków. Natomiast do oceny umiejętności motorycznych zastosowano test dużej motoryki (TGMD II). Dzieci podzielono na grupy o niskiej sprawności fizycznej (PFI), średniej sprawności fizycznej (PFII) oraz wysokiej sprawności fizycznej (PFIII). Analiza sprawności fizycznej

* Associate Professor, PhD Józef Piłsudski University of Physical Education in Warsaw, Faculty of Physical Education and Health, Biała Podlaska, Poland

** Doctor, PhD Józef Piłsudski University of Physical Education in Warsaw, Faculty of Physical Education and Health, Biała Podlaska, Poland; e-mail: agnieszka.wasiluk@awf.edu.pl (corresponding author)

wykazała istotne różnice między dziewczętami i chłopcami w próbach oceniających szybkość i zwinność biegu. Ponadto wyższy poziom umiejętności motorycznych odnotowano u dziewcząt w porównaniu z chłopcami, na co wpływ miały głównie umiejętności lokomocyjne. W umiejętności panowania nad przyrządami podobne wyniki zaobserwowano u obu płci. Jednak w poszczególnych ćwiczeniach wystąpiły znaczne różnice. Ponieważ u pięcioletnich dziewcząt i chłopców charakteryzujących się różnym poziomem sprawności fizycznej nie odnotowano znaczących dysproporcji w umiejętnościach lokomocyjnych i kontroli nad przyrządami, należy przyjąć, że 5 rok życia to jeszcze zbyt wczesny okres w ontogenezie do oceny tego typu zależności.

Słowa kluczowe: przedszkolaki, sprawność fizyczna, duża motoryka.

Abstract

Although we are observing a systematic increase in interest in the development of preschoolers, there are still few studies devoted to the assessment of the relationship between the acquired motor skills of preschoolers and their level of physical fitness. Hence, the aim of the study was to assess the relationship between the level of physical abilities and motor skills of five-year-olds. 435 five-year-old children participated in the study. Physical fitness (PF) was assessed according to the Polish Physical Fitness Test for preschoolers. The Gross Motor Skills Test (TGMD II) was used to assess motor skills. Children were divided into the following groups: low physical fitness (PFI), average physical fitness (PFII), high physical fitness (PFIII). The analysis of fitness abilities revealed significant differences between girls and boys in trials assessing running speed and agility. Among the five-year-olds, a higher level of gross motor skills was noted in girls compared to boys, which was mainly influenced by the results of locomotor skills. In the ability to control sports equipment, similar results were observed in both sexes. However, there were significant differences in the individual exercises. Since no significant disproportions in locomotor skills and control of instruments were noted in five-year-old girls and boys characterized by different levels of physical fitness, it should be assumed that the 5th year of life is still too early a period in ontogenesis to look for such relationships.

Keywords: preschoolers, physical fitness, gross motor skills.

Introduction

An increasing number of observations is being carried out on the physical fitness and motor skills of preschool children. In professional literature, there are studies showing the interrelationships between motor skills or physical fitness and other factors. Some of the factors which have been analyzed are racial differences [12, 28] and dimorphic differences in motor abilities [18]. Moreover, researchers have observed a negative influence of excessive weight and obesity on motor skills of preschoolers [4, 11, 14, 17] and no influence of body weight on gross motor skills [12]. Children's motor skills were also assessed against the background of other reference groups [2, 16, 25, 27]. It was noted that children's motor skills were positively related to their physical activity, but inversely related to the time spent in front of a TV or computer screen [8, 28].

Although we are observing a systematic increase in interest in the development of this age group, there are still few studies devoted to the assessment of the relationship between the acquired motor skills of preschoolers and their level of physical fitness. It has been observed around the world that athletes start specializing in particular sports at an increasingly early age, which means that coaches need the necessary information for recruitment purposes, as it is very important to learn about the factors conditioning motor skills so that children have the best opportunities for their development. Hence, the aim of the study was to assess the relationship between the motor skills of 5-year-olds and their level of physical fitness.

Materials and Methods

Participants

435 five-year-old children participated in the study, including 180 girls and 255 boys from Biała Podlaska. The results were collected in April and May 2016. The legal guardians of the children gave their consent for participation in the research. The study was preceded by a medical examination during which children's health was assessed. The research was carried out in accordance with the principles of the Helsinki Declaration and received a positive opinion of the Senate Committee on Ethics of Scientific Research.

Measurements

Physical fitness (PF) was assessed according to the Polish Physical Fitness Test for preschoolers [19]. It consisted of four trials: 20m dash (20mR); standing broad jump (SBJ); 4 × 5 m shuttle run with carrying blocks (4 × 5 mSR); throwing a 1 kg medicine ball with both hands from above the head (1 kgTB).

The Gross Motor Skills Test (TGMD II) [26] was used to assess motor skills, in which the examiner rated the technique of performed exercises. This test allows the assessment of mobility capabilities with the help of 6 tests

- run (8 points)
- forward gallop and forward delivery steps (8 points)
- jumping on one leg (10 points)
- jumping over an obstacle (8 points)
- slides – side-loading steps (8 points)
- long jump from place (8 points)

Six trials with the use of sports equipment were carried out:

- hitting the ball in place (10 points)
- dribbling in place (8 points)
- catching the ball (6 points)

- kicking the ball (8 points)
- throwing the ball with a swing (8 points)
- ball rolling on the floor (8 points)

Statistical analysis

Statistica 13.0 software was used for statistical-data processing. In the sex groups, descriptive statistical parameters (mean, standard deviation) were calculated.

Taking into account the criterion $\bar{x} \pm 0,5$ SD from all the points obtained in the Gross Motor Skills Test (TGMD II) and considering locomotor skills and the ability to control sports equipment, the following groups were selected:

Group I – low physical fitness (PFI) up to $(\bar{x} - 0,5$ SD);

Group II – average physical fitness (PFII) of $(\bar{x} - 0,5$ SD) to $(\bar{x} + 0,5$ SD);

Group III – high physical fitness (PFIII) above $(\bar{x} + 0,5$ SD).

Next, the individual results of 4 physical fitness trials (PF) were converted into points on the T scale. In order to standardize the units, the individual results of girls and boys were normalized on the T scale to the mean and statistical dispersion of all subjects using the formula:

$$T = \left(\frac{x_i - \bar{x}}{SD} \right) \times 10 + 50$$

T – number of points;

x_i – measurement result;

\bar{x} – sample mean;

SD – standard deviation.

The mean score from all test trials assesses general fitness (GF). The point values for each group are presented in Table 1.

Table 1. Point criteria according to the groups

	Locomotor abilities	Control over sports equipment	Gross Motor
Girls			
Group I	30.54	27.57	59.45
Group II	30.55 – 37.45	27.58 – 33.32	59.46 – 69.44
Group III	37.46	33.33	69.45
Boys			
Group I	29.32	29.69	60.05
Group II	29.33 – 37.36	29.68 – 36.75	60.06 – 73.10
Group III	37.37	36.76	73.11

Source: own research.

The statistical significance of differences between the above-mentioned groups was assessed by the ANOVA analysis of variance and the Newman Keuls test, and the dimorphic differences were assessed by the t-Student test for independent data.

Results

Table 2 shows the absolute values of the results of the physical fitness test and the Gross Motor Skills Test for the boys and girls. These comparisons show that statistically significantly better results were obtained by the boys compared to the girls in the trials of the 4 × 5 m shuttle run while carrying blocks (by 0.50 s, $p \leq 0.01$) and the 20 m dash (by 0.45 s, $p \leq 0.01$). In the remaining parts of the physical fitness test, the differences between genders were small. They only indicate slightly better results in the long jump from place for the boys (by 2.49 cm) and in throwing a medicine ball with both hands from above the head for the girls (by 0.56 cm). On the other hand, when assessing the dimorphic differences in the locomotor skills of the five-year-olds, it was observed that the girls obtained statistically significantly better results in all trials ($p \leq 0.01$).

When analyzing the results of control over sports equipment, it was found out that the girls achieved statistically significantly better results compared to the boys. These included: dribbling the ball (by 0.53 points, $p \leq 0.05$), catching the ball (by 0.71 points, $p \leq 0.01$) and rolling the ball (by 0.52 points, $p \leq 0.01$). On the other hand, the girls obtained worse results in kicking the ball (by 0.61 points $p \leq 0.01$). Small, statistically insignificant differences between the groups of the girls and boys were noted in hitting the ball (by 0.30 points) and throwing the ball with a swing (by 0.20 points).

In terms of the sum of all points obtained in locomotor abilities, the girls obtained statistically significant, higher results than the boys (by 4.40 points, $p \leq 0.01$). However, in the control of sports equipment, a similar level of skill was observed, with the difference being 1.04 points. The mean of the points obtained from all the gross motor skills trials was higher in the girls than in the boys (by 5.44 points, $p \leq 0.01$).

In the analysis of the influence of motor skills (TGMD II) on the physical fitness of 5-year-olds, it was found out that both in the girls (Table 3) and in the boys (Table 4) the differences in the level of fitness abilities between the discussed teams were small and statistically insignificant. However, even in this group of calendar age certain trends can be observed. Taking into account motor skills, it was observed that the girls from the PFIII group, whose general fitness was 51.32 points, were characterized by the highest level of fitness. This was influenced by the results obtained from all fitness abilities. The lowest level of

fitness was recorded in their peers from the PFI group (48.90 points), who obtained the worst results in the 20 m run, the standing long jump, and throwing a medicine ball with both hands.

Table 2. Results of physical fitness (PF) and motor skills (TGMD II) of five-year-olds from Biała Podlaska and t-Student index values calculated

Test attempts	Girls (n 186)	Boys (n 255)	Value of the t-Student
	$\bar{x} \pm SD$	$\bar{x} \pm SD$	
Physical fitness			
4 × 5 mSR	10.93 ± 1.54	10.43 ± 1.24	3.77**
1 kg TB	206.10 ± 63.71	205.54 ± 55.77	0.10
20 mR	6.33 ± 0.87	5.88 ± 0.81	5.58**
SBJ	90.24 ± 22.23	92.73 ± 22.87	1.14
PF	201.37 ± 29.19	198.95 ± 30.25	0.84
Locomotor abilities			
run	7.03 ± 2.01	6.41 ± 2.01	3.47**
gallop	5.89 ± 2.26	5.18 ± 2.26	3.21**
jumping on	6.96 ± 2.61	5.51 ± 2.61	6.17**
jumping over	5.18 ± 1.49	4.76 ± 1.49	2.94**
long jump	6.62 ± 2.28	5.95 ± 2.28	3.11**
slides	6.07 ± 2.09	5.54 ± 2.09	2.62**
total	37.75 ± 6.92	33.35 ± 8.05	6.01**
Control over sports equipment			
hitting the ball	7.27 ± 2.13	7.57 ± 2.13	1.45
dribbling	4.62 ± 2.93	4.09 ± 2.93	1.94*
catching	5.11 ± 1.47	4.40 ± 1.47	5.08**
kicking	5.83 ± 1.64	6.44 ± 1.64	3.64**
throwing	6.08 ± 1.60	5.88 ± 1.60	1.32
ball rolling	5.36 ± 1.77	4.84 ± 1.77	3.12**
total	34.27 ± 5.76	33.23 ± 7.07	1.65

* statistically significant differences at $p \leq 0.05$

** statistically significant differences at $p \leq 0.01$

Source: own research.

Among the boys, the best results in physical fitness were also recorded in the PFIII group (50.48 points), which was influenced by the results of throwing a medicine ball with both hands and the standing long jump. On the other hand, the worst results were observed in the PFI group (49.70 points), where the poorest results were observed in the 4 × 5 m run while carrying a block and the standing long jump.

After comparing the results of the physical fitness test of the girls qualified for groups with different locomotor skills and control of sports equipment, small, statistically insignificant differences were also observed. However, there are also some trends here. Taking into account locomotor skills, it was observed that the subjects from the PFI group (50.86 points) had the highest level of fitness, and the lowest level was observed in the PFI group (49.12 points). This was influenced by the results obtained in the 20 m run and the standing long jump by the girls with high point values in locomotor skills and in the 4 × 5 m run while carrying a block and throwing a medicine ball with both hands by the subjects with the lowest locomotor skills.

Table 3. The results of the fitness abilities of the girls in groups with different motor skills as well as the ANOVA values and the Newmann-Keuls test calculated for the differences between the groups

Test at-tempts	Group I	Group II	Group III	ANO-VA	I-II	I-III	II-III
	$\bar{x} \pm SD$	$\bar{x} \pm SD$	$\bar{x} \pm SD$				
Locomotor abilities							
n	51	64	65				
4 × 5 mSR	10.65 ± 1.43	10.16 ± 0.82	10.45 ± 1.22	1.70	2.51	1.18	1.94
1 kg TB	207.10 ± 54.63	211.64 ± 54.82	210.17 ± 63.55	0.05	0.46	0.35	0.19
20 mR	5.77 ± 0.56	5.73 ± 0.68	5.54 ± 0.81	1.72	0.32	2.14	2.02
SBJ	91.33 ± 16.40	89.53 ± 24.51	94.13 ± 20.62	0.80	0.52	0.92	1.72
PF	49.12 ± 6.82	50.34 ± 6.19	50.86 ± 7.89	0.13	0.03	0.61	0.50
Control over sports equipment							
n	53	69	58				
4 × 5 mSR	10.38 ± 1.41	10.55 ± 1.06	10.29 ± 1.09	0.80	1.11	0.57	1.75
1 kg TB	209.12 ± 67.10	199.90 ± 46.30	224.11 ± 65.12	5.65	1.20	1.88	3.24
20 mR	5.68 ± 0.81	5.77 ± 0.78	5.69 ± 0.63	0.28	0.94	0.10	0.85
SBJ	90.75 ± 22.42	89.67 ± 22.71	94.26 ± 17.08	0.80	0.40	1.25	1.74
PF	50.43 ± 8.16	49.26 ± 7.01	51.65 ± 6.70	1.70	1.25	1.25	2.61
Motor skills (TGMD II)							
n	49	73	58				
4 × 5 mSR	10.46 ± 1.30	10.43 ± 1.18	10.34 ± 1.09	0.16	0.19	0.74	0.61
1 kg TB	208.86 ± 62.60	208.51 ± 55.95	213.57 ± 62.81	0.13	0.04	0.57	0.68
20 mR	5.74 ± 0.57	5.78 ± 0.91	5.60 ± 0.62	1.00	0.41	1.37	1.95
SBJ	90.33 ± 17.64	89.80 ± 25.14	94.95 ± 17.37	1.15	0.20	1.65	2.02
PF	50.10 ± 6.67	48.90 ± 8.14	51.32 ± 6.69	0.84	0.15	1.42	1.72

4 × 5 mSR – 4 × 5 m shuttle run with carrying blocks; 20 mR – 20 m dash; SBJ – standing broad jump; 1 kgTB – throwing a 1 kg medicine ball with both hands from above the head; PF – physical fitness.

Source: own research.

The girls from the PFIII group also obtained the best results from all the teams for different sports equipment control skills, as evidenced by the results of general fitness (51.65 points). They obtained the best results in the 4 × 5 m race while carrying a block, the standing long jump, and throwing a medicine ball with both hands. The subjects from the PFII group (49.26 points) were characterized by the lowest fitness, they obtained the poorest results in all the tested samples of the test.

Table 4. The results of the fitness abilities of the boys in groups with different motor skills as well as the ANOVA values and the Newmann-Keuls test calculated for the differences between the groups

Test at-tempts	Group I	Group II	Group III	ANO-VA	I-II	I-III	II-III
	$\bar{x} \pm SD$	$\bar{x} \pm SD$	$\bar{x} \pm SD$				
Locomotor abilities							
n	64	96	95				
4 × 5 mSR	10.47 ± 1.21	10.46 ± 1.34	10.38 ± 1.16	0.13	0.10	0.63	0.59
1 kg TB	202.89 ± 52.72	200.79 ± 55.02	209.99 ± 61.68	0.67	1.09	0.32	1.57
20 mR	5.89 ± 0.79	5.93 ± 0.79	5.82 ± 0.84	0.45	0.82	0.36	1.31
SBJ	92.70 ± 26.15	91.76 ± 22.81	93.72 ± 20.65	0.17	0.39	0.35	0.83
PF	49.79 ± 7.34	49.52 ± 7.77	50.62 ± 7.55	0.31	0.80	0.14	1.04
Control over sports equipment							
n	72	99	84				
4 × 5 mSR	10.68 ± 1.34	10.36 ± 1.05	10.27 ± 1.34	2.63	0.66	2.26	3.14
1 kg TB	202.92 ± 56.19	200.59 ± 59.59	212.71 ± 54.43	1.01	1.94	1.51	0.39
20 mR	5.93 ± 0.76	5.84 ± 0.80	5.87 ± 0.86	0.28	0.37	0.62	1.02
SBJ	89.26 ± 21.95	95.67 ± 23.47	92.76 ± 22.70	1.79	1.16	1.36	2.68
SO	48.88 ± 7.85	50.40 ± 6.98	50.69 ± 7.92	1.45	0.12	1.92	2.21
Motor skills (TGMD II)							
n	69	98	88				
4 × 5 mSR	10.56 ± 1.37	10.32 ± 1.25	10.42 ± 1.12	0.91	0.74	1.01	1.90
1 kg TB	203.56 ± 54.40	202.14 ± 55.31	210.09 ± 61.01	0.42	1.25	1.00	0.24
20 mR	5.84 ± 0.81	5.91 ± 0.80	5.87 ± 0.82	0.17	0.51	0.80	0.24
SBJ	92.01 ± 21.79	92.10 ± 25.80	94.57 ± 20.23	0.30	0.97	0.98	0.04
PF	49.70 ± 7.82	49.93 ± 7.76	50.48 ± 7.20	0.22	0.66	0.93	0.30

4 × 5 mSR – 4 × 5 m shuttle run with carrying blocks; 20 mR – 20 m dash; SBJ – standing broad jump; 1 kgTB – throwing a 1 kg medicine ball with both hands from above the head; PF – physical fitness.

Source: own research.

On the other hand, when assessing the results of the fitness test in the groups of the boys classified into individual teams with different levels of loco-

motor skills and control of sports equipment, it was observed that the physical fitness results were at a similar level, because no statistically significant differences were found. Despite the lack of greater discrepancies, it was observed that among the teams with different levels of locomotor skills, in all trials of the test and in general fitness, the best results were obtained by the boys from the PFIII group (50.62 points). The worst results were recorded in their peers from the PFI group (49.52), which were influenced mainly by the results in the 20 m run, the standing long jump, and throwing a medicine ball with both hands.

Taking into account the ability to control sports equipment, it was found out that the boys from the PFIII group (50.69 points) had the highest level of general fitness, while the boys from the PFI group had the lowest level (48.88 points). The PFIII group achieved the best results in the 4 × 5 m race while carrying a block and in throwing a medicine ball with both hands. The boys with the lowest level of the ability to control sports equipment had the worst results in the 4 × 5 m race while carrying a block, in the 20 m run, and in the standing long jump.

Discussion

The analysis of the processes taking place in the body with the simultaneous monitoring of individual aspects of a child's life may support its psychophysical development. Directing the child correctly during this period may contribute to better functioning later in life [9, 21].

In studies on the motor skills of preschoolers, different conclusions can be reached regarding the impact of gender dimorphism on fitness. There are studies in which the authors confirm the above-mentioned relationships, but there are also those that contradict them. According to Ruzbarska and Piątkowska [18], the boys in selected tests of physical fitness obtain significantly better results in comparison with the girls. According to the aforesaid authors, this is a manifestation of what will be more clearly observed in adulthood, when men, due to a higher content of androgens in the body (e.g. testosterone), will achieve much better results [10]. On the other hand, differences in physical fitness between girls and boys at preschool age were not found by Kokštejn et al. [13].

In our observations on fitness abilities, statistically significantly better results were noted in the boys in two out of four test trials. On the other hand, in the Gross Motor Skills Test, the results for both sexes were at a similar level. Thus, at this stage of ontogenesis, the reasons for the above-mentioned differences should be sought in genetic conditions, and not in the level of acquired skills. Better results for the boys were recorded in the 20 m dash and the 4 × 5 m run, i.e. in trials considered anaerobic. It should be remembered that motor

skills are directly related to the genotype we inherit, but also indirectly to the body composition and dimorphic differences, which are a manifestation of the phenotype [20]. Szopa [23] documented high heritability rates of maximal anaerobic power, which is under strong genetic control of the muscle structure, i.e. the ratio of fast-twitch to slow-twitch fibres. The phosphagen-non-lactic acid component is genetically controlled to a degree similar to the height of the body, which is a trait commonly considered to be strongly genetically determined. Also Sklad [22], when examining twins aged 8 to 15 years in terms of fitness abilities, showed that in relation to speed heritability the correlation was 0.62 to 0.9.

There is also no unanimity in the literature regarding the dimorphic differences in the gross motor skills of preschoolers. Aye et al. [1, 2], when studying five-year-olds in Myanmar and Japan, observed that girls had much better locomotor skills, while boys had much better control over sports equipment. Similar relationships were found in preschoolers from Finland [16]. Among US children, Kit et al. [12] reported a higher level of locomotor skills only in girls. On the other hand, no significant dimorphic differences were found in the control of sports equipment. This is contradicted by the results of British observations [15] and Belgian observations [3], according to which boys had a higher level of control skills. On the other hand, in terms of locomotion skills, no differences were found between girls and boys. However, Morano et al. [14] focusing on southern Italian boys and girls, Jiang et al. [11] studying Chinese preschoolers, and Tomaz et al. [24] based on African studies, found no differences in test results.

In the presented study of five-year-olds, the mean score obtained in all trials of the TGMDII test was higher in the girls than in the boys. It was mainly influenced by the results of locomotor skills tests. In the control of sports equipment, a similar number of points was observed in both sexes. However, significant differences in individual exercises could be observed. The results of locomotor skills we have described are consistent with the results of research presented above by other authors. Therefore, it can be assumed that girls, compared to boys, have a genetically better predisposition to natural movement. However, as described above, there is no such unanimity in the control of sports equipment. Therefore, we should look for other factors which could affect these aspects of children's gross motor skills. The search for further modifiers requires more research.

Since a five-year-old child is at the beginning of its path when it comes to motor development, the differences in motor skills between particular skill groups may be small. Hence, both in the boys and girls, there were no significant differences in the level of physical fitness between the groups with different levels of motor skills. Freitas et al. [7], on the basis of studies of American children aged 3-6 years, documented links with motor skills for only some fitness abilities. However, these relationships differed between boys and girls. One should

bear in mind that the evaluation of the results of fitness abilities takes into account the absolute value of the result obtained in a motor task, without assessing the manner of its execution. On the other hand, in TGMDII the technique of performing the exercise is assessed, and not the absolute value of the obtained result. It should be emphasized that all the children we studied were inhabitants of cities. Aye et al. [2] and Niemistö et al. [16] found out that children from the countryside achieved better results in gross motor skills compared to those from the cities. Similar observations were presented by Trzcińska et al. [25] describing the differences in fitness abilities. According to the quoted authors, preschoolers from the countryside, apart from compulsory classes in kindergarten, spent more time outdoors, while children from urban areas limited themselves to participating in organized sports activities whose time was restricted. The assessed five-year-olds are not sports-active children. 41.75% of the girls and 30.71% of the boys participate in additional physical activities outside the compulsory program in kindergarten. These children spend a lot of free time in front of the TV or computer, especially in the autumn and winter period [6]. Therefore, it can be assumed that the motor skills of the five-year-olds we assessed are still at a low level and do not affect their future motor skills.

Conclusions

1. The analysis of fitness abilities revealed significant differences between the girls and boys in trials assessing running speed and agility. On the other hand, such relationships were not noted in the strength of the arms and the power of the lower limbs.
2. Among the assessed five-year-olds, a higher level of gross motor skills was noted in the girls compared to the boys, which was mainly influenced by the results of their locomotor skills tests. As for the ability to control sports equipment, similar results were observed in both sexes. However, there were significant differences in the individual exercises.
3. As for both the boys and girls, there were no significant differences (statistically significant) in the level of physical fitness between the groups with different levels of motor skills.

DECLARATION OF CONFLICTING INTERESTS

The authors declared no potential conflicts of interests with respect to the research, authorship, and/or publication of the article *Fitness of five-year-olds with different levels of motor skills*.

FUNDING

The authors received no financial support for the research, authorship, and/or publication of the article *Fitness of five-year-olds with different levels of motor skills*.

References

- [1] Aye T., Kuramoto-Ahuja T., Sato T., Sadakiyo K., Watanabe M., Maruyama H. (2018): *Gross motor skill development of kindergarten children in Japan*. Journal of Physical Therapy Science, 30(5), pp. 711–715; <https://doi.org/10.1589/jpts.30.711>.
- [2] Aye T., Oo K.S., Khin M.T., Kuramoto-Ahuja T., Maruyama H. (2017): *Gross motor skill development of 5-year-old Kindergarten children in Myanmar*. Journal of Physical Therapy Science, 29(10), pp. 1772–1778; <https://doi.org/10.1589/jpts.29.1772>.
- [3] Bardid F., Huyben F., Lenoir M., Seghers J., De Martelaer K., Goodway J.D., Deconinck F.J. (2016): *Assessing fundamental motor skills in Belgian children aged 3–8 years highlights differences to US reference sample*. Acta Paediatrica, 105(6), pp. e281–e290; <https://doi.org/10.1111/apa.13380>.
- [4] Castetbon K., Andreyeva T. (2012): *Obesity and motor skills among 4 to 6-year-old children in the United States: nationally-representative surveys*. BMC Pediatrics, 12, pp. 28; <https://doi.org/10.1186/1471-2431-12-28>.
- [5] Cieśla E., Domagała Z., Markowska M., Mleczek E., Nowak-Sarz G., Przychodni A. (2012): *The differences in the level of biological health indicators for 7-year-olds living in different regions of Poland*. Antropomotoryka, 22(58), pp. 33–45.
- [6] Dmitruk A., Popławska H., Hołub W. (2017): *Organizacja czasu wolnego pięciolatek*. [in:] Górniak K. (ed.): *Kondycja psychofizyczna białskich pięciolatek*. Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie, Wydział Wychowania Fizycznego i Sportu w Białej Podlaskiej, pp. 88–102.
- [7] Freitas D.L., Lausen B., Maia J.A., Gouveia É.R., Antunes A.M., Thomis M., Lefevre J., Malina R.M. (2018): *Skeletal maturation, fundamental motor skills, and motor performance in preschool children*. Scandinavian Journal of Medicine & Science in Sports, 28(11), pp. 2358–2368; <https://doi.org/10.1111/sms.13233>.
- [8] Gába A., Rubín L., Sigmund E., Badura B., Dygrýn J., Kudláček M., Sigmundová D., Materová E., Hamrik Z., Jakubec A., Suchomel A. (2019): *Executive summary of the Czech Republic's 2018 Report Card on Physical Activity for Children and Youth*. Acta Gymnica, 49(2), pp. 92–102; <https://doi.org/10.5507/ag.2019.007>.

- [9] Goldfield G.S., Harvey A., Grattan K., Adamo K.B. (2012): *Physical activity promotion in the preschool years: a critical period to intervene*. International Journal of Environmental Research and Public Health, 9(4), pp. 1326–1342; <https://doi.org/10.3390/ijerph9041326>.
- [10] Handelsman D.J., Hirschberg A.L., Berman S. (2018): *Circulating Testosterone as the Hormonal Basis of Sex Differences in Athletic Performance*. Endocrine Reviews, 39(5), pp. 803–829; <https://doi.org/10.1210/er.2018-00020>.
- [11] Jiang G.P., Jiao X.B., Wu S.K., Ji Z.Q., Liu W.T., Chen X., Wang H.H. (2018): *Balance, Proprioception, and Gross Motor Development of Chinese Children Aged 3 to 6 Years*. Journal of Motor Behavior, 50(3), pp. 343–352; <https://doi.org/10.1080/00222895.2017.1363694>.
- [12] Kit B.K., Akinbami L.J., Isfahani N.S., Ulrich D.A. (2017): *Gross Motor Development in Children Aged 3–5 Years, United States 2012*. Maternal and Child Health Journal, 21(7), pp. 1573–1580; <https://doi.org/10.1007/s10995-017-2289-9>.
- [13] Kokštejn J., Musálek M., Tufano J.J. (2017): *Are sex differences in fundamental motor skills uniform throughout the entire preschool period?* PloS One, 12(4), pp. e0176556; <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0176556>.
- [14] Morano M., Colella D., Caroli M. (2011): *Gross motor skill performance in a sample of overweight and non-overweight preschool children*. International Journal of Pediatric Obesity, 6 Suppl 2, pp. 42–46; <https://doi.org/10.3109/17477166.2011.613665>.
- [15] Morley D., Till K., Ogilvie P., Turner G. (2015): *Influences of gender and socioeconomic status on the motor proficiency of children in the UK*. Human Movement Science, 44, pp. 150–156; <https://doi.org/10.1016/j.humov.2015.08.022>.
- [16] Niemistö D., Finni T., Haapala E.A., Cantell M., Korhonen E., Sääkslahti A. (2019): *Environmental Correlates of Motor Competence in Children-The Skilled Kids Study*. International Journal of Environmental Research and Public Health, 16(11), pp. 1989; <https://doi.org/10.3390/ijerph16111989>.
- [17] Robinson L.E., Stodden D.F., Barnett L.M., Lopes V.P., Logan S.W., Rodrigues L.P., D'Hondt E. (2015): *Motor Competence and its Effect on Positive Developmental Trajectories of Health*. Sports Medicine, 45(9), pp. 1273–1284; <https://doi.org/10.1007/s40279-015-0351-6>.
- [18] Ruzbarska I., Piątkowska M. (2008): *Condition and co-ordination abilities in motor performance of preschool children*. Physical Education and Sport, 3, pp. 137–140.
- [19] Sekita B. (1988): *Rozwój somatyczny i sprawność fizyczna dzieci w wieku 3–7 lat*. [in:] *Rozwój sprawności i wydolności dzieci i młodzieży (Z warsztatów badawczych)*. AWF Warszawa, pp. 12–34.

- [20] Silventoinen K., Maia J., Jelenkovic A., Pereira S., Gouveia É., Antunes A., Thomis M., Lefevre J., Kaprio J., Freitas D. (2021): *Genetics of somatotype and physical fitness in children and adolescents*. American Journal of Human Biology, 33(3), pp. e23470; <https://doi.org/10.1002/ajhb.23470>.
- [21] Šišková N., Grznárová T., Baranová P., Vanderka M. (2020): *Effect of the TGMD-2-based physical activity on the motor skills of healthy children and children with autism spectrum disorder at an earlier school age*. Journal of Physical Education and Sport, 20(5), pp. 2574–2579; <https://doi.org/10.7752/jpes.2020.05351>.
- [22] Sklad M. (1977): *The rate of growth and maturing of twins*. Acta Geneticae Medicae et Gemellologiae, 26(3–4), pp. 221–237; <https://doi.org/10.1017/s0001566000009703>.
- [23] Szopa J. (1990): *Genetyczne i środowiskowe uwarunkowania rozwoju somatycznego dzieci młodzieży między 7. a 14. rokiem życia: wyniki longitudinalnych badań rodzinnych*. AWF Kraków.
- [24] Tomaz S.A., Jones R.A., Hinkley T., Bernstein S.L., Twine R., Kahn K., Norris S.A., Draper C.E. (2019): *Gross motor skills of South African preschool-aged children across different income settings*. Journal of Science and Medicine in Sport, 22(6), pp. 689–694; <https://doi.org/10.1016/j.jsams.2018.12.009>.
- [25] Trzcińska D., Świdorska D., Tabor P., Olszewska E. (2013): *Environmental diversity in somatic development and physical fitness of six-year-old children*. Polish Journal of Sport and Tourism, 20, pp. 269–273.
- [26] Ulrich D.A. (2000): *Test of Gross Motor Development*. (2nd.ed.) Austin, TX: Pro-Ed.
- [27] Valentini N.C. (2012): *Validity and reliability of the TGMD-2 for Brazilian children*. Journal of Motor Behavior, 44(4), pp. 275–280; <https://doi.org/10.1080/00222895.2012.700967>.
- [28] Webster E.K., Martin C.K., Staiano A.E. (2019): *Fundamental motor skills, screen-time, and physical activity in preschoolers*. Journal of Sport and Health Science, 8(2), pp. 114–121; <https://doi.org/10.1016/j.jshs.2018.11.006>.

CZĘŚĆ III

UWARUNKOWANIA ZDROWIA,
POSTAWY PROZDROWOTNE, JAKOŚĆ ŻYCIA



<http://dx.doi.org/10.16926/sit.2022.03.05>

Jarosław CHMIST^a

Henryk RACHENIUK^b

<http://orcid.org/0000-0002-6688-5505>

Władysław BATKIEWICZ^c

Edyta MAJORCZYK^d

<http://orcid.org/0000-0001-7248-9544>

Sebastian RUTKOWSKI^e

<http://orcid.org/0000-0002-8504-0129>

Daniel GROSJEAN^f

<http://orcid.org/0000-0002-0997-494X>

Evaluation of the effectiveness of microkinesitherapy in reducing intraocular pressure in patients with glaucoma

How to cite [jak cytować]: Chmist J., Racheniuk H., Batkiewicz W., Majorczyk E., Rutkowski S., Grosjean D. (2022): *Evaluation of the effectiveness of microkinesitherapy in reducing intraocular pressure in patients with glaucoma*. Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe, vol. 5, no. 2, p. 105–114.

^a MSc., Dr Alfred Sokołowski Specialist Hospital in Wałbrzych; e-mail: j.chmist@wp.pl

^b Ph.D., Faculty of Physical Education and Physiotherapy, Opole University of Technology; e-mail: h.racheniuk@po.edu.pl

^c MSc, Lecturer in microkinesitherapy and functional visceral therapy; e-mail: wladekbatko@wp.pl

^d Assoc. Prof., Ph.D., Faculty of Physical Education and Physiotherapy, Opole University of Technology; e-mail: e.majorczyk@po.edu.pl

^e Ph.D., Faculty of Physical Education and Physiotherapy, Opole University of Technology; e-mail: s.rutkowski@po.edu.pl (corresponding author)

^f Ph.D., Founder of Microkinesitherapy, Nilvange, France; e-mail: daniel.grosjean@microkinesitherapie.fr

Ocena skuteczności zabiegów mikrokinetyterapii w obniżaniu ciśnienia śródgałkowego u pacjentów z jaskrą

Streszczenie

Celem pracy była ocena wpływu zabiegów z mikrokinetyterapii mięśni gałki ocznej na wartość ciśnienia śródgałkowego u pacjentów z jaskrą. Badaniami została objęta grupa 32 pacjentów (21 kobiet i 11 mężczyzn) z poradni leczenia jaskry przy Specjalistycznym Szpitalu im. dr. Alfreda Sokołowskiego w Wałbrzychu. Badanych podzielono na dwie grupy: grupę eksperymentalną, która poddana była zabiegowi mikrokinetyterapii, oraz grupę kontrolną. W wszystkich badanych dokonano dwóch pomiarów ciśnienia śródgałkowego za pomocą metody AIR PUFF. Analiza danych nie wykazała istotnych statystycznie zmian w obu grupach. W grupie eksperymentalnej odnotowano obniżenie średnich wartości ciśnienia, w grupie kontrolnej natomiast podwyższenie średnich wartości ciśnienia śródgałkowego. Przedstawione wyniki pozwalają przypuszczać, że mikrokinetyterapia obniża ciśnienie śródgałkowe, ale nie można jednoznacznie potwierdzić, że jest to alternatywna metoda leczenia jaskry.

Słowa kluczowe: mikrokinetyterapia, jaskra, ciśnienie śródgałkowe

Abstract

The purpose of the study was to assess the impact of microkinesitherapy treatment on intraocular pressure in patients with glaucoma. The study included a group of 32 patients (21 women and 11 men) from the Glaucoma Outpatient Clinic at Dr Alfred Sokołowski Specialist Hospital in Wałbrzych. Patients were divided into two groups: an experimental group that received microkinesitherapy, and a control (placebo) group. In all subjects, two measurements of intraocular pressure were made using the AIR PUFF method. The data analysis did not show statistically significant changes in both groups ($p < 0.13$ vs. $p < 0.08$). In the experimental group, a decrease in mean pressure values was observed, while in the control group, an increase in mean pressure values of intraocular pressure was observed. The results obtained in the present study show that the aforesaid novel therapeutic method has the potential to reduce intraocular pressure, but it cannot unambiguously be stated that it offers an alternative approach to treat glaucoma.

Keywords: microkinesitherapy, glaucoma, intraocular pressure.

Introduction

Glaucoma is one of the main causes of irreversible blindness in developed countries [15]. Currently, there are seven million people in the world who have lost their sight due to glaucoma. Only every second patient with glaucoma is aware of their illness [11]. The term 'glaucoma' refers to group of eye diseases that can cause vision loss and blindness by damaging an optic nerve [12]. Elevated intraocular pressure is one of the main factors contributing to the development of neuropathy. In 90% of cases, glaucoma is latent and painless, with no noticeable deterioration of the visual field, but it progresses constantly and irreversibly damages the optic nerve [16]. Currently, there are three approaches

described as standard procedures in the treatment of glaucoma and aimed at reducing intraocular pressure [17]. One involves pharmacological treatment which involves the use of eye drops and whose mechanism of action is associated with the reduction of intraocular pressure or slowing down or reducing the production of the aqueous humor in the eye [15]. Another approach involves the use of the laser method, in other words, trabeculoplasty, applying a procedure of opening closed pores, which allows the drainage of the aqueous humor, thus reducing the pressure inside the eyeball [16]. Surgical treatment is the last resort, and it is used when other methods do not offer the desired effect and do not sufficiently lower the pressure inside the eye [10]. The extraocular apparatus is formed by three pairs of muscles, whose work determines the movements around the point that lies along the optical axis [7]. The first pair of muscles includes the medial and lateral rectus muscles. The second pair consists of the superior and inferior rectus muscles. The third pair is formed by the inferior oblique and superior oblique muscles. All these muscles have their origin in a common tendinous ring and end with the sclera. Their normalized tension provides the free flow of the aqueous humor and normalized intraocular pressure [8]. The microkinesitherapy technique was developed in France [13]. It represents a therapeutic approach referred to as informational medicine. The fundamental premise assumes that the therapist is not the one who triggers the action on the patient, but only initiates self-repair processes. It is commonly accepted by the scientific community that the body is capable of repairing itself and restoring its functions after any type of aggression or disturbance. The purpose of the study was to assess the impact of microkinesitherapy treatment on intraocular pressure in patients with glaucoma.

Methods

Participants

The study group consisted of 32 subjects (21 women and 11 men), patients of the glaucoma clinic of Dr Alfred Sokołowski Specialist Hospital in Wałbrzych, Poland. The average age in the experimental group was 66.5 ± 9.9 years, while in the control group it was 70.7 ± 10.2 years. The patients were qualified for the study on the basis of the measurement using the non-contact AIR PUFF method of the intraocular pressure that equalled 17 mmHg and was higher the day following the initial test. The inclusion criteria included individuals aged 40 to 80 with intraocular pressure >17 mmHg. The exclusion criteria included lack of consent to participate, less than six months after thoracic or cardiac surgery, and cognitive disorders. The study protocol included an initial measurement for all

participants. The patients were further randomly assigned to either the experimental group or the control group. Randomization was performed using the Research Randomizer (ratio 1:1), a web-based service that offers instant random assignment. In the experimental group, the microkinesitherapy treatment was performed, while in the control group, manual therapy was applied on the eyeball and the greater wing of the sphenoid bone. After the “treatment procedures” intraocular pressure was measured again using the same method and the same apparatus.

Measurement procedure

The AIR PUFF test with the TOMEY Corp FT-1000 device was performed on the patient in a sitting position and under the supervision of qualified personnel of the ophthalmology ward. Pressure was measured before and after the microkinesitherapy treatment.

Treatment

Microkinesitherapy forms a treatment technique of French origin developed by two physiotherapists, Daniel Grosjean and Patric Benini. This name comes from the combination of words micro – small, kinesis – movement, and therapy, which literally translates into treatment by small movement. The key element of the method is micropalpation. It is a very delicate form of palpation examination that allows one to determine the condition of the tissues of the examined organism. Microkinesitherapy has its roots in embryology. The study of this method focused on a three-week embryo which consists of three germ layers, i.e. the ectoderm, mesoderm and endoderm, and the extraembryonic tissue. All of the body’s tissues are formed from them. Nerve tissues and epidermis, among others, develop from the ectoderm. The mesoderm produces muscle tissue, bone tissue and skin, and the endodermal mucous tissue develops into membranes of internal organs [2]. According to the principles of microkinesitherapy, intraocular muscles belong to the axial mesoblast and form the axial muscles with an origin in the CR 1, CR 2, CR 3 – bones of the skull, inferior oblique and superior oblique muscles, medial and lateral rectus muscles, as well as superior and inferior rectus muscles. On the basis of microkinesitherapy, damaged muscles manifest under the therapist’s fingers through loss of elasticity. The type of damage depends on the underlying etiology. For instance, a very slight stretching sensation indicates a traumatic origin, while myofascial closures indicate if the origin is neural. To treat the issue, the restoration of the traumatic (separately) or neural (together) etiology must be carried out as gently as possible, so as not to intensify the pain. Therefore, the therapist triggers the correction by directing rather than performing it, feeling how far the tissues are stretched, not

forcing beyond that limit, and waiting for the corrective response, which appears after a few seconds. A broader description of the method was presented earlier [8].

Microkinesitherapy treatments were performed once, lasted about 2 minutes, with the patient resting in the supine position, on a comfortable, medical couch. The therapist who stands by the patient uses one hand to gently press the larger wing of the sphenoid bone on the side of the eye with elevated pressure (according to the assumptions of microkinesitherapy, it is the attachment point of the intraocular muscles) and the other hand is used to seek for micro-strains on the eyeball (on the same side) with the patient's eyelid closed (Figure 1). The microkinesitherapy technique was performed on the muscles of both eyeballs. The placebo treatments were also performed in the supine position that was comfortable for the patient, on the medical couch. The therapist who stands by the patient, uses one hand to gently press the greater wing of the sphenoid bone and the other hand on the eyeball (on the same side) with the eyelid closed, improvising the microkinesitherapy procedure. The placebo technique was performed on the muscles of both eyeballs.



Figure 1. Correction of the eye muscles

Source: Grosjean, Benini, December 2009, *Therapeutic manual on microkinesitherapy*, Polish edition 2009.

Data analysis

The results of the study were compiled in the form of an Excel spreadsheet and then subjected to statistical analysis using the Statistica 13.0 software (StatSoft, Palo Alto, CA, USA). Basic descriptive characteristics included the median with upper and lower quartiles. Variable analysis was performed, and after testing the normality of sample size distribution with the Shapiro-Wilk test, non-parametric tests were used. The nonparametric Wilcoxon test for within-group analysis and the Mann–Whitney U test for between-group analysis were used. Statistical significance of the results was accepted at $\alpha < 0.05$.

Results

In the experimental group, the median initial pressure value was 23.3 mmHg. In this group, only one procedure was performed to lower intraocular pressure. The median pressure value after the microkinesiotherapy procedure was 21.85 mmHg. The difference in values was not statistically significant; however, a negative trend was observed (Table 1). In the control group, the median pressure value at the baseline was 22.1 mmHg, while the median value after the control attempt was 22.45 mmHg. The difference in value was not statistically significant (Table 1). The intergroup analysis of the pressure values after the treatments did not show any significant statistical differences between the studied groups ($p < 0.59$) (Figure 2).

Table 1. Variations in intraocular pressure in the study groups. Results are presented as mean (SD) and median [IQR]

Group	Pre-intervention	Post-intervention	Δ Post-Pre	p-value
Experimental	23.5 (3.5) 23.3 [20.40–25.55]	22.4 (4.4) 21.85 [19.35–24.55]	-1.1 -1.45	0.13
Control	22.4 (3.6) 22.10 [20.35–24.60]	22.8 (3.8) 22.45 [20.35–25.95]	0.4 0.35	0.08

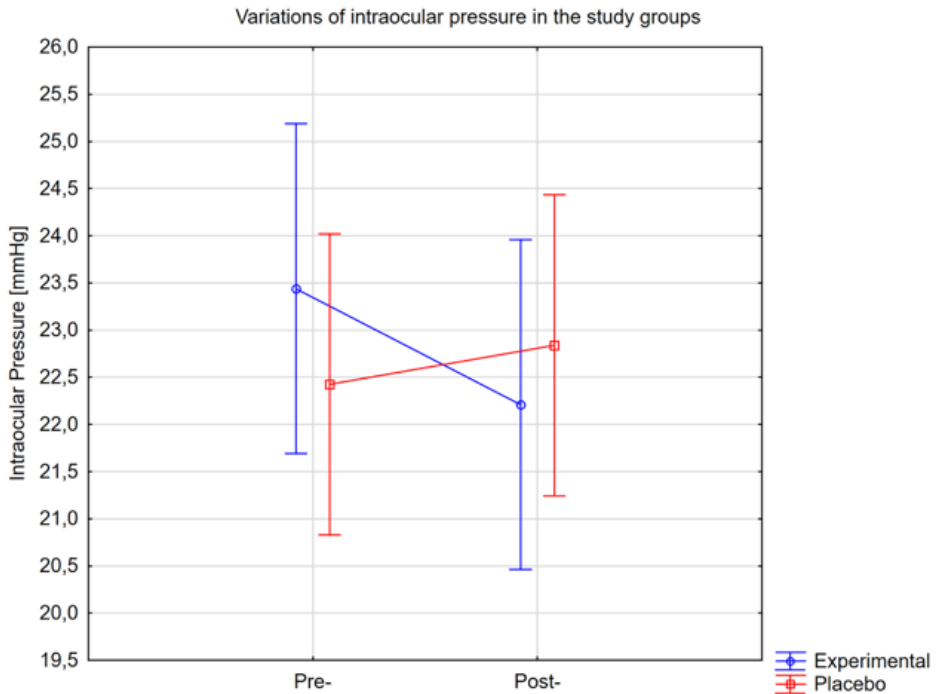


Figure 2. Variations in intraocular pressure in the examined subjects

Discussion

Glaucoma is an eye disease for which the therapeutic procedure commonly recommends pharmacological treatment [9]. However, this type of treatment does not prove effective in all cases. In order to avoid more radical methods of its treatment (i.e. using laser or surgery), alternative methods with the potential to deal with glaucoma are still being examined. The results of this study do not indicate the effectiveness of microkinesitherapy treatment. However, they point to a non-significant reduction in intraocular pressure for the experimental group, which was not experienced by the patients in the control group. Therefore, the results of this study should be considered as an initial report, suggesting that the microkinesitherapy technique has the potential to lower intraocular pressure in patients with glaucoma. It has been indicated, however, that microkinesitherapy is effective for lowering blood pressure in patients with fibromyalgia [14]. The efficacy of microkinesitherapy has not been widely reported in clinical trials to date, yet one can consult the evidence that evaluates the effects of microkinesitherapy in the treatment of irritable bowel syndrome (IBS), where all patients reported pain reduction after treatments [5]. The beneficial effect of

microkinesitherapy on the reduction of lower back pain has also been demonstrated [6]. Improvements in functional abilities have also been reported in children with intellectual disabilities with respect to their behavioral and temperamental orientation, and neurocognitive orientation, following the application of the microkinesitherapy technique [3]. An attempt was also made to evaluate the effect of microkinesitherapy sessions on pain and flexion-extension amplitudes in posttraumatic acute neck pain. A significant reduction in pain intensity on a visual analogue scale was found in the microkinesitherapy group, whereas no reduction in pain intensity was found in the control group. The results indicate that an early session of microkinesitherapy is effective for pain alleviation and flexion-extension recovery in the treatment group [1].

Limitations

Throughout the investigation, several problems were encountered that do not offer a clear statement regarding the effectiveness of the proposed method. The first of them was that the entire group of patients was under constant care of “Glaucoma service” at Dr Alfred Sokołowski Specialist Hospital in Wałbrzych (Poland) and was under the supervision of qualified professionals. The standard pharmacological treatment was being implemented in the group, which could affect the results of the present investigation. Furthermore, the research did not apply to any subjects who reported increased pressure and who did not begin any pharmacological treatment. If the tests comprised patients from such a group, the results would be more comprehensive. It seems important to replicate the study on a larger sample of subjects. Another problem was associated with the method applied to examine intraocular pressure. The air-puff method was used. This is a preliminary screening test that is not very accurate, giving only a preliminary picture of intraocular pressure. In these cases, intraocular pressure measurement with *Goldmann applanation* is recommended, as it is currently the most effective approach [4].

Conclusions

The results obtained in the present study show that the novel therapeutic method has the potential to reduce intraocular pressure, but it cannot be unambiguously stated that it offers an alternative approach to treat glaucoma. This study offers a further step in the evaluation of the effectiveness of microkinesitherapy treatments in a wide spectrum of medical disciplines.

DECLARATION OF CONFLICTING INTERESTS

The authors declared no potential conflicts of interests with respect to the research, authorship, and/or publication of the article *Evaluation of the effectiveness of microkinesitherapy in reducing intraocular pressure in patients with glaucoma*.

FUNDING

The authors received no financial support for the research, authorship, and/or publication of the article *Evaluation of the effectiveness of microkinesitherapy in reducing intraocular pressure in patients with glaucoma*.

References

- [1] Baconnier P., Bruno Vial B., Vaudaux G., Vaudaux G., Bosson J-L. (2019): *Evaluation of microkinesitherapy effectiveness in post-traumatic cervicalgia: a new approach applied to previous data*. Manual Therapy, Posturology & Rehabilitation Journal, 17, p. 767; <http://dx.doi.org/10.1186/s12998-019-0266-7>.
- [2] Batkiewicz W. (2010): *Mikrokinezyterapia*. Refleksoterapia, 3, p. 2–20.
- [3] Batkiewicz W., Pozaroszczuk W., Niewiedział D., Skorupka E., Rutkowski S. (2028): *Mikrokinezyterapia – wpływ na funkcjonowanie dzieci z niepełnościami intelektualną*. Rehabilitacja w praktyce, 2, p. 44–47.
- [4] Gacek M., Major J., Szaflik J.P. (2011): *Porównanie wyników pomiarów ciśnienia wewnątrzgałkowego uzyskanych metodą tonometrii aplanacyjnej Goldmanna z wynikami otrzymanymi metodą tonometrii przezpawiekowej Diaton*. Okulistyka, 1, p. 59–63.
- [5] Grosjean D., Benini P., Carayon P. (2017): *Managing irritable bowel syndrome: The impact of micro-physiotherapy*. Journal of Complementary and Integrative Medicine, 14(2); <http://dx.doi.org/10.1515/jcim-2015-0044>.
- [6] Grosjean D. (2006): *Pospolite Lumbago: Sondaż wśród 300 osób cierpiących na lumbago*. Medycyna manualna, 2–3, p. 24–28.
- [7] Grosjean D., Benini P. (2009): *La micropalpatation base de la microkinesitherapie*. Centre de Formation à la Microkinesitherapie.
- [8] Grosjean D. (2020): *Microkinesitherapy: a complementary manual therapy*. Physiotherapy Review, 5, 1–4; <http://dx.doi.org/10.5114/phr.2020.102686>.
- [9] Kański J., Tesla P. (2006): *Jaskra, Kompendium diagnostyki i terapii*. Górnicki Wydawnictwo Medyczne, Wrocław.
- [10] Kostrzewska K. (2008): *Jaskrę można powstrzymać*. Kwartalnik pacjenta, 29, p. 14–15.

- [11] Niżankowska H., Kaczmarek R. (2005): *Prevalence of Glaucoma in the Wroclaw Population. The Wroclaw Epidemiological Study*. *Ophthalmic Epidemiology*, 12, p. 363–371; <http://dx.doi.org/10.1080/09286580500212904>.
- [12] Niżankowska M.H. (2011): *Innowacje w zakresie profilaktyki i terapii jaskry*. Seminarium Fundacji WHC Warszawa.
- [13] Permoda A., Kowal J. (2014): *Microkinezyterapia*. Wielka fizjoterapia. Tom 3. Elsevier Urban & Partner, p. 81–89.
- [14] Pinto Pereira A., Eluciene Santos Carvalho M., Kerppers II., Furmann M., Aparecida M., Pires W., Gulogurski-Ribeiro L., Polowe Rolão M., Shiguemi A., Salgado I. (2014): *Assessment of heart rate variability in fibromyalgia after micro-physiotherapy*. *Manual Therapy, Posturology & Rehabilitation Journal*, 12, p. 191–195.
- [15] Sun Y., Chen A., Zou M., Zhang Y., Jin L., Li Y., Zheng D., Jin G., Congdon N. (2017): *Time trends, associations and prevalence of blindness and vision loss due to glaucoma: an analysis of observational data from the Global Burden of Disease Study*. *BMJ Open*, 12, e053805; <http://dx.doi.org/10.1136/bmjopen-2021-053805>.
- [16] Weinreb R.N., Aung T., Medeiros F.A. (2014): *The pathophysiology and treatment of glaucoma: a review*. *JAMA*, 14; 311(18), p. 1901–11; <http://dx.doi.org/10.1001/jama.2014.3192>.
- [17] Zalewska-Żmijewska A., Tesla P. (2008): *Diagnostyka zmian jaskrowych – praktyczne aspekty*. *Okulistyka kwartalnik medyczny*, 1, p. 4–16.

<http://dx.doi.org/10.16926/sit.2022.03.06>

Charlotte BERARD*

Manon CAVALIER**

Nathalie GODART***

Use of virtual reality-based therapy in the field of chronic stroke rehabilitation to improve hand function: asystematic review

How to cite [jak cytować]: Berard Ch., Cavalier M., Godart N. (2022): *Use of virtual reality-based therapy in the field of chronic stroke rehabilitation to improve hand function: asystematic review.* Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe, vol. 5, no. 3, p. 115–138.

Wykorzystanie wirtualnej rzeczywistości w rehabilitacji dłoni u pacjentów po udarze mózgu: systematyczny przegląd literatury

Streszczenie

Udar mózgu jako schorzenie neurologiczne powoduje konieczność wielowymiarowego postępowania medycznego i fizjoterapeutycznego. Wirtualna rzeczywistość (VR) wydaje się być obiecującą technologią wsparcia rehabilitacyjnego, głównie poprzez możliwość odtworzenia rzeczywistych scenariuszy w środowisku generowanym komputerowo. VR może być uzupełnieniem kon-

* MSc student, Physiotherapy Department, International University of Health, Exercise & Sports, Differdange, Luxembourg; e-mail: berard.charlotte@stud.lunex-university.net

** MSc student, Physiotherapy Department, International University of Health, Exercise & Sports, Differdange, Luxembourg; e-mail: cavalier.manon@stud.lunex-university.net

*** MSc student, Physiotherapy Department, International University of Health, Exercise & Sports, Differdange, Luxembourg; e-mail: godart.nathalie@stud.lunex-university.net (corresponding author)

wencjonalnych metod rehabilitacji, poprawiając funkcje motoryczne dłoni oraz czynności dnia codziennego (ADLs). Celem niniejszego artykułu była ocena skuteczności terapii opartej na VR w celu poprawy funkcji dłoni u pacjentów po udarze mózgu. Artykuł został zaprojektowany jako systematyczny przegląd literatury. Przegląd literatury przeprowadzono przy użyciu baz bibliograficznych PubMed, Cochrane, Physiotherapy Evidence Database (PEDro) oraz rejestrów International Clinical Trials Registry Platform (ICTRP) i ClinicalTrials.gov., skąd finalnie wybrano 8 artykułów. Do przeglądu włączono randomizowane próby kliniczne (RCT), które dotyczyły interwencji VR w rehabilitacji funkcji dłoni u pacjentów po udarze mózgu. Podsumowując uzyskane wyniki, VR stosowana w rehabilitacji pacjentów po udarze mózgu poprawia funkcję dłoni i może być traktowana jako uzupełnienie do klasycznej rehabilitacji. Siedem z ośmiu włączonych badań uzyskało wysoki wynik w skali jakości PEDro. W przyszłych badaniach warto zwrócić uwagę na długotrwałe efekty rehabilitacji z wykorzystaniem VR.

Słowa kluczowe: wirtualna rzeczywistość, robotyka, VRET, dłoń, ręka, fizjoterapia, udar.

Abstract

A stroke is neurological damage that results in the need for medical and physical therapy management. From this perspective, virtual reality (VR) is a promising rehabilitation technology that reproduces real-life scenarios through computer-generated environments. VR can be a complementary strategy to conventional rehabilitation approaches by potentially improving hand motor function and activities of daily living (ADLs). This study aimed to evaluate the effectiveness of VR-based therapy in improving hand function for people suffering from chronic stroke. For this systematic review, we searched PubMed, Cochrane, Physiotherapy Evidence Database (PEDro) and registers on International Clinical Trials Registry Platform (ICTRP) and ClinicalTrials.gov including all eligible articles. In the end, 8 articles were included. Three reviewers independently searched for randomized controlled trials (RCT) of VR intervention in patients with chronic stroke, including only studies where hand function rehabilitation was specifically targeted. In conclusion, VR used in rehabilitation for patients with chronic stroke improves several outcomes of hand function and may be considered as an addition to rehabilitation in routine use. Seven out of eight included studies had a high-quality score on PEDro scale. Future studies should focus on how the advantages of VR therapy for hand function can be sustained over a longer period.

Keywords: virtual reality, robotics, VRET, hand, arm, physiotherapy, stroke.

Introduction

Stroke is an acute event that primarily involves neurological damage that leads to disability and mortality [11]. It is spread worldwide, with the consequence of being the second or third most common cause of death along with one of the leading causes of acquired adult disability [36]. Most recovery is considered achievable within the first few weeks of the initial illness, and moreover, long-term functional consequences can improve many months after the stroke [36]. A significant proportion of stroke-related disability includes sensory, cognitive and motor impairments, as well as reduced ability to perform activities of daily living (ADLs), decreasing social and community participation [30]. Limited

hand and arm functions have a significant repercussion on disability [21]. Training that is meaningful, consistently challenging, and highly repetitious is the best approach to regaining upper limb function [12, 20, 38].

VR is a high-tech computer-human interface system using hardware and software. It creates a multisensory stimulating environment through three-dimensional support and provides real-life scenarios with ADLs [19]. It proposes enhanced feedback through stimulation of the visual, vestibular, and somatosensory systems via virtual environment interaction [40]. The key aspect of VR is based on immersion and presence. There are 4 types of virtual degrees of immersion: non-immersive, immersive, augmented, and mixed VR. Presence is the subjective sensation of participants to which extent they perceive being in the virtual world, it depends on the degree of immersion, itself related to the virtual system [1, 19, 32].

This technological advance can be applied in the clinical or home setting [5, 35, 41]. However, VR is not yet widely used in rehabilitation even if it is becoming more affordable and cost-effective. Clinicians and researchers turned to other low-cost system options similar to interactive commercial video games which became more popular for VR-based therapy [27, 34]. This type of system is being adapted or designed for rehabilitation [24]. Compared to conventional therapy, VR may allow a patient to perform a higher dose of repetitious functional tasks [8]. Applying different VR systems to a stroke patient demonstrates certain benefits for the rehabilitation of upper and lower limb motor function [10, 18, 28, 29]. Additionally, adherence to treatment and motivation is increased with the use of VR, as it is considered more of a fun game rather than treatment, and not only in the field of stroke rehabilitation [28].

In the near future, new technology such as VR will be more implemented in clinical rehabilitation settings [4, 17, 33]. Therefore, it is important to assess the effectiveness of VR for specific types of patients to better adjust and guide future use and practice.

Recently, numerous systematic reviews have been evaluating the effectiveness of virtual reality for upper limb stroke rehabilitation, especially with commercial games [9, 25, 26]. The sufficiently encouraging results of the current studies animate the deepening of research on this subject.

The objective of this systematic review was to summarize the latest evidence concerning the effectiveness of VR-based therapy for the rehabilitation of hand function in stroke patients with chronic hemiparesis in comparison with hand rehabilitation, for instance, in the form of physiotherapy or occupational therapy. Our research question was as follows: In chronic stroke patients, what are the effects of VR treatment in comparison to hand functional therapy training to improve hand function?

Methods

Search strategy and study selection

The electronic search was performed on Physiotherapy Evidence Database (PEDro), PubMed, and Cochrane databases. In a similar manner, on ClinicalTrials.gov and the International Clinical Trials Registry Platform (ICTRP) to include studies that would conform to our criteria but would not be published yet. The search was run on 20 February 2020.

The search terms ‘hand’, ‘virtual reality’, ‘chronic’, ‘stroke’, and ‘physical therapy specialty’ were used for the advanced PubMed search, along with mesh terms and Boolean operators such as ‘AND’ between key terms and ‘OR’ between synonyms. Our search was adapted for different databases (Appendices 1–5). Three reviewers independently screened each record (title and abstract) from all databases according to predetermined eligibility criteria. Then the same reviewers screened all included trials for eligibility in the full text. All disagreements were resolved through discussion. The reviewers built in advance a table to report the wanted data (details in the ‘Data items’ section). The selected studies were divided between the reviewers and processed independently. No other instructions were put in advance except for the table, no training sessions likewise. All disagreements were resolved through discussion. All included articles were methodologically evaluated for risk of bias using the PEDro scale [39] by the same reviewer who collected the data.

In each study we sought the following information: study name, authors, and study type; number of participants per group; EG and CG training: duration and frequency of training, content of training such as tasks, exercises, and games used.; VR type; VR / robotic system: name and equipment used for the VR intervention; OM, assessment and corresponding results; the authors’ conclusions; grade on PEDro scale. All OM results included in our inclusion criteria were reported in Table 3 with their *P-value*.

Eligibility criteria

Regarding the chosen population, the chronic stage was announced after at least six months following the stroke [3], also with a clear presence of hemiparesis. We did not establish restrictions with respect to age, gender, duration of chronicity, severity of hemiparesis, and comorbidities. As minimal movements are required to perform VR training, patients with hemiplegia were excluded.

Only RCTs that evaluated the effects of training on the hand function were included. We define the hand as ‘five metacarpal bones, phalangeal bones, surrounding tissues, but anatomically the bones and tissues of the wrist are excluded’. RCT should present at least one comparison between a group using

VR-based treatment and another without VR. We did not set restrictions with regards to immersive type, exergaming was also accepted. Selected trials compared VR with conventional rehabilitation which is an umbrella term for all treatments used to regain motor function during the chronic stage after a stroke. For instance, we consider physiotherapy, occupational therapy, strengthening, and reaching tasks. The duration of both treatments and follow-up was not in scope.

The authors had to perform their assessment with at least one of the following outcome measures (OM) that include assessment of hand function: Fugl Meyer Assessment Scale (FMA), where hand subdivision should be separately reported from the rest of the limb evaluation, Wolf Motor Function Test (WMFT), Action Research Arm Test (ARAT), Jebsen Hand Function Test (JHFT) and Box and Block Test (BBT). If our population of interest was mixed with another, separate results should be provided. We filter using two assumptions that we made. If hand training was not explicit, we considered that it was not trained. However, we accepted the use of remote control in the VR program as hand rehabilitation. Finally, we did not discriminate results as far as publication dates were concerned. We excluded studies that were not available entirely in English or French.

Results

Study selection

Through the different databases and registers, we identified, after removing duplicates, 128 articles. Then, after reading each title and abstract, we excluded 87 articles as they did not comply with our eligibility criteria. During our search, 18 studies were eliminated because they were not entirely available or not in English or French. Following this, all 3 reviewers read the 23 articles in full text and 8 of them were finally included in our research with regard to our data item criteria. A PRISMA flow diagram [31] was created (Figure 1).

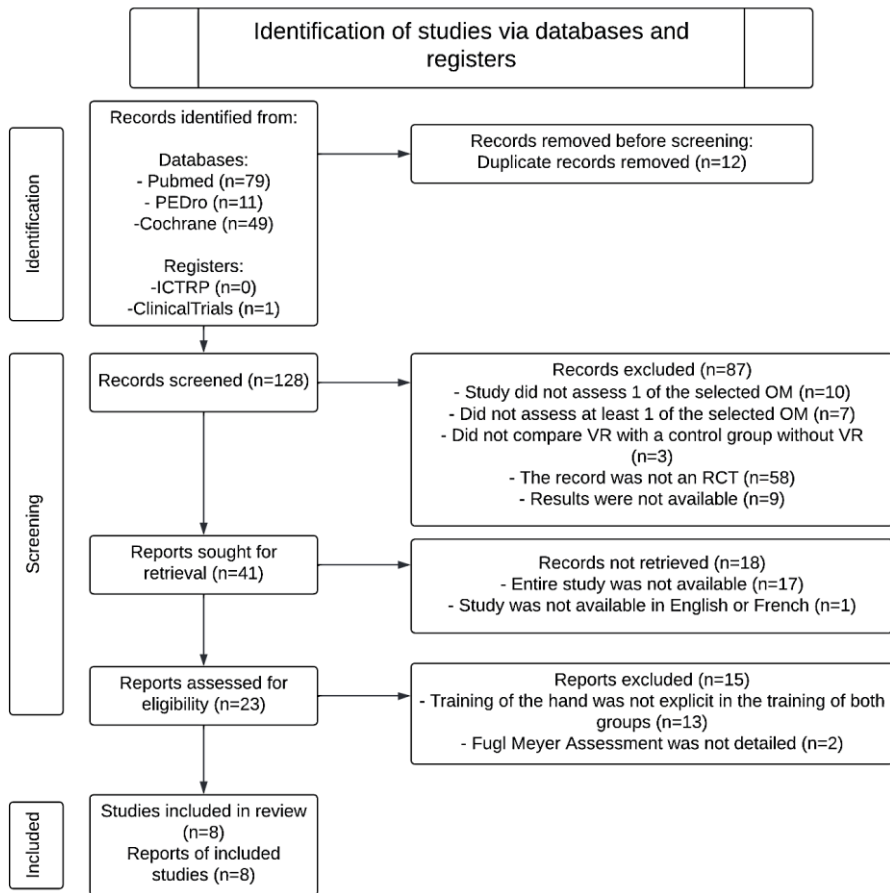


Figure 1. PRISMA flow diagram

Study characteristics

Table 1. Characteristics of the included studies

Authors (year) (1)	Group characteristics (number of participants) (2)	Control group training (3)	Experimental group training (4)	VR type (5)	VR system/robotic system (6)	Outcome measure and assessment (7)	Conclusion (8)
Huang et al., (2022)	<p>Chronic stroke</p> <p>CG (15): conventional occupational therapy</p> <p>EG (15): Immersive VR-based motor control training</p>	<p>16 sessions of intervention for 60 min/day, 2 to 3 days/week</p> <p>Supervised by an occupational therapist</p> <p>6–10 tasks at each session such as the peg board, climbing ladder and stacking cones</p>	<p>16 sessions of intervention for 60 min/day, 2 to 3 days/week</p> <p>6–10 tasks of VR scenes: Selected scenes were chosen based on the original upper limb activities (bilateral arm, one hand, aiming, shooting, hitting, waving arms, punching, and throwing object, shopping, pouring water, and blending drinks).</p> <p>20 different scenes</p>	Immersive VR	<p>Commercial immersive VR headset developed by HTC VIVE (HTC Corporation, New Taipei City, Taiwan).</p> <p>HMD device</p> <p>2 controllers</p> <p>2 infrared laser emitter units</p>	<ul style="list-style-type: none"> – FMA-UE – AROM – Simulator Sickness Questionnaire – Borg Scale of Perceived Exertion – Serum sampling for molecular biomarkers <p>Assessment: within one week before and after interventions</p>	<p>FMA-UE-Total score, and AROM-Shoulder Flexion was significantly higher in the EG than in the CG</p>

Table 1. Characteristics of the included studies (cont.)

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
Ain et al., (2021)	<p>CG (25): exercise training group</p> <p>EG (25): Xbox Kinect training group + CT</p>	<p>Session with trained physiotherapist 35–40 min, 5 days/week for 6 weeks:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Stretching (mild to moderate sustained in free pain range) (10–30 sec) – Weight bearing position in upper limb extension (1-3 times) – Exercises: tasks related to activities of daily living, such as lifting baskets, folding towels, turning a key in the lock, reaching forward, reaching sideways, grasping the ball, picking up small blocks and lifting cans and pencils (each task 3–4 min) 	<p>Intervention of 35-40 min, 5 days/week for 6 weeks. Intervention supervised by a physical therapist. Each session with conventional training exercises for 20 min.</p> <ul style="list-style-type: none"> – First week: orientation week (Patients' training for intervention + demonstration – 2nd & 3rd weeks: game named "tennis player," – 3rd & 4th weeks: "tennis player" + "joy riding" game – 5th & 6th weeks: 'tennis player' + "joy riding" + "Rally ball" <p>All games performed in a standing position</p>	Gaming	<p>Xbox Kinect 360: Kinect adventure pack & Kinect sports pack = upper extremity movement games LED screen for virtual environment</p>	<ul style="list-style-type: none"> – FMA-UE – BBT – Montreal Cognitive Assessment <p>Assessment: baseline and after completion of the intervention in the sixth week</p>	<p>EG: promising potential to enhance upper limb motor function for stroke patients</p>

Table 1. Characteristics of the included studies (cont.)

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
El-Kafy et al., (2021)	<p>Chronic stroke (6–24 months)</p> <p>CG (19): 2 h functional training</p> <p>EG (18): 1 h functional training + 1 h VR</p>	<p>Personalized face-to-face session (3 sessions of 2 h per week for 3 months)</p> <p>1st part (1 h):</p> <ul style="list-style-type: none"> – Muscle facilitation exercises – Proprioceptive neuromuscular facilitation exercises – Strengthening Activities – Stretching exercises – Postural reactions exercises <p>2nd part (1 h):</p> <ul style="list-style-type: none"> – Arm reaching tasks – Arm-hand tasks – Manipulative tasks (grasping and release activities) – ADLs task with both arms 	<p>Personalized face-to-face session (3 sessions of 2 h per week for 3 months)</p> <p>First and second part of functional training = 1 h</p> <p>3rd part for (1 h):</p> <ul style="list-style-type: none"> – VR-based training program using games (Armeo Spring): To simulate a range of upper limb – Arm-reaching + grasp (arm-hand activities) – Manipulative tasks 	<p>Single arm exoskeleton + hand training in an extensive 3D workspace</p>	<p>Armeo Spring equipment (MRF; Hocoma, Switzerland)</p> <p>It includes adjustable arm support (augmented feedback) and large 3D workspace</p>	<ul style="list-style-type: none"> – ARAT – WMFT – WMFT-Time (time required to complete the test) – Hand Grip Strength <p>Assessment: baseline and after completion of the treatment</p>	<p>Combined treatment of VR + CT is more effective in improving upper limb functions in individuals with chronic stroke than CT alone</p>

Table 1. Characteristics of the included studies (cont.)

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
Marques-Sule et al., (2021)	CG (14): CT EG (15): VR with Nintendo Wii + CT	2 sessions of 2 hours per week, 4-week duration Protocol: <ul style="list-style-type: none"> - Warm-up - Mobility and strengthening exercises in supine position - Active-assisted/passive lower and upper limb kinesiotherapy - Upper-limb strengthening exercises using weights and elastic bands - Balance, stability, and coordination exercises - Walking exercises - Cool-down 	Same as CT + 2 sessions (30 min) per week of VR-Wii <ul style="list-style-type: none"> - Wii Fit package for balance training (lower limb): heading, ski slalom, tilt table, tightrope tension, downstream, subzero fishing - Wii Sports package (upper limb): bowling, golf, and tennis games Each game was performed as 2 sets with a 1-minute rest interval between each game	Gaming	Nintendo Wii (Nintendo, Kyoto, Japan) <ul style="list-style-type: none"> - Wii Remote: wireless controller - Wii Balance Board: lightweight board 	<ul style="list-style-type: none"> - FMA-UE - Timed Up and Go - Tinetti test - Performance-Oriented Mobility Assessment - Berg Balance Scale - Barthel Index - Frenchay Activity Index Assessment: at baseline and at the end of the study.	Promising results in functionality, balance, and ADLs when adding VR with Nintendo Wii to CT in chronic stroke survivors

Table 1. Characteristics of the included studies (cont.)

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
Hung et al., (2019)	<p>CG (16): upper limb therapist-based training</p> <p>EG (17): Kinect2Scratch games</p>	<p>2–3 sessions / week, total of 24 sessions (3 months)</p> <p>15 min: ADLs training</p> <p>30 min: conventional hand function training Individual face-to-face session with trained occupational therapist</p> <p>30 min:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Bimanual and unimanual exercises – Single and multiple joint training (shoulder, elbow and forearm) – Exercises personalized for each patient. <p>Verbal feedback and manual correction were allowed</p> <p>Each session included 3–4 movement patterns</p>	<p>2–3 sessions / week, total of 24 sessions (3 months)</p> <p>15 min: ADLs training</p> <p>30 min: conventional hand function training</p> <p>30 min:</p> <p>Each session: 3–4/8 games (Whack-a-mole, harvest carrots, picking apples, bowling, alien attack, hungry shark, hungry ant, boxing)</p>	Gaming	<p>Kinect2Scratch support with games</p> <p>Microsoft Kinect controller</p> <p>Alarm system: compensatory movement</p>	<ul style="list-style-type: none"> – FMA-UE: (Proximal: Shoulder, elbow, and forearm; Distal: wrist and hand) – WMFT (time + functional ability) – Motor Activity Log – Pittsburgh Participation Scale <p>Evaluation: at baseline, after intervention and 3 months after follow-up</p>	<p>VR as effective as CT, but could decrease the workload of therapists</p>

Table 1. Characteristics of the included studies (cont.)

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
Kottink et al. (2014)	CG (10): conventional reaching tasks EG (8): Rehab game	30 min/3 days/6 weeks with trained therapist Neurorehabilitation approach: <ul style="list-style-type: none"> - Reaching a target positioned on a table - Mechanical exercises (e.g. bow, peg in holes, placing disks) Level of difficulty adjusted to patients' capability	30 min/3 days/6 weeks with trained therapist Game: 'Furball Hunt' The patient had to slide their finger (reaching task) onto a horizontal screen to play the game. As quick as possible	Gaming	Horizontal screen Webcam	<ul style="list-style-type: none"> - ARAT - FMA-total - Intrinsic Motivation Inventory Questionnaire Assessment: 1 week before and 1 week after the training sessions + 1 month after follow-up	VR and CG make the same progress. Patient may be more independent in their rehab in VR
Thielbar et al., (2014)	Chronic stroke with moderate hand impairment CG (7): Occupational therapy EG (7): Actuated Virtual Keypad Training	1 h – 3x /week, during 6 weeks Occupational therapy session: <ul style="list-style-type: none"> - Fine motor control - Dexterity - In-hand manipulation - Finger individuation The levels of activities are adjusted to the abilities of the patient. Treatment exercises: buttoning, typing, tying knots, writing and using tools	1 h – 3x /week, during 6 weeks 2 modes: 1st: <ul style="list-style-type: none"> - Patients press, hold, and release 1 or more keys as instructed on the screen - Visual and auditive feedback is provided. 2nd: <ul style="list-style-type: none"> - Song mode - Visual feedback + score The glove enables and prevents movements of the fingers (individually) by an air chamber system	Gaming	Actuated Virtual Keypad system PneuGlove (adjustable air pressure on the palmar surface & sensors at different hand joints) Software platform Virtools (Dassault Systemes, France) (represent 1 hand and 5 keys) Graphical user interface (physio-specific access)	<ul style="list-style-type: none"> - JTHFT - ARAT - FMA-UE + Hand subcomponent - Grip and pinch strengths Assessment: At baseline, after treatment and 1-month post-treatment	Only EG presented statistically significant improvement in measures of impairment (FMUE) and measures of task performance (JTHFT)

Table 1. Characteristics of the included studies (cont.)

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
In et al., (2012)	Chronic stroke CG (8): CT (sham program) EG (11): VR Reflection Therapy program	30 minutes a day, 5 days a week for 4 weeks The same settings as VR groups. But the screen is off, so patients look at their unaffected arm. Difficulty increases progressively (harder tasks are given): 1 st week: – Forearm, wrist, and grasp 2 nd week: – Gross motor functions (e.g. lifting a cup) 3 rd week: – Fine motor functions (e.g., pegging clothespins, pushing buttons on a calculator, using chopsticks, and opening a bottle). 4 th week: – Complicated tasks (e.g. puzzles, drawing a circle/square with a pen, toy golf) 3 sets of 10 repetitions	30 minutes a day, 5 days a week for 4 weeks VR Reflection Therapy program (Based on the principle of mirror therapy): – Placing the affected hand under a box (screen on the top) – The other (non-affected) hand placed under a camera to perform various hand movements which will be displayed on the screen. – 3 sets of 10 repetitions of movements.	VR	Laptop Camera Screen	– FMA-UE – Modified Ashworth Scale – BBT – JTHFT – Manual Function Test Assessment: pre- and post-intervention	Both groups increased their motor recovery and motor function in the upper extremities with a more significant improvement for the EG

EG: Experimental Group; VR: Virtual Reality; CG: Control Group; FMA-UE: Fugl Meyer Assessment-Upper Extremity; AROM: Active Range of Motion; CT: Conventional Therapy; BBT: Box and Block Test; ADLs: Activities of Daily Living; ARAT: Action Research Arm Test; WMFT: Wolf Motor Function Test; JTHFT: Jebsen-Taylor Hand Function Test.

Risk of bias assessment

The risk of bias of the 8 included articles was evaluated with the PEDro scale [39] to determine their quality, based on their internal validity and statistical information provided: 7 articles had a score between 6 and 10 which makes them high-quality studies, and 1 was marked 4, indicating fair quality. None of them had blinded therapists and only two articles had blinded assessors, while all had random allocation, baseline comparability, between-group comparisons, and point estimates and variability. Therefore, the overall quality was considered good. Each article assessment was reported in Table 2.

Table 2. Risk of bias assessment according to the PEDro scale

Studies	Huang et al. (2022)	Ain et al., (2021)	El-Kafy et al. (2021)	Hung et al. (2019)	In et al. (2012)	Kottink et al. (2014)	Marques-Sule et al. (2021)	Thielbar et al. (2014)
Eligibility criteria*	+	+	+	+	+	+	+	-
Random allocation	+	+	+	+	+	+	+	+
Concealed allocation	+	-	+	+	-	-	+	-
Baseline comparability	+	+	+	+	+	+	+	+
Blind subjects	+	-	-	-	-	-	+	-
Blind therapists	-	-	-	-	-	-	-	-
Blind assessors	+	+	+	+	-	+	+	+
Adequate follow-up	+	+	+	+	-	+	+	+
Intention-to-treat analysis	+	-	-	-	-	-	+	-
Between-group comparisons	+	+	+	+	+	+	+	+
Point estimates and variability	+	+	+	+	+	+	+	+
Total score	9/10	6/10	7/10	7/10	4/10	6/10	9/10	6/10

* This item is not counted in the total score; +: yes; -: no

Systematic analysis

The results showed that the EG always improved significantly when using WMFT, JHFT, and BBT. Some studies found that EG was significantly better than CG after interventions with ARAT, WMFT, BBT, and FMA. But that was not the

majority of the findings, except for ARAT. The results are shown in Table 3 [1, 10, 13–15, 22, 29, 37].

Table 3. Results of each outcome measure

Outcome measure	Studies	Results
ARAT (n = 69)	El-Kafy et al. (2021)	Between pre- and post-intervention: Significant improvement for both groups (<i>P</i> -value = 0.003, CG; 0.001, EG) EG improved significantly more than CG (<i>P</i> -value = 0.0034)
	Kottink et al. (2014)	Between pre- and post-intervention: Significant improvement for both groups (<i>P</i> -value <0.009) No significant differences between 2 groups (<i>P</i> -value ≥ 0.34)
	Thielbar et al. (2014)	Between pre-intervention and follow-up: No significant improvement in both groups. (<i>P</i> -value = 0.89, CG; 0.142, EG) Between pre- and post-intervention: EG was significantly better than CG (follow-up) (<i>P</i> -value = 0.022)
WMFT (n = 70)	El-Kafy et al. (2021)	Between pre- and post-intervention: Significant improvement for both groups Test component (<i>P</i> -value = 0.0031, CG; 0.001, EG) Time component (<i>P</i> -value = 0.0017, CG; 0.0001, EG) EG improved significantly more than CG Test component (<i>P</i> -value = 0.0015) Time component (<i>P</i> -value = 0.0014)
	Hung et al. (2019)	Between pre-intervention and follow-up: Significant improvement in time for both groups (<i>P</i> -value = 0.002, CG; 0.001, EG) Significant improvement for EG in the test feasibility but not in CG (<i>P</i> -value = 0.26, CG; 0.04, EG) No significant differences between 2 groups (<i>P</i> -value = 0.71, time; 0.63, feasibility)
JHFT (n = 33)	Thielbar et al. (2014)	Between pre-intervention and follow-up: No significant improvement for CG (<i>P</i> -value = 0.65) Significant improvement for EG (<i>P</i> -value = 0.02) Between pre- and post-intervention: No significant differences between both groups (<i>P</i> -value = 0.07)
	In et al. (2012)	Between pre and post-intervention: Significant improvement in EG (<i>P</i> -value ≤0.05) No significant difference between the groups

Table 3. Results of each outcome measure (cont.)

Outcome measure	Studies	Results
BBT (n = 119)	Ain et al. (2021)	Between pre and post-intervention: Significant improvement within the groups for both hands (P -value < 0.001) Significant difference between the groups for both hands (P -value < 0.001)
	In et al. (2012)	Between pre- and post-intervention: Significant improvement in EG (P -value \leq 0.05) No significant difference between the groups
FMA-UE(n = 206)	Huang et al. (2022)	Between the groups in the pre- and post-intervention intervention: No significant differences within and between the groups for hand
	Ain et al. (2021)	Between the groups in the pre- and post-intervention intervention: Significant improvement everywhere except in hand for CG – FMA-hand (P -value = 0.011, EG; 0.54, CG) – FMA-grasp (P -value < 0.001, EG; 0.01, CG) Significant difference between groups: – FMA-hand (P -value = 0.05) – FMA-grasp (P -value = 0.004)
	Marques-Sule et al. (2021)	Between pre- and post-intervention: No significant differences within and between the groups for hand
	Hung et al. (2019)	Between pre-intervention and follow-up: No significant improvement for both groups between pre-intervention and follow-up (include wrist and hand testing) (P -value = 0.08, CG; 0.10, EG) No significant differences between the groups (P -value = 958)
	Thielbar et al. (2014)	No significant improvement in both groups between baseline and follow-up (P -value = 0.58, CG; 0.34, EG)

EG: Experimental Group; CG: Control Group; FMA-UE: Fugl Meyer Assessment-Upper Extremity; BBT: Box and Block Test; ARAT: Action Research Arm Test; WMFT: Wolf Motor Function Test; JHFT: Jebsen-Taylor Hand Function Test.

Discussion and Conclusions

The purpose of this systematic review was to evaluate the effect of VR therapy on hand function in patients with chronic stroke. The articles were collected

and reported in a table to be easily investigated. We identified eight studies involving a total of 230 participants suffering from chronic stroke. VR therapy was compared to active control interventions. Our purpose was to analyze whether VR therapy caused greater improvements in hand function, especially in hand motor function, dexterity, coordination, strength, grasp, and activity limitations.

Only 5 of the studies included FMA with the hand subdivision reported, and only 1 study found significant improvements and differences between the VR groups. 2 studies included BBT (dexterity, coordination, and ADL), JHFT (ADLs), and WMFT (dexterity and strength), and they all found significant improvements in hand function when using VR therapy. Unfortunately, only one study for WMFT and one for BBT found significant differences between groups. Lastly, only 2 out of the 3 studies exploring ARAT (Grasp, ADL, dexterity, and coordination) found more improvement when using VR therapy compared to the control group. No strong evidence was found to confirm that VR-therapy benefits were sustained after the intervention. Only 3 studies completed a follow-up assessment, 1 after 3 months and 2 after 1 month. The only sustained improvements were found in 1 study for the WMFT after 3 months of intervention and for JHFT after 1 month of intervention. Therefore, most of the studies investigate short-term VR therapy with respect to hand function in patients with chronic stroke.

Although we focused our research on hand rehabilitation, the recovery of upper limb function using VR therapy in patients with chronic stroke is already well covered. For instance, a similar systematic review assessing upper limb recovery concluded that VR therapy was not superior to conventional therapy [2]. Even if superiority was not proven, there are systematic reviews that validate VR therapy use for chronic stroke rehabilitation [26]. However, there is a paucity of evidence on the effectiveness of VR therapy focusing on hand function. The latest systematic review and meta-analysis [6] observed significant subgroup differences in hand dexterity (BBT) and hand motor ability (WMFT and JHFT).

Some unknowns are important to consider for future research, such as the ideal duration of the treatment session and the optimal length of the program to obtain maximum benefits from VR-based treatment. In addition, more research is required on the long-term effect of VR training and the impact of a more immersive 3D experience on motor training. Future research would need a larger-scale RCT to facilitate the generalization of results. Furthermore, studies should implement treatment outcomes focusing on evaluating its relevant aspects such as adherence, satisfaction, or motivation to VR exercise. Along with the development of oriented games for rehabilitation rather than using commercial games.

Multiple advantages are reflected by the use of VR in clinical practice. First, it enables more independent training in an active and motivating way[16], by giving more control and autonomy to the patient over their rehabilitation. Ad-

ditionally, it could reduce therapists' workload and provide more accurate patient follow-ups. Moreover, it creates opportunities for home-based training and VR-enhanced feedback to promote motor learning in patients. Finally, VR equipment, such as commercial games, is a simple and inexpensive tool to add to rehabilitation. On the contrary, many innovative technologies in this field are usually complex, expensive, and only available in specialized centers, thus limiting their use.

This study has shown some limitations. First, the scarcity of studies analyzing certain outcomes, which could impact results and validity of our paper. VR has shown significant global effects on improving hand function, but it did not supersede other treatments. However, the literature supports the view that a combination of both therapies has a better effect than conventional treatments commonly used.

This systematic review indicates that VR has shown significant global effects on improving hand function but was not a better treatment than conventional ones. There are results that support VR over conventional treatment when combined with other physical therapy. A total of five outcomes were explored, and significant improvements were identified in 4 of them except for FMA. Only 3 out of 5 outcomes had significant differences between the groups, but this was not supported by all the studies exploring these outcomes. We have addressed the limitations of each paper through a comprehensive risk of bias assessment. As a result, 7 out of 8 articles were considered high quality, which supports the veracity of the results of this systematic review. In conclusion, VR used in rehabilitation for patients with chronic stroke improves several outcomes of hand function and may be considered an addition to routine rehabilitation. Future studies should focus on how the advantages of VR therapy for hand function can be sustained over a longer period of time.

Appendix

Appendix 1. PubMed search strategy

((("Hand"[MeSH Terms]) OR ("wrist"[MeSH Terms]) OR (finger) OR ("Hand Joints"[MeSH Terms]) OR ("Hand strength"[MeSH Terms]) OR (Box and block test) OR (BBT) OR (Purdue Pegboard Test) OR (PPT) OR (Fugl-Meyer Assessment Test) OR (FMA) OR (Wolf Motor Function Test) OR (WMFT) OR (grip) OR (pinch) OR (Action Research Arm Test) OR (ARAT) OR (Jebsen Hand Function Test) OR (JHFT) OR (hand strength rehabilitation[MeSH Terms])) AND ((virtual reality[Title/Abstract]) OR (VR[Title/Abstract]) OR (Simulated 3D environment[Title/Abstract]) OR (virtual reality exposure[Title/Abstract]) OR (virtual reality exposure therapy[Title/Abstract]) OR (virtual reality therapy[Title/Abstract]) OR ("virtual reality"[MeSH Terms]) OR ("virtual reality exposure therapy"[MeSH Terms])) AND (Chronic[title/abstract]) AND ((stroke[Title/Abstract]) OR (post-stroke[Title/Abstract])) AND (("Physical Therapy Specialty"[MeSH Terms]) OR ("Physical Therapy

Modalities" [MeSH Terms]) OR (physiotherapy[Title/Abstract]) OR (rehabilitation[Title/Abstract]) OR (conventional physiotherapy[Title/Abstract]) OR (conventional rehabilitation[Title/Abstract]) OR (Physical therapy[Title/Abstract]) OR (Conventional physical therapy[Title/Abstract]) OR (Inpatient therapy[Title/Abstract]) OR ("stroke rehabilitation"[MeSH Terms]) OR ("Neurological Rehabilitation"[MeSH Terms]) OR ("Exercise Therapy"[MeSH Terms]))

Appendix 2. Cochrane search strategy

MeSH descriptor: [Hand] this term only

MeSH descriptor: [Wrist] this term only

MeSH descriptor: [Hand Joints] this term only

MeSH descriptor: [Hand Strength] this term only

("Box and Block Test"):ti,ab,kw OR (BBT):ti,ab,kw OR ("Purdue Pegboard Test"):ti,ab,kw OR (PPT):ti,ab,kw OR ("Fugl-Meyer Assessment"):ti,ab,kw

(FMA):ti,ab,kw OR (Wolf motor function test):ti,ab,kw OR (WMFT):ti,ab,kw OR (grip):ti,ab,kw OR (Pinch):ti,ab,kw

(Action research arm test):ti,ab,kw OR (ARAT):ti,ab,kw OR ("Jebsen Hand Function Test"):ti,ab,kw OR (JHFT):ti,ab,kw

#1 OR 2# OR 3# OR 4# OR 5# OR 6# OR 7#

("virtual reality"):ti,ab,kw OR ("virtual reality therapy"):ti,ab,kw OR ("VR"):ti,ab,kw OR (Stimulated 3D environment):ti,ab,kw

MeSH descriptor: [Virtual Reality] this term only

MeSH descriptor: [Virtual Reality Exposure Therapy] this term only

#9 OR #10 OR #11

("chronic"):ti,ab,kw

("stroke"):ti,ab,kw OR ("post-stroke"):ti,ab,kw

MeSH descriptor: [Physical Therapy Modalities] this term only

("conventional treatment"):ti,ab,kw OR ("physiotherapy"):ti,ab,kw OR ("Physiotherapist"):ti,ab,kw OR (Inpatient therapy):ti,ab,kw OR (Exercises therapy):ti,ab,kw

#15 OR #16

#8 AND #12 AND #13 AND #14 AND #17

Appendix 3. PEDro search strategy

Abstract & Title: virtual reality, stroke, chronic, upper limb, physiotherapy*

Body part: hand or wrist

Subdiscipline: neurology

Appendix 4. ICTRP

Search: Virtual reality AND stroke AND chronic AND upper limb

Filters: With result only

Appendix 5. Ct.gov

Condition or disease: Stroke AND chronic

Other terms: Hand OR finger

Intervention: Virtual reality AND (physiotherapy OR conventional therapy OR occupational therapy)

Filters: Studies with results only

DECLARATION OF CONFLICTING INTERESTS

The authors declared no potential conflicts of interests with respect to the research, authorship, and/or publication of the article *Use of virtual reality-based therapy in the field of chronic stroke rehabilitation to improve hand function: asystematic review*.

FUNDING

The authors received no financial support for the research, authorship, and/or publication of the article *Use of virtual reality-based therapy in the field of chronic stroke rehabilitation to improve hand function: asystematic review*.

References

- [1] Ain Q.U., Khan S., Ilyas S., Yaseen A., Tariq I., Liu T., Wang J. (2021): *Additional Effects of Xbox Kinect Training on Upper Limb Function in Chronic Stroke Patients: A Randomized Control Trial*. Healthcare (Basel), 9(3), 242; <https://doi.org/10.3390/healthcare9030242>.
- [2] Al-Whaibi R.M., Al-Jadid M.S., ElSerougy H.R., Badawy W.M. (2021): *Effectiveness of virtual reality-based rehabilitation versus conventional therapy on upper limb motor function of chronic stroke patients : a systematic review and meta-analysis of randomized controlled trials*. Physiotherapy Theory and Practice, 115; <https://doi.org/10.1080/09593985.2021.1941458>.
- [3] Ballester B.R., Maier M., Duff A., Cameirao M., Bermudez S., Duarte E., Cuxart A., Rodriguez S., San Segundo Mozo R.M., Verschure P. (2019): *A critical time window for recovery extends beyond one-year post-stroke*. J Neurophysiol, 122(1), 350–357; <https://doi.org/10.1152/jn.00762.2018>.
- [4] Bohil C.J., Alicea B., Biocca F.A. (2011): *Virtual reality in neuroscience research and therapy*. Nat Rev Neurosci, 12(12), 752–762; <https://doi.org/10.1038/nrn3122>.
- [5] Cacciante L., Kiper P., Garzon M., Baldan F., Federico S., Turolla A., Agostini M. (2021): *Telerehabilitation for people with aphasia: A systematic review and meta-analysis*. J Commun Disord, 92, 106111; <https://doi.org/10.1016/j.jcomdis.2021.106111>.
- [6] Chen J., Or C.K., Chen T. (2022): *Effectiveness of Using Virtual Reality–Supported Exercise Therapy for Upper Extremity Motor Rehabilitation in Patients With Stroke: Systematic Review and Meta-analysis of Randomized Controlled Trials*. Journal of Medical Internet Research, 24(6), e24111; <https://doi.org/10.2196/24111>.
- [7] Czech O., Wrzeciono A., Rutkowska A., Guzik A., Kiper P., Rutkowski S. (2021): *Virtual Reality Interventions for Needle-Related Procedural Pain*,

- Fear and Anxiety-A Systematic Review and Meta-Analysis*. *J Clin Med*, 10(15), 3248; <https://doi.org/10.3390/jcm10153248>.
- [8] Demain S., Burridge J., Ellis-Hill C., Hughes A.M., Yardley L., Tedesco-Triccas L., Swain I. (2013): *Assistive technologies after stroke: self-management or fending for yourself? A focus group study*. *BMC Health Serv Res*, 13, 334; <https://doi.org/10.1186/1472-6963-13-334>.
- [9] Dominguez-Tellez P., Moral-Munoz J.A., Salazar A., Casado-Fernandez E., Lucena-Anton D. (2020): *Game-Based Virtual Reality Interventions to Improve Upper Limb Motor Function and Quality of Life After Stroke: Systematic Review and Meta-analysis*. *Games for Health Journal*, 9(1), 1–10; <https://doi.org/10.1089/g4h.2019.0043>.
- [10] El-Kafy E.M.A., Alshehri M.A., El-Fiky A.A., Guermazi M.A. (2021): *The Effect of Virtual Reality-Based Therapy on Improving Upper Limb Functions in Individuals With Stroke: A Randomized Control Trial*. *Front Aging Neurosci*, 13, 731343; <https://doi.org/10.3389/fnagi.2021.731343>.
- [11] Feigin V.L., Forouzanfar M.H., Krishnamurthi R., Mensah G.A., Connor M., Bennett D.A., Moran A.E., Sacco R.L., Anderson L., Truelsen T., O'Donnell M., Venketasubramanian N., Barker-Collo S., Lawes C.M., Wang W., Shinohara Y., Witt E., Ezzati M., Naghavi M., Murray C. (2014): *Global and regional burden of stroke during 1990-2010: findings from the Global Burden of Disease Study 2010*. *Lancet*, 383(9913), 245–254; [https://doi.org/10.1016/s0140-6736\(13\)61953-4](https://doi.org/10.1016/s0140-6736(13)61953-4).
- [12] French B., Thomas L.H., Coupe J., McMahon N.E., Connell L., Harrison J., Sutton C.J., Tishkovskaya S., Watkins C.L. (2016): *Repetitive task training for improving functional ability after stroke*. *Cochrane Database Syst Rev*, 11, CD006073; <https://doi.org/10.1002/14651858.cd006073.pub3>.
- [13] Huang C.Y., Chiang W.C., Yeh Y.C., Fan S.C., Yang W.H., Kuo H.C., Li P.C. (2022): *Effects of virtual reality-based motor control training on inflammation, oxidative stress, neuroplasticity and upper limb motor function in patients with chronic stroke: a randomized controlled trial*. *BMC Neurol*, 22(1), 21; <https://doi.org/10.1186/s12883-021-02547-4>.
- [14] Hung J.W., Chou C.X., Chang Y.J., Wu C.Y., Chang K.C., Wu W.C., Howell S. (2019): *Comparison of Kinect2Scratch game-based training and therapist-based training for the improvement of upper extremity functions of patients with chronic stroke: a randomized controlled single-blinded trial*. *Eur J Phys Rehabil Med*, 55(5), 542–550; <https://doi.org/10.23736/s1973-9087.19.05598-9>.
- [15] In T., Lee K., Song C. (2016): *Virtual Reality Reflection Therapy Improves Balance and Gait in Patients with Chronic Stroke: Randomized Controlled Trials*. *Med Sci Monit*, 22, 4046–4053; <https://doi.org/10.12659/MSM.898157>.

- [16] In T.S., Jung K.S., Lee S.W., Song C.H. (2012): *Virtual Reality Reflection Therapy Improves Motor Recovery and Motor Function in the Upper Extremities of People with Chronic Stroke*. Journal of Physical Therapy Science, 24(4), 339343; <https://doi.org/10.1589/jpts.24.339>.
- [17] Kiper P., Baba A., Alhelou M., Pregolato G., Maistrello L., Agostini M., Turolla A. (2020): *Assessment of the cervical spine mobility by immersive and non-immersive virtual reality*. J Electromyogr Kinesiol, 51, 102397; <https://doi.org/10.1016/j.jelekin.2020.102397>.
- [18] Kiper P., Luque-Moreno C., Pernice S., Maistrello L., Agostini M., Turolla A. (2020): *Functional changes in the lower extremity after non-immersive virtual reality and physiotherapy following stroke*. Journal of Rehabilitation Medicine, 52(11), jrm00122; <https://doi.org/10.2340/16501977-2763>.
- [19] Kiper P., Szczudlik A., Mirek E., Nowobilski R., Opara J., Agostini M., Tonin P., Turolla A. (2013): *The application of virtual reality in neuro-rehabilitation: motor re-learning supported by innovative technologies*. Med Rehabil, 17(4), 29–36; <https://doi.org/10.5604/01.3001.0009.3087>
- [20] Kiper P., Szczudlik A., Venneri A., Stozek J., Luque-Moreno C., Opara J., Baba A., Agostini M., Turolla A. (2016): *Computational models and motor learning paradigms: Could they provide insights for neuroplasticity after stroke? An overview*. J Neurol Sci, 369, 141–148.
- [21] Kollen B., van de Port I., Lindeman E., Twisk J., Kwakkel G. (2005): *Predicting improvement in gait after stroke: a longitudinal prospective study*. Stroke, 36(12), 2676–2680; <https://doi.org/10.1161/01.str.0000190839.29234.50>.
- [22] Kottink A.I., Prange G.B., Krabben T., Rietman J.S., Buurke J.H. (2014): *Gaming and Conventional Exercises for Improvement of Arm Function After Stroke: A Randomized Controlled Pilot Study*. Games Health J, 3(3), 184–191; <https://doi.org/10.1089/g4h.2014.0026>.
- [23] Kwon J.S., Park M.J., Yoon I.J., Park S.H. (2012): *Effects of virtual reality on upper extremity function and activities of daily living performance in acute stroke: a double-blind randomized clinical trial*. NeuroRehabilitation, 31(4), 379–385; <https://doi.org/10.3233/nre-2012-00807>.
- [24] Lange B., Flynn S., Proffitt R., Chang C.Y., Rizzo A.S. (2010): *Development of an interactive game-based rehabilitation tool for dynamic balance training*. Top Stroke Rehabil, 17(5), 345–352; <https://doi.org/10.1310/tsr1705-345>.
- [25] Laver K.E., Lange B., George S., Deutsch J.E., Saposnik G., Crotty M. (2017): *Virtual reality for stroke rehabilitation*. Cochrane Database Syst Rev, 11, CD008349; <https://doi.org/10.1002/14651858.cd008349.pub4>.
- [26] Lee H.S., Park Y.J., Park S.W. (2019): *The Effects of Virtual Reality Training on Function in Chronic Stroke Patients: A Systematic Review and Meta-Analysis*. Biomed Res Int, 2019, 7595639; <https://doi.org/10.1155/2019/7595639>.

- [27] Levac D., Espy D., Fox E., Pradhan S., Deutsch J. E. (2015): *“Kinect-ing” with clinicians: a knowledge translation resource to support decision making about video game use in rehabilitation*. *Phys Ther*, 95(3), 426–440; <https://doi.org/10.2522/ptj.20130618>.
- [28] Luque-Moreno C., Oliva-Pascual-Vaca A., Kiper P., Rodriguez-Blanco C., Agostini M., Turolla A. (2016): *Virtual Reality to Assess and Treat Lower Extremity Disorders in Post-stroke Patients*. *Methods Inf Med*, 55(1), 89–92; <https://doi.org/10.3414/ME14-02-0020>.
- [29] Marques-Sule E., Arnal-Gomez A., Buitrago-Jimenez G., Suso-Marti L., Cuenca-Martinez F., Espi-Lopez G.V. (2021): *Effectiveness of Nintendo Wii and Physical Therapy in Functionality, Balance, and Daily Activities in Chronic Stroke Patients*. *J Am Med Dir Assoc*, 22(5), 1073–1080; <https://doi.org/10.1016/j.jamda.2021.01.076>.
- [30] Miller E.L., Murray L., Richards L., Zorowitz R.D., Bakas T., Clark P., Billinger S.A. (2010): *Comprehensive overview of nursing and interdisciplinary rehabilitation care of the stroke patient: a scientific statement from the American Heart Association*. *Stroke*, 41(10), 2402–2448; <https://doi.org/10.1161/str.0b013e3181e7512b>.
- [31] Page M.J., McKenzie J.E., Bossuyt P.M., Boutron I., Hoffmann T.C., Mulrow C.D., Shamseer L., Tetzlaff J.M., Akl E.A., Brennan S.E., Chou R., Glanville J., Grimshaw J.M., Hrobjartsson A., Lalu M.M., Li T., Loder E.W., Mayo-Wilson E., McDonald S., McGuinness L.A., Stewart L.A., Thomas J., Tricco A.C., Welch V.A., Whiting P., Moher D. (2021): *The PRISMA 2020 statement: an updated guideline for reporting systematic reviews*. *BMJ*, 372, n71; <https://doi.org/10.1136/bmj.n71>.
- [32] Riva G., Gaggioli A. (2009): *Rehabilitation as empowerment: the role of advanced technologies*. *StudHealth Techno Inform*, 145, 3–22.
- [33] Szczepanska-Gieracha J., Cieslik B., Rutkowski S., Kiper P., Turolla A. (2020): *What can virtual reality offer to stroke patients? A narrative review of the literature*. *NeuroRehabilitation*, 47(2), 109–120; <https://doi.org/10.3233/NRE-203209>
- [34] Szczepanska-Gieracha J., Cieslik B., Serweta A., Klajs K. (2021): *Virtual Therapeutic Garden: A Promising Method Supporting the Treatment of Depressive Symptoms in Late-Life: A Randomized Pilot Study*. *J Clin Med*, 10(9), 1942; <https://doi.org/10.3390/jcm10091942>.
- [35] Szczepanska-Gieracha J., Jozwik S., Cieslik B., Mazurek J., Gajda R. (2021): *Immersive Virtual Reality Therapy as a Support for Cardiac Rehabilitation: A Pilot Randomized-Controlled Trial*. *Cyberpsychol Behav Soc Netw*, 24(8), 543–549; <https://doi.org/10.1089/cyber.2020.0297>.

- [36] Teasell R.W., Murie Fernandez M., McIntyre A., Mehta, S. (2014): *Rethinking the continuum of stroke rehabilitation*. Arch Phys Med Rehabil, 95(4), 595–596; <https://doi.org/10.1016/j.apmr.2013.11.014>.
- [37] Thielbar K.O., Lord T.J., Fischer H.C., Lazzaro E.C., Barth K.C., Stoykov M.E., Triandafilou K.M., Kamper D.G. (2014): *Training finger individuation with a mechatronic-virtual reality system leads to improved fine motor control post-stroke*. J NeuroengRehabil, 11, 171; <https://doi.org/10.1186/1743-0003-11-171>.
- [38] Veerbeek J.M., van Wegen E., van Peppen R., van der Wees P.J., Hendriks E., Rietberg M., Kwakkel G. (2014): *What is the evidence for physical therapy poststroke? A systematic review and meta-analysis*. PLoS One, 9(2), e87987; <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0087987>.
- [39] Verhagen A.P., de Vet H.C., De Bie R.A., Kessels A.G., Boers M., Bouter L.M., Knipschild P.G. (1999): *PEDro Scale*. https://pedro.org.au/wp-content/uploads/PEDro_scale.pdf.
- [40] Wang B., Shen M., Wang Y.X., He Z.W., Chi,S.Q., Yang Z.H. (2019):*Effect of virtual reality on balance and gait ability in patients with Parkinson’s disease: a systematic review and meta-analysis*. Clinical Rehabilitation, 33(7), 11301138; <https://doi.org/10.1177/0269215519843174>.
- [41] Yang W.C., Wang H.K., Wu R.M., Lo C.S., Lin K.H. (2016): *Home-based virtual reality balance training and conventional balance training in Parkinson’s disease: A randomized controlled trial*. J Formos Med Assoc, 115(9), 734–743; <https://doi.org/10.1016/j.jfma.2015.07.012>.

CZĘŚĆ IV
TURYSTYKA I REKREACJA

<http://dx.doi.org/10.16926/sit.2022.03.07>

Paweł RÓŻYCKI *

<http://orcid.org/0000-0003-1698-4262>

Karolina KORBIEL **

<http://orcid.org/0000-0001-5338-5862>

The theoretical concept of tourist typology in the interdisciplinary structure of tourism

How to cite [jak cytować]: Różycki P., Korbziel K. (2022): *The theoretical concept of tourist typology in the interdisciplinary structure of tourism*. Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe, vol. 5, no. 3, p. 141–157.

Teoretyczna koncepcja typologii turystów w interdyscyplinarnej strukturze turystyki

Streszczenie

W opracowaniach teoretycznych z zakresu typologii turystów znaleźć można różnorodne kryteria ich wyodrębniania. Mankamentem takiego podejścia jest brak jednej wspólnej koncepcji podziału turystów, która pozwoliłaby na możliwość porównywania wyników badań w różnych ośrodkach akademickich i marketingowych. Pojawia się problem definicyjny turystyki i samego turysty, często koncepcje różnią się od siebie i dlatego brakuje wspólnej płaszczyzny, na której mogą być budowane teorie wyodrębniania i podziału turystów. W prezentowanej publikacji dokonano przeglądu wybranych różnorodnych typologii turystów. Typologie turystów oparte są na różnych kryteriach, począwszy od socjologicznych i psychologicznych, po demograficzne, geograficzne, ekonomiczne, marketingowe i inne, mające często interdyscyplinarne podstawy. Przede wszystkim

* Assistant professor, Faculty of Tourism and Leisure, the University of Physical Education in Kraków; e-mail: pawel.rozycki@awf.krakow.pl

** PhD, Faculty of Tourism and Leisure, the University of Physical Education in Kraków; e-mail: karolina.korbziel@awf.krakow.pl (corresponding author)

starano się pokazać różnorodność prezentowanych na świecie koncepcji typologicznych. Są one wykorzystywane w badaniach naukowych, ale odnoszą się jedynie do wąskiego grona badanych osób i trudno wyniki porównywać z innymi rezultatami opartymi na innych podziałach. W konkluzji zaproponowano nowy, autorski podział, który, jak się wydaje, mógłby być stosowany przez różne ośrodki akademickie, pozwoliłoby to na większą możliwość porównywania wyników badań w obszarze ruchu turystycznego i zachowań turystów. Oparty jest on na świadomości i subiektywnym rozumieniu zjawiska turystyki, które w wielu obszarach i środowiskach jest odmiennie interpretowane.

Słowa kluczowe: typologia turystów, segmentacja, teoria turystyki, koncepcje typologii, typy turystów.

Abstract

In theoretical studies on the typology of tourists, various criteria for their identification can be found. A drawback of this approach is the lack of one common concept of tourist division, which would allow for comparing research results at various academic and marketing centers. There is a definition problem of tourism and the tourist themselves, the concepts often differing from each other, thus, there is no common ground on which the theories of the separation and division of tourists can be built. In the presented publication, a review of selected, varying tourist types have been conducted. Typologies of tourists are based on various criteria, ranging from sociological and psychological to demographic, geographic, economic, marketing and others often having an interdisciplinary basis. First of all, attempts were made to show the diversity of typological concepts presented in the world. They are used in scientific research but only refer to a small group of respondents and it is difficult to compare the results with other results based on other divisions. In conclusion, a new, proprietary division has been proposed, which, it seems, could be used by various academic centers, allowing greater possibilities for the comparison of research results in the area of tourism. It is based on the awareness and subjective understanding of the phenomenon of tourism which is interpreted differently in many areas and environments.

Keywords: tourist typology, segmentation, tourism theory, typological concepts, types of tourists.

Introduction

The aim of the analysis of tourist types is to indicate the complexity of this phenomenon within the context of various sciences, analyzing the world's theoretical concepts, from the oldest to modern ones, and proposing a new typology that will correspond to the multidisciplinary of tourism. Researchers and theorists from scientific centres around the world usually formulate typologies based on the presented sciences. Therefore, various divisions are used in scientific research. This implies problems related to the comparability of research results at various scientific centres, also in many countries. However, it is difficult to standardize the concept of the theoretical division of tourists.

Tourism is a multidisciplinary phenomenon, and so far, it has not been recognized as a science. According to Winiarski (ed.) [46], the process of becoming an independent science of tourism is hindered by the continuing differentiation of research environments, a different systemic approach and significant diver-

sity of tourism research results, specifically resulting from the lack of a common definition and typological plane. Tourism is based on and draws knowledge from many sciences. Geography, economics, marketing, sociology, psychology, pedagogy, physical culture and many others, are among those most relevant to tourism. Tourism can be considered at many levels, not just those considered scientific. It is usually treated as a spatial, social, psychological, cultural and economic phenomenon. In many scientific studies and by many experts, it is considered one of the constantly dynamically developing fields of the economy and it is an important factor for the economic development of many countries, regions as well as cities. This is evidenced by statistics regarding tourist traffic on a global scale, and in individual countries and regions. When commencing detailed research at individual centres, it is necessary to analyze tourist typologies, although it is worth bearing in mind that there is such an extensive amount of information, making it difficult to propose a new typological scale and, if possible, conduct comparative research.

Methodological issues

The main objective of the article is to review the most important and interesting typologies of tourists pointing to the multifaceted nature of the phenomenon and, after analyzing the current scientific considerations in this area, to create a new typology, which may become an interesting contribution to more uniform research on the behaviour of tourists within the context of various fields of science, on a global scale, and not only at individual research centres.

Realizing the first goal of the research the source materials were first collected by searching the scientific databases of Scopus, Ebsco, Google Scholar and CEON. Then, a critical analysis of the collected publications was carried out as a result of which the sources were divided according to the type of typologies presented in them. Also some publications properly representing a given category were selected and they were presented in the paper as examples.

The achievement of the second goal of the work was made possible by the application of additional methods used in the implementation of other research processes [40]. Among them should be mentioned a method of observing tourists, which was carried out for several years at various centres on all continents and among tourists practising almost all types of tourism. The photographic method, as well as ethnographic methods and a panel discussion among scientists dealing with tourism theory, were implemented.

Photo-based interviews are quite rare in research. However, observations of photographs during the research panel make it possible to assess the behaviour of tourists during their travels. Direct information is not obtained from partici-

pants of tourist traffic as they may be contaminated with a certain subjectivism. Evaluating the photos gives a more objective picture in a qualitative study [3].

Reviews of the selected tourist typologies

The theory of tourism, despite significant achievements, still remains an area of bold scientific exploration. Similarly to the classification of tourism types, tourists can also be identified and classified according to various criteria.

Looking through the literature, however, one can find certain regularities that allow for grouping existing works. The presented diagram (Fig. 1) divides the types of tourists into the entire population of travellers and into selected tourist segments and groups. These, in turn, were divided into tourists practising a specific type of tourism and choosing specific destinations. The last distinguished group lists two areas in which tourists can be classified. They are: Typologies – behavioural segmentations; which include Typologies – segmentations distinguished due to the size and structure of expenses, and Typologies – psychographic segmentations, being the second group.

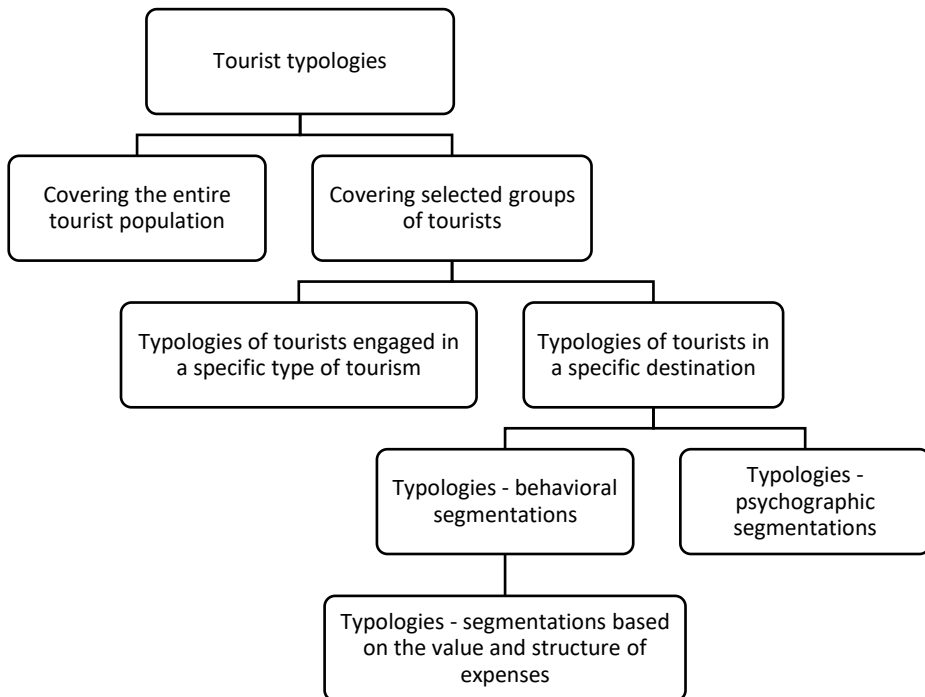


Fig. 1. Division of the typology of tourists

Source: own study based on the literature review and marketing segmentation theory [30].

Typologies relating to the entire tourist population are presented primarily in the first scientific papers on this subject. On Polish soil notable typologies of tourists proposed by French sociologists were presented by Przećławski [35]. These typologies were formulated mostly on the basis of phenomenological research, theoretical conceptualizations and sociological analyses. The typologies proposed by Bassand and Cohen refer to international tourism of a wide range, they can refer to tourists from all continents and all countries. Boyer's typology, on the other hand, distinguishes types of tourists characteristic for some environments only, usually those wealthier ones. They should also be analyzed and considered within a historical context, because over the past decades, and especially in the first decades of the 21st century, both the volume and structure of tourism changed significantly, including the behaviour of tourists, consumers of tourism goods and services.

At the end of the 1940s, there was an increase in the number of tourist trips and an increase in interest regarding research on tourism. Further studies appeared, especially of an economic and later sociological nature. There were more and more definitions of tourism as well as typologies of tourists, initiated by research at the end of World War 2 as a result of scientific research on tourism. In the 1970s, Plog [34] classified tourists according to preferred destinations. He believed that there was continuity between types of tourists, from allocentric to psychocentric tourists. Allocentric tourists look for new destinations and are prepared to take risks in the search for new cultures and places. On the other hand, psychocentric tourists are on the search for acquaintances and are happier in an environment where there are many tourists alike them. They do not take risks and buy proven tourist products, being careful when choosing. An interesting concept of tourists was proposed by M. Bassand [4]. He distinguished four types of tourists that correspond to each type of cultural emission environment. Although over fifty years have already passed, they are still valid and sometimes even more clearly define the behaviour of tourists. The criteria for tourist classification are psychological factors based on the needs and motives grounded in the environments from which tourists come. Thus, Bassand distinguished:

- 1) A tourist oriented on entertainment and fun (*le sportif*) – this is a characteristic type of behaviour in many types of tourism, which is often combined with passive recreation, during which tourists have a relatively great amount of free time.
- 2) A tourist focused on contact with works of art (*le connaisseur*) – a typical cultural tourist, focused on visiting and gaining knowledge as well as verifying and consolidating it. They adhere to the principle that travel educates.
- 3) A tourist oriented on contact with nature (*le solitaire*) – a tourist who prefers natural values, thus, nature is their inspiration.

- 4) A tourist oriented towards visiting as many places as possible, but in a very superficial way (*le voyeur*). There are more and more tourists of this type in a globalised and McDonaldised world. The pace of sightseeing and the desire to visit as many places as possible encourages this style of travel.

Based on Bassand's typology, Przeclawski [35] also referred to the motives of travel as the starting point for classifying tourists. However, he expanded this classification by adding a number of other motives. This is certainly not a closed classification. There are seven main types of tourists listed, with sub-items added.

- 1) Cognitive type:
 - a) focused on communing with nature,
 - b) focused on communing with culture,
 - c) focused on communing with people.
- 2) Integrative type – focused on contact with the group.
- 3) Task type – focused on specific activities.
- 4) Entertainment type (entertainment and leisure).
- 5) Competition type (active tourism).
- 6) Contemplative type.
- 7) Health type – focused on health care.

The typology of tourists distinguished by E. Cohen [10] is very interesting. He proposed dividing tourists into four groups. The criterion for identifying tourists is the depth of contact with the visited environment, in other words, a given tourist's involvement in preparing and organizing the trip.

- 1) Mass tourist (organized mass tourist) – most often travels with the help of a travel agency, and during the trip does not come into contact with the visited environment. They remain in their own bubble.
- 2) Mass tourist, but individual traveller (individual mass tourist) – this tourist has at least minimal involvement in the preparation and organization of the trip.
- 3) Individual tourist, used to comfort (explorer) – despite travelling to a very demanding region, that tourist tries to use its infrastructure that ensures comfort.
- 4) Individual tourist, integrating completely with the culture of the visited environment (drifter) – this type of tourist completely devotes themselves to adventure and tries to integrate with the visited environment.

Graburn [17] distinguished two types of modern tourism. This division is interesting, based on the professional functioning of tourists. The first is the holiday period or vacation break tourism and the latter is tourism of transition periods associated with significant status changes, such as adulthood or a change of profession and career path. Some have a stable situation at work, while others can often change it or look for something more attractive. In the 90s of the 20th

century, lifestyle was increasingly associated with consumption patterns and this translated into the proposed typologies of tourists.

As Grzywacz and Żegleń [20] noticed, for this reason, Gratton [18] or Shaw and Williams [42] found or applied typologies of value and lifestyle to understand tourism trends. Environmental concerns have generated many new types of tourists associated with 'appropriate' or alternative tourism, such as ecotourism or tourists associated with the so-called green movement [13]. Postmodernism developed in the 1990s, revived an interest in concerns about the level of sustainability and an interest in types of lifestyle and tourist behaviour.

Based on the tourist's attitude towards visited places, their emotions and impressions, Giorgio Castoldi [39] proposed a completely different, original approach to the typology of tourists. He distinguished three types, calling them syndromes.

- 1) Stendhal syndrome involving the search for beauty – tourists often rave about a tourist attraction to such an extent that they are not able to control their emotions, expressing them with joyful shouts and delight. This is a positive reaction to a good or service that they gain thanks to tourism.
- 2) Hesse syndrome involving curiosity – this type can be identified with catching the travelling bug drawing a tourist into the world of travel, which becomes present in the memories and dreams of the person.
- 3) Big brother syndrome consisting in watching the lives of others – it is often the lack of interest and inability to live one's own life that causes tourists to focus on observing the lives of others, including other participants of the trip or to stay instead of paying attention to what the visited environment has to offer.

Taking the specificity of a particular country into account, as well as the behaviour of tourists on the internal market, it is possible to offer a different division of tourism participants for each country or even region. A characteristic division for France of the 1970s is presented by Marc Boyer [7].

- 1) Tourists travelling for active rest, sports activities.
- 2) Tourists travelling to perform craft work at home or work in the garden.
- 3) Tourists travelling to get to know the culture, have contact with art.

This division is quite puzzling and even controversial, but one should remember here about the specificity of the described market and specific behaviours. However, similar behaviours also occur in other countries or regions. Thus, the specifics of a nation, social group, its material status and preferences can significantly influence the identification of tourists from among active tourists. The French Institute of Tourism Marketing has distinguished seven types of tourists. This classification, however, seems methodologically quite freely interpreted and arranged. Nonetheless, it demonstrates how diverse views on tourists can be and how divergent the extraction criterion itself can be [24]:

- 1) Tired – they do not impose conditions for rest.
- 2) Athletes – extremely active, often changing their place of stay.
- 3) Globetrotters – hungry for travel abroad.
- 4) Fans of family recreation.
- 5) Hungry for meetings – revellers.
- 6) Erudites – in love with old stones and museums.
- 7) Explorers – interested in discovering a new country.

In turn, Valene Smith [43] highlighted the demographic aspects of tourism, translating them into the following types of tourists:

- 1) Explorer – a person seeking to discover and involved in getting to know the local population.
- 2) Elite tourist – carries out special individual visits to exotic places.
- 3) Tourist seeking escape from crowds (off-beat).
- 4) Unusual tourist – a visit with specific purposes.
- 5) Travelling alone or in small organized groups.
- 6) Mass tourist – enjoying organized trips.
- 7) Mass tourist – travelling to leisure destinations that include as many Western standardized facilities as possible.

An important concept of the tourist and tourism model, which forms the basis of much later research was proposed by J. Jafari [22]. The model includes six elements and processes. It can be stated that this division into elements of travel is a kind of division into stages of travel. They correspond to the stages of the imaginary journey, the realized journey and the mentioned journey, which are characteristic from the psychological point of view for each tourist. However, Jafari says more about the tourist's behaviour. It can be assumed that this is a typology of tourists according to the travel phase criterion.

Jafari calls element I *initiation*. It is associated with the everyday life of an individual. Everyday life can inspire to take preparations to begin a journey and, as a result, to practise tourism.

Element II is called *emancipation*. In this phase, the person transforms into a tourist. Jafari divides this phase into separation, i.e. departure, travel, approaching the destination, and declaration. Then, tourism becomes the script for the new character, and the place of vacation becomes the stage for their performance. Then, it turns out whether the tourists' current environment determines their behaviour on holiday.

Element III is *revival*. It is associated with finding oneself in a new reality, everyday life becomes a thing of the past, and everything that is new fascinates, attracts and intrigues.

Element IV is defined as *repatriation*, or return to everyday life. There are two more phases within this element: restoration starting at the moment of de-

parture and surrendering, i.e. reconciling with everyday customs, culture and behaviour.

Element V is *incarnation*. At this stage, the tourist has returned to everyday life, but in their memory, there remains a trail of departure, which can be a motive inspiring for the next trips, the tourist is absorbed by the charm of tourism.

Element VI is the time between the moment of departure and the return of the tourist. During this time, normal life occurs at the place of permanent residence. It would appear that the longer the stay of a tourist abroad, the greater the cultural shock [47].

Tourist typologies describe characteristic forms of tourist consumer behaviour, their motivations and needs. They reflect different preferences, interests and travel styles. The purpose of creating typologies is to divide tourists into various groups to find out what a tourist expects, what their anticipated behaviours may be, how they reflect lifestyle in particular decades and throughout history, and especially, in the era of the global IT. On the other hand, information may also be obtained in order to build the theory of tourism and the theory of the tourist's image itself. Modern typologies are largely based on empirical quantitative or qualitative research [37], sometimes using modern technologies, e.g. GPS [19]. Their objective is most often to segment tourists for marketing purposes [44]. These divisions usually do not take the wide tourist population into account, but focus on some part of it, for example, those who practise a given type of tourism [25], travel to specific places or display specific behaviours or represent different lifestyles [29].

An important element of tourist traffic is the segmentation of tourists according to the type of tourism. Typologies of tourists engaging in a specific type of tourism, e.g. cultural tourism [31], event tourism [26] or tourism to SPA [2] are often found in the literature. They are usually based on empirical quantitative or qualitative research, e.g. using the netnographic method [2], they relate to a given destination as they are usually created for the needs of the marketing strategy of a given tourist region. Yet, very often these results can be extended to a larger population of tourists engaged in the same type of tourism.

Chen and Uysal [8] formulated a typology of holiday tourists. The typology was based on travel motivations. They discovered the existence of two separate segments of persons travelling for leisure:

- 1) Novelty Seekers.
- 2) Acquaintance Visitors.

In some ways, the above division refers to the types of tourists listed by Cohen. Each form of tourism is based on leisure, some people relax alone, while having a travelling companion is new to them, and others seek the presence of people known to them, with whom they feel good and want to spend time.

Typologically essential is the division of tourists visiting attractions related to cultural heritage in Arizona (USA) [33]:

- 1) True cultural heritage tourists:
 - Tangible heritage tourists,
 - Intangible heritage tourists.
2. Spurious cultural heritage tourists:
 - Nature tourists,
 - Sports tourists, obviously interested in sports but in physical culture as well,
 - Business tourists – tourists interested in the MICE system.

Tourists often get to cultural attractions in an accidental way, while visiting other attractions. This seems obvious and relatively common. However, there is a clear difference in tourists' reception of locations. Therefore, the manner of service should be appropriate and tailored to tourists' interests.

A significant group of typologies are those that consider the behaviour of tourists manifested during various phases of the tourist experience. In the literature one can find divisions according to the type of chosen activity [15], the movement of tourists in space [19], their negative behaviour [21] or even behaviours related to publishing travel posts on social media [37]. Publications dealing with the roles played by tourists during a trip, for example by Foo and others [16], constitute a large group of works. Typologies concerning the behaviour and preferences of tourists – seniors, for instance by Borges Tiago and others [6] are also worthy of attention.

Among the latest concepts, research by Daisy X.F. Fan, Dimitrios Buhalis, Bingna Lin [14] deserves attention. The research was aimed at showing social contacts online and face-to-face, and their effects in the field of tourist experience. The researchers have identified six types of tourists:

- 1) Disconnected immersive traveller – they do not use online services at all (they have old-fashioned habits, showing intensive, frequent contacts with people they meet during the trip).
- 2) Digital detox traveller – turns off the network only for the time of travel, their place of residence is too intensely online which makes them feel physically and mentally exhausted; only cutting themselves off from the Internet promotes contact with other people while travelling and these travellers can then devote time to deeper integration with the visited environment.
- 3) Diversionary traveller – shows poor contact with others both at home and during travel, uses the Internet, but rather little – receives emails and responds to them during breaks during sightseeing, while resting in the room, or when they have access to free Wi-fi. The possibility of contact via the Internet with family and friends is considered a bonus during the trip. This is a fairly common model of the modern tourist.

- 4) Dual zone traveller – is characterized by a high number of contacts both online and offline, in the place of stay. These people can reconcile participation in both worlds simultaneously. They contact both their relatives from the place of residence and people they meet while travelling. These tourists are very socially active. This mainly applies to young people.
- 5) Daily life controller – maintains frequent contact with a group of friends from the place of residence, actively participating in their everyday lives. The development of the Internet allows these people to participate in someone else's everyday life from their place of stay. This is often associated with the responsibility that these people, e.g. young parents or entrepreneurs, feel. Contact with the home environment allows these people to reduce their fear of leaving and gives them a sense of security. Thanks to online activity, these tourists meet the safety and security needs also mentioned in Maslow's pyramid of needs.
- 6) Social media addict – is characterized by a very high degree of presence in social media while travelling. They publish photos of landscapes, food, selfies, as well as videos in real time. They tag their location in posts. They often search for local contacts through hashtags and geotags but these interactions are usually superficial and service-oriented.

The above concept of tourist typology based on the participation and use of electronic media perfectly demonstrates the lifestyle of both man and tourist in the modern world and the global IT era.

Another initial approach is the analysis of loyalty to the visited place presented by Francisco-José Cossío-Silva, María-Ángeles Revilla-Camacho, Manuela Vega-Vázquez [11]. These researchers have identified four groups of tourists taking into account their loyalty and financial benefits:

- 1) Unprofitable tourists – lower loyalty and fewer nights than the average for the examined group.
- 2) Underutilized tourists – constitute 47.9% of the research sample – loyalty higher than average, but the number of nights is below average.
- 3) High potential tourists – 16.9% of the sample, they stay for more than 5 nights, but their loyalty is poor.
- 4) High performance tourists – the number of nights is double the average sample, and the level of loyalty is very high.

This is a very narrow approach to typology, but nevertheless, very interesting considering the development of tourism, especially that which is urban. Mahuya Adhikarya and Atanu Adhikari [1] examined tourists regarding ways of searching for tourist information. First, they determined the dimensions of behaviour related to the process of obtaining information, then divided the respondents into four segments:

Segment 1 (Tech-savvy informationist): the segment accounts for 12.3% of information users. Users in this segment have used Internet databases for a long time. In addition, these users are very patient when it comes to searching for information in printed documents.

Segment 2 (Conventional informationist): the segment is about 25% of the population. Segment 2 respondents do not often use websites/e-mails as sources of information. Although they have been using Internet databases for a long time, they are not very patient when searching for information in printed documents.

Segment 3 (Traditional informationist): the segment is about 28% of the population. Segment 3 respondents also rarely use websites/e-mail as a source of information. However, they have used internet databases for a moderately long period of time. They are also very patient when searching for information in printed documents.

Segment 4 (Conservative informationist): this segment is the largest and consists of 34.7% of information users. Respondents in this segment also rarely use websites/e-mail as sources of information. However, the high average time spent using online databases proves that they have used online databases for a considerable amount of time. They show a certain degree of patience when searching for information in printed documents.

The presented typology is also based on modern technologies and obtaining information, which is characteristic for researchers from the second decade of the 21st century. Similar analyses will certainly be carried out and compared at different centres, while tourism theory in the area of tourist typology is built. Many of the discussed typologies are based on the characteristics of individual decades since the mid-20th century.

Tourism is one of the most important segments of the economy, therefore researchers interested in this field relatively often study the segmentation, division and typology of tourists. A special group of typologies – behavioural segmentations, one of the most numerous in the literature, are those based on criteria related to the size and structure of tourists' expenses, for example, those offered by Kozera and other [23]; Laesser and Crouch [27]; Legohérel [28]. The economic factor is the most frequently analyzed indicator in recent years when it comes to tourism studies [36]. Today's destination marketers are trying to increase their market share by looking for travellers who will spend money, not just time, visiting tourist attractions [32].

Another group of typologies that are frequently represented in the scientific literature are psychographic segmentations, i.e. those whose division criteria are e.g. a tourist's lifestyle, personality or identity. In the literature, they are represented, inter alia, by the following researchers: Schewe and Calantone

[41], Waryszak and Kim [45], Reisinger and others [38], Duman and others [12] or Chercoles and others [9].

An example of a typology of tourists based on their personality can be found in the work by Plog [34] that is based on the already described concept. The author conducted research using the diagnostic survey method in Mongolia. The aim of the research was to verify whether Plog's personality types significantly influence the choice of destination. The results show that allocentric tourists form the largest group. Moreover, it was found out that Plog's personality types differentiate the choices of tourist destinations: allocentric tourists most often visit virgin areas, while psychocentric tourists focus on urban attractions [5].

Summary and conclusions

The above-mentioned tourist classifications only indicate various possibilities for the division and classification of tourism participants. At the same time, this leads to the reflection on the sense of distinguishing so many divisions at the theoretical and practical level. However, they may indicate a variety of approaches and methods of distinguishing market segments according to various criteria, the purpose of which is to define the starting point for creating marketing strategies. Contemporary researchers have clearly deviated from purely theoretical considerations about the types of tourists. The literature clearly lacks a division that would cover the entire tourist population and categorize them completely and separately.

Therefore, it seems justified to isolate three new types of tourists:

- The aware tourist.
- The impassive, uninvolved, indifferent, distant tourist.
- The unaware tourist.

This typology is based on the subjective perception of participants undertaking a tourist activity in their free and occupied time.

The aware tourist is a person who, in a sense, feels like a tourist, they identify themselves with tourism, consciously practising tourism. Even if statistically, they are not considered a tourist. On the other hand, the unaware tourist participates in tourist traffic, not knowing that they practise tourism, not feeling like a tourist. In the case of the appearance of many new forms of tourism, it is difficult to assume that every person, according to the definition of tourism, registered as a tourist, is aware that they are a tourist. Therefore, such a division according to the criterion of awareness of participation in tourism seems transparent and possible to apply in different environments and in different countries. So far, research based on the aforesaid type of typology has been conducted in a pilot form at The University of Physical Education in Kraków. However, it seems it should be used more widely. The results are clear and comparable.

DECLARATION OF CONFLICTING INTERESTS

The authors declared no potential conflicts of interests with respect to the research, authorship, and/or publication of the article *The theoretical concept of tourist typology in the interdisciplinary structure of tourism*.

FUNDING

The authors received no financial support for the research, authorship, and/or publication of the article *The theoretical concept of tourist typology in the interdisciplinary structure of tourism*.

References

- [1] Adhikary M., Adhikari A. (2019): *Micro-modelling of individual tourist's information-seeking behaviour: a heterogeneity-specific study*. Current Issues in Tourism, vol. 22, no. 6, pp. 705–728; <https://doi.org/10.1080/13683500.2017.1307816>.
- [2] An W., Alarcón S. (2021): *From netnography to segmentation for the description of the rural tourism market based on tourist experiences in Spain*. Journal of Destination Marketing & Management, vol. 19, pp. 100549; <https://doi.org/10.1016/j.jdmm.2020.100549>.
- [3] Banks M., Tomanek P. (2013): *Materiały wizualne w badaniach jakościowych*. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa. ISBN: 978-83-01-16024-1.
- [4] Bassand M. (1968): *Sociologie des loisirs et du tourisme*. UIOOT. Turin.
- [5] Bayarsaikhan T., Kim S.-T., Gim T.-H.T. (2020): *International tourists' destination choice differences according to Plog's personality types: analyzing the case of Mongolia based on the recreation opportunity spectrum*. International Journal of Urban Sciences, vol. 24, no. 4, pp. 485–515; <https://doi.org/10.1080/12265934.2020.1771195>.
- [6] Borges Tiago M.T.P.M., Couto J.P. de A, Tiago F.G.B., Dias Faria S.M.C. (2016): *Baby boomers turning grey: European profiles*. Tourism Management, vol. 54, pp. 13–22; <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2015.10.017>.
- [7] Boyer M. (1972): *Le tourisme*. Seuil. Paris.
- [8] Chen J.S., Uysal M. (2003): *Leisure Traveler Typology: A Case of Ten Eastern States*. Journal of Hospitality & Leisure Marketing, vol. 10, no. 1–2, pp. 51–62; https://doi.org/10.1300/J150v10n01_04.
- [9] Chercoles R., Ruhanen L., Axelsen M., Hughes K. (2020): *Indigenous tourism in Panama: segmenting international visitors*. Journal of Heritage Tourism, vol. 16, no 2, pp. 123–135; <https://doi.org/10.1080/1743873X.2020.1782923>.
- [10] Cohen E. (1972): *Toward a sociology of international tourism*. Social Research, vol. 39, no. 1, pp. 164–182.

- [11] Cossío-Silva F.-J., Revilla-Camacho M.-Á., Vega-Vázquez M. (2019): *The tourist loyalty index: A new indicator for measuring tourist destination loyalty?* Journal of Innovation & Knowledge, vol. 4, no. 2, pp. 71–77; <https://doi.org/10.1016/j.jik.2017.10.003>.
- [12] Duman T., Erkaya Y., Topaloglu O. (2020): *Vacation interests and vacation type preferences in Austrian domestic tourism*. Journal of Travel & Tourism Marketing, vol. 37, no. 2, pp. 217–245; <https://doi.org/10.1080/10548408.2020.1740135>.
- [13] Eadington W.R. [ed.] (1992): *Tourism alternatives: potentials and problems in the development of tourism Philadelphia*. University of Pennsylvania Press. 253 p. ISBN: 978-0-8122-3148-9.
- [14] Fan D.X.F., Buhalis D., Lin B. (2019): *A tourist typology of online and face-to-face social contact: Destination immersion and tourism encapsulation/de-encapsulation*. Annals of Tourism Research, vol. 78, pp. 102757; <https://doi.org/10.1016/j.annals.2019.102757>.
- [15] Fieger P., Prayag G., Bruwer J. (2019): *'Pull' motivation: an activity-based typology of international visitors to New Zealand*. Current Issues in Tourism, vol. 22, no. 2, pp. 173–196; <https://doi.org/10.1080/13683500.2017.1383369>.
- [16] Foo J.-A., McGuiggan R., Yiannakis A. (2004): *Roles tourists play*. Annals of Tourism Research, vol. 31, no. 2, pp. 408–427; <https://doi.org/10.1016/j.annals.2004.01.002>.
- [17] Graburn N.H. (1983): *The anthropology of tourism*. Annals of tourism research, vol. 10, no. 1, pp. 9–33.
- [18] Gratton C. (1990): *Consumer Behaviour in Tourism: A psycho-economic approach*. Durham. UK.
- [19] Grinberger A.Y., Shoval N., McKercher B. (2014): *Typologies of tourists' time-space consumption: a new approach using GPS data and GIS tools*. Tourism Geographies, vol. 16, no. 1, pp. 105–123; <https://doi.org/10.1080/14616688.2013.869249>.
- [20] Grzywacz R., Żegleń P. (2016): *Typology of tourists and their satisfaction level*. Scientific Review of Physical Culture, vol. 6, no. 1, pp. 5–16.
- [21] Gursoy D., Cai R., Anaya G.J. (2017): *Developing a typology of disruptive customer behaviors: Influence of customer misbehavior on service experience of by-standing customers*. International Journal of Contemporary Hospitality Management, vol. 29, no. 9, pp. 2341–2360; <https://doi.org/10.1108/IJCHM-08-2016-0454>.
- [22] Jafari J. (1987): *Tourism models: the sociocultural aspects*. Tourism Management, vol. 8, no. 2, pp. 151–159; [https://doi.org/10.1016/0261-5177\(87\)90023-9](https://doi.org/10.1016/0261-5177(87)90023-9).
- [23] Kozera A., Stanisławska J., Głowicka-Wołoszyn R. (2014): *Segmentacja gospodarstw domowych według wydatków na turystykę zorganizowaną*. Research Papers of Wrocław University of Economics, Nr 328, pp. 186–195.

- [24] Kruczek Z., Walas B. (2004): *Promocja i informacja turystyczna*. Proksenia. Kraków. ISBN: 978-83-915010-4-7.
- [25] Kruger M., van der Merwe P., Saayman M. (2018): *A whale of a time! An experience-based typology of visitors to a South African whale-watching festival*. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, vol. 24, pp. 35–44; <https://doi.org/10.1016/j.jort.2018.10.005>.
- [26] Kucukusta D., Denizci Guillet B. (2016): *Lifestyle Segmentation of Spa Users: A Study of Inbound Travelers to Hong Kong Asia Pacific*. *Journal of Tourism Research*, vol. 21, no. 3, pp. 239–258; <https://doi.org/10.1080/10941665.2015.1025087>.
- [27] Laesser C., Crouch G.I. (2006): *Segmenting Markets by Travel Expenditure Patterns: The Case of International Visitors to Australia*. *Journal of Travel Research*, vol. 44, no. 4, pp. 397–406; <https://doi.org/10.1177/0047287505282952>.
- [28] Legoharel P. (1998): *Toward a Market Segmentation of the Tourism Trade: Expenditure Levels and Consumer Behavior Instability*. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, vol. 7, no. 3, pp. 19–39; https://doi.org/10.1300/J073v07n03_02.
- [29] Matzler K., Hattenberger G., Pechlaner H., Abfalter D. (2004): *Lifestyle Segmentation, Vacation Types and Guest Satisfaction*. *Creating Tourism Knowledge Australia*, UniversityPress.com, pp. 127–137.
- [30] McCabe S. [ed.] (2014): *The Routledge handbook of tourism marketing*. Routledge, Taylor & Francis Group. New York. ISBN: 978-0-415-59703-6.
- [31] Mckercher B., du Cros H. (2003): *Testing a Cultural Tourism Typology*. *International Journal of Tourism Research*, vol. 5, pp. 45–58; <https://doi.org/10.1002/jtr.417>.
- [32] Mok C., Iverson T.J. (2000): *Expenditure-based segmentation: Taiwanese tourists to Guam*. *Tourism Management*, vol. 21, no. 3, pp. 299–305; [https://doi.org/10.1016/S0261-5177\(99\)00060-6](https://doi.org/10.1016/S0261-5177(99)00060-6).
- [33] Nyaupane G.P., Andereck K. L. (2014): *Visitors to cultural heritage attractions: an activity-based integrated typology*. *Tourism Culture & Communication*, vol. 14, no. 1, pp. 17–26; <https://doi.org/10.3727/109830414X14038917832824>.
- [34] Plog S.C. (1974): *Why Destination Areas Rise and Fall in Popularity*. *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, vol. 14, no. 4, pp. 55–58; <https://doi.org/10.1177/001088047401400409>.
- [35] Przećławski K. (1996): *Człowiek a turystyka: zarys socjologii turystyki*. Albis. Kraków. ISBN: 83-906452-0-3.
- [36] Pulido-Fernández J.I., Carrillo-Hidalgo I., Mudarra-Fernández A.B. (2020): *Segmentation and characterization of tourists by spending composition in World Heritage Cities*. *Journal of Heritage Tourism*, vol. 16, no. 2, pp. 230–245; <https://doi.org/10.1080/1743873X.2020.1777141>.
- [37] Qi S., Wong C.U.I., Chen N., Rong J., Du J. (2018): *Profiling Macau cultural tourists by using user-generated content from online social media*. *Inf Tech-*

- nol Tourism, vol. 20, no. 1–4, pp. 217–236; <https://doi.org/10.1007/s40558-018-0120-0>.
- [38] Reisinger Y., Mostafa M.M., Hayes J.P. (2019): *A Psychographic Segmentation of Kuwaiti Travelers Using Self-Organizing Maps*. Tourism Analysis, vol. 24, no. 1, pp. 87–92; <https://doi.org/10.3727/108354219X15458295631990>.
- [39] Różycki P. (2009): *Zarys wiedzy o turystyce*. Proksenia. Kraków. ISBN: 978-83-60789-18-6.
- [40] Różycki P. (2017): *Turystyka a pielgrzymowanie*. Wydawnictwo WAM. Kraków. ISBN: 978-83-277-1198-4.
- [41] Schewe C.D., Calantone R.J. (1978): *Psychographic Segmentation of Tourists*. Journal of Travel Research, vol. 16, no. 3, pp. 14–20; <https://doi.org/10.1177/004728757801600304>.
- [42] Shaw G., Williams A.M. (2002): *Critical issues in tourism: a geographical perspective*. Malden, Mass, Blackwell Publishers. 2nd ed Oxford, UK. p. 371. ISBN: 978-0-631-22413-6.
- [43] Smith V.L. (1977): *Hosts and Guests: The Anthropology of Tourism*. University of Pennsylvania Press. ISBN: 978-0-8122-7732-6.
- [44] Tkaczynski A., Rundle-Thiele S. (2019): *Is destination marketing missing the mark? A Fraser Coast segmentation analysis*. Journal of Destination Marketing & Management, vol. 12, pp. 12–14; <https://doi.org/10.1016/j.jdmm.2019.02.001>.
- [45] Waryszak R.Z., Kim H. (1995): *Psychographic Segmentation of Tourists as a Predictor of Their Travel Behaviour: An Exploratory Study of Korean Tourists to Australia*. Journal of Hospitality & Leisure Marketing, vol. 2, no. 4, pp. 5–19; https://doi.org/10.1300/J150v02n04_02.
- [46] Winiarski R. [ed.] (1999): *Przedmowa [in:] Nauki o turystyce: stan aktualny - perspektywy rozwoju*. Studia i Monografie – Akademia Wychowania Fizycznego im. Bronisława Czecha w Krakowie.
- [47] Winiarski R., Zdebski J. (2008): *Psychologia turystyki*. Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne. Warszawa. ISBN: 978-83-60807-88-0.



<http://dx.doi.org/10.16926/sit.2022.03.08>

Anna OSTROWSKA-TRYZNO*

<http://orcid.org/0000-0002-2539-7900>

Anna PAWLIKOWSKA-PIECHOTKA**

<http://orcid.org/0000-0003-0429-0327>

Gastronomy tourism and the COVID-19 pandemic crisis

How to cite [jak cytować]: Ostrowska-Tryzno A., Pawlikowska-Piechotka A. (2022): *Gastronomy tourism and the COVID-19 pandemic crisis*. Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe, vol. 5, no. 3, p. 159–175

Turystyka kulinarna w czasie pandemii COVID-19

Streszczenie

Celem artykułu jest rozważenie szczególnego sektora turystyki kulturowej, turystyki gastronomicznej, w kontekście konsekwencji pandemii COVID-19.

Jest to praca przeglądowa, oparta przede wszystkim na krytycznym przeglądzie literatury naukowej i opublikowanych dokumentach, takich jak raporty i dyrektywy ONZ WTO, UN WHO, UNESCO, oraz danych statystycznych (dane ilościowe). Poprzez syntezę zebranych dostępnych danych, w tym opublikowanych wyników badań międzynarodowych ośrodków naukowych, niniejszy artykuł przedstawia ocenę obecnej sytuacji turystyki gastronomicznej wobec zagrożeń pandemii. W oparciu o zgromadzony w ten sposób materiał podjęto próbę sformułowania możliwych do wdrożenia rekomendacji dla kierunków rozwoju turystyki gastronomicznej po zakończeniu pandemii. Podkreślono potencjalną rolę turystyki kulinarnej w odrodzeniu całego sektora turystycznego.

* PhD, Department of Tourism and Recreation, Faculty of Physical Education, Józef Piłsudski University of Physical Education, AWF Warsaw; e-mail: anna.tryzno@awf.edu.pl

** Professor PhD, Department of Tourism and Recreation, Faculty of Physical Education, Józef Piłsudski University of Physical Education, AWF Warsaw; e-mail: anna.piechotka@awf.edu.pl (corresponding author)

Pytania badawcze koncentrowały się na znaczeniu i tradycji turystyki gastronomicznej, konsekwencjach restrykcji sanitarnych i regulacji prawnych wprowadzonych w wyniku zagrożenia pandemicznego COVID-19 oraz szans regeneracji tego sektora.

W podsumowaniu stwierdzono, że co prawda nowe, kreatywne rozwiązania i technologie pomogły częściowo przewyciężyć niektóre problemy, ale zagrożenia, przed którymi stoi obecnie ta branża są nadal bardzo poważne. Rozwiązaniem najbardziej realnym w najbliższej przyszłości wydaje się być kulinarna turystyka krajowa, jej rozwój w oparciu o promocję lokalnej kuchni i lokalne produkty. Podkreślono konieczność dalszych badań oraz wagę dyskusji środowiskowych na temat inkluzyjnej i zrównoważonej turystyki gastronomicznej w przyszłości, w kontekście pożądanych kierunków odrodzenia turystyki krajowej.

Słowa kluczowe: turystyka zrównoważona, turystyka kulinarna, COVID-19, ożywienie turystyki.

Abstract

This paper aims to consider a sector of cultural tourism: gastronomy tourism (also known as food tourism, culinary tourism) in the context of the COVID-19 pandemic crisis.

This is a conceptual paper, based mainly on the critical review of academic literature and UN WTO, UN WHO and UNESCO documents. By synthesising available data and research results, this paper provides an assessment of the present situation of gastronomy tourism, and tries to formulate some trends possible to be developed in the future, once the pandemic is over (as a potential role of culinary tourism in the revival of the whole sector).

The research questions focused on the meaning and tradition of gastronomy tourism, consequences of the COVID-19 crisis and post-pandemic regeneration of the sector.

The paper concludes that trends seen in gastronomy tourism sector before lockdown are no longer applicable during the COVID-19 pandemic crisis. The new technologies helped to overcome some of the challenges which this industry currently faces. Several potential trends might be developed after the pandemic crisis, serving as local food and local culinary tradition promotion.

Suggestions are provided for further research as discussion about more resilient, sustainable and inclusive gastronomy tourism in the future as well as recovery practices within the domestic hospitality are important.

Keywords: sustainable tourism, gastronomy tourism, COVID-19 pandemic, tourism regeneration.

Introduction

The term ‘gastronomy’ means discovering, testing, experiencing, researching and understanding about food and its qualities.

We can also explain this term, as ‘the art of preparing delicious food’ and undeniably one should notice close relation between cooking styles (cuisine) and culture.

Encyclopaedia Britannica defines ‘cuisine’ as: ‘the foods and methods of preparation typical for a region or population. The major facts shaping a cuisine are climate, which in large measure determines the raw materials that are available to the cook, economic conditions, which regulate trade in delicacies and imported foodstuffs; and religious or sumptuary laws, under which certain foods are required or proscribed’ [28].

Throughout the history of human civilization, world cuisine has been traditionally divided into regions, according to the popularity of available raw materials. For example, in northern Europe animal fats have been important, while in southern Europe olive oil has predominated. Different cuisine habits mean also different rules of eating and drinking [5, 13, 17].

Possibly, the eldest public catering establishment was developed in Ancient Egypt around 500 BC, serving customers only one dish. Catering establishments were popular in Ancient Greece and Ancient Rome, offering food and drinks [6]. It means that tradition of dining out is more than 2500 years old.

The beginning of 'cuisine' appreciation is difficult to be recognized. Possibly, it was Anthem Brilliant de Savarin, the French lawyer, politician and sophisticated 'gourmand', who first gained fame as a founder of 'gastronomy knowledge and art'. In 1825, he published his famous book *Physiologie du gout*, a study of food and cooking styles, being a precursor promotion of an 'art of the table' (gourmet cuisine) [1].

As gastronomy is the art of preparing and eating food as well as knowledge of relations between food and culture, it is obvious that cultural tourism includes experiencing regional cuisine, which is a part of local heritage (culinary tourism, food tourism, gastronomy tourism). In the last decades of 21st century, culinary tourism became an important part of cultural tourism, as 'cuisine' is recognized as a crucial part of regional culture [3, 8, 14, 15, 21, 29].

Given its character and meaning to tourism, culinary tourism has been formally recognized by the UN WTO as an important segment of cultural tourism [21].¹

France is believed to be a country strongly associated with culinary tourism, having a long 'cuisine' tradition, with its roots in the 18th century, when own national style was developed. Today, it is based on famous French cheese and wine, *foie gras*, *croque monsieur* and *croque madame* dishes. In 2010, French gastronomy was added to the UNESCO List of Intangible Cultural Heritage, as a gesture of appreciation of the values and meaning of French national cuisine [29].

The famous and popular series of guides, *The Michelin Guide Green*,² published annually by the French company 'Michelin,' is treated as a reliable source of tourist information. *The Red Michelin Guide*, offering precious knowledge about

¹ According to the definition of cultural tourism adopted by the UN WTO general Assembly at its 22nd Session in 2017, 'Cultural Tourism' could be defined as 'A type of tourism activity in which the visitor's essential motivation is to learn, discover, experience and consume the tangible and intangible cultural attractions/products in a tourist destination. These attractions/products relate to a set of distinctive material, intellectual, spiritual and emotional features of a society that encompasses arts and architecture, historical and cultural heritage, **culinary heritage**, literature, music, creative industries. And the living cultures with their lifestyles, value systems, beliefs and traditions' [21].

² *The Michelin Guide Book Green Star* has been introduced recently (2021) to assess and underline the value of sustainable tourism destinations [19].

restaurants, is a 'Bible' for food connoisseurs around the world. Since 1904 it has been reviewing restaurants, providing opinions on food, interior arrangement and staff proficiency. Today it helps culinary tourists to get better knowledge about 'cuisine' in many countries around the world, promoting many dishes of also rural origin. In the second decade of the 21st century, *The Michelin Guide Red* introduced a separate listing of pubs (Ireland) and street-food establishments (Hong-Kong) – answering the needs of both tourists and local community members [19].³

Nowadays gastronomy industry is believed to be a core segment of the hospitality sector. Most scholars describe 'gastronomy' as an integral part of this industry, related to preparation of meals and beverages served to guests within a given establishment or taken away [3, 4, 15, 15, 21]. Simply, for all travellers (participants of all forms of tourism, not only culinary tourism), dining out is not only a pleasure and an interesting experience - it is an essential and everyday need.

Gastronomy establishments of different kind (restaurants, bars, buffets, fast foods) are all considered as a vital segment of hospitality: food supply for travellers is as crucial as securing the safe shelter to stay overnight. Many countries have a long tradition of successfully promoting their culinary heritage and treating it as an important tourist attraction: France is known for cheese and wine, Italy for pasta and pizza, Japan for sushi.

Today, there are many types of gastronomy establishments: restaurants, pubs, bars, *tapas* bars, sushi trains, buffet restaurants, automated restaurants, fast food facilities, cafes, food trucks. In Poland, gastronomy industry includes not only permanent but also seasonal establishments, where meals and drinks are prepared and sold only during selected periods (for on-site consumption or as takeaway). Those places which operate no longer than six months in a calendar year are treated as seasonal establishments. Mobile retail services and vending machines are not recognized as catering establishments. In Poland statistic data includes restaurants, bars, canteens, food stands employing more than 9 persons [27].

A relatively new form of tourism is eno-tourism (known also as oeno-tourism, vini-tourism, wine tourism) referring to these travels which include the tasting, consuming or purchase of wine. It is often connected with visits in wineries (vineyards) and even active harvesting there, treated by tourists as an escape experience and a leisure activity (Napa Valley, California, Spain, Italy, Argentina) [21].

Tourism and gastronomy

Today culinary tourism (known also as food tourism, gastronomy tourism, tasting tourism) refers to experiencing other culture and tradition through food

³ In 2021, *The Michelin Guide Book Red* recognised as much as 34 restaurants in Poland (mostly located in Warsaw and Cracow) [19].

[13, 8, 17]. In other words – the primary motivation to travel is to explore regional (local) cuisine, to dine there and learn more about culinary tradition and regional farming.

The UN WTO Committee on Tourism and Competitiveness (CTC) states that ‘Gastronomy Tourism’ has a much broader meaning than ‘Culinary Tourism’ as it is ‘a type of tourism activity, which is characterized by the visitor’s experience linked with food and related products and activities when travelling. Along with authentic, traditional and/or innovative culinary experiences, Gastronomy Tourism may also involve other related activities such as visiting the local producers, participating in food festivals and attending cooking class’ [21].

The UN WTO CTC defines ‘Eno-tourism’ (Wine Tourism) as a part (sub-segment) of Gastronomy Tourism, where ‘a sub-type of Gastronomy Tourism, refers to tourism, whose purpose is visiting vineyards, wineries, testing, consuming and/or purchasing wine, often at or near the source’ [21].

The controversial issues of gastronomy tourism are authenticity, ecological, social and cultural sustainability. These implications between culture and tourism, between tangible and intangible heritage, are often challenging issues, requiring social justice, engagement of local authorities and NGO institutions [13, 15, 17]. Most scholars underline the important role of local resources and supplies, local farmers’ activities and local culinary festivals in establishing sustainability in culinary tourism [3, 4, 5, 7, 8, 9, 12, 14, 18].

Nevertheless, with their ‘cuisine values’ (not all tourists are interested in culinary nuisances), food and beverages constitute an important segment of the hospitality industry, along with the travel, lodging and recreation. The food and beverages sector (known also by its initials as F&B) is believed to be the largest segment of the hospitality industry. Today it includes catering establishments engaged in preparing meals, snacks, beverages for immediate consumption on the premises or off it (as take away). Although many restaurants, cafes and bars are part of a hotel establishment primarily intended to fulfil the needs of its guests, often due to their excellent food, location and diligent customer service, they are also popular with local community members, as a place to dine out, relax and leisure [20]. In the 20th and 21st centuries in many countries dining out became a style of living. There are many rankings on the global gastronomic trends (Michelin, Live Enhanced, Open Table, Trip Advisor, British Magazine Restaurant), evaluating food, service and interior arrangement of restaurants. Each of these polls has its own restaurant critics, chefs and gourmands; the final decision could be always disputable, as it is based on subjective values [20].⁴

⁴ In 2020 the list of the top 10 restaurants released by the British Restaurant Magazine included: EL Bulli (Catalonia, Spain), the Fat Duck (Berkshire, England), The French Laundry (Yountville, California), Noma (Denmark), El Celler de Can Roca (Girona, Spain), Osteria Francescana (Mod-

The hospitality industry is an essential sector of the tourism industry, employing millions of people and contributing to the global economy. Simply, every tourist eats on average about three times a day. It makes food and beverages (F&B) along with lodging, the basic economic drivers of tourism. The World Food Travel Association estimates, that F&B expenses are up to 35% of all expenses spent by tourists at the destination [24].

Hospitality tourism segments (hotels, transport, gastronomy) are extremely vulnerable to the natural hazards and severity of pandemics, such as the COVID-19 crisis [2, 3, 4, 7, 21, 20]. The UN World Health Organization reported that the COVID-19 global pandemic spread rapidly worldwide and in July 2020, in 195 countries as many as 12 million cases were confirmed and nearly 600 000 deaths were reported [22]. The outbreak of the pandemic affected the gastronomy industry globally due to closed borders, travel restrictions and social distancing. In 2020 – 2021, governments in many countries introduced sanitary restrictions to stop the virus contamination and in consequence the number of guests in restaurants, bars, pubs, fast food establishments and coffee shops dropped significantly [11, 23, 21]. For the gastronomy sector it meant an unprecedented loss of revenue, similar to losses in other segments of the hospitality industry [3, 7, 10, 21].⁵

On the other hand, travel restrictions and closure of international borders have drawn a greater attention to domestic destinations and revealed new opportunities for domestic tourism re-development [4, 5, 7, 21].

Research methods, questions and first results

The tourism hospitality sector has already experienced diverse, unpredictable natural disasters, including disease outbreaks, but the COVID-19 pandemic, due to its global scale, has resulted in very severe implications and immense slowdown of the tourism industry. This paper is aimed to consider a very special sector of cultural tourism: food tourism (also known as gastronomy tourism, culinary tourism, wine tourism), in the context of the COVID-19 pandemic.

Given the research theme, it is mainly a conceptual paper, based on the critical review on academic literature, UN WTO, UN WHO and UNESCO documents.

fena, Italy), Eleven Madison Park (NYC, US), Gordon Ramsey (London, UK), Le Louis XV (Monte Carlo, Monaco), Pierre Gagnaire (Paris, France) [26].

⁵ Some scholars underline that along with government restrictions there are job losses, as sanitary safety guidelines might directly affect employment. For example, when a restaurant is allowed to remain open only for takeaway (as an alternative service for customers), only a few staff members are necessary to serve a decreased number of customers and be involved in the limited activities of food preparation and serving [3, 7].

By exploring, analysing and synthesising available data and research results of other scholars, this paper provides an assessment of the present situation in gastronomy tourism, as well as tries to foresee some future trends, once the pandemic is over. The latter are considered in the perspective of a potential role of culinary tourism in the economy revival. A systematic review of resources was chosen for this study, to select, identify, analyse, understand and synthesise the topic outcomes. Most of the analysed articles and reports were published between March 2020 and July 2021, all were selected and reviewed based on their applicability to the aim of the research. The review, analysis and conclusions drawn from the research material enabled the authors to present some immediate responses of the gastronomy sector to the pandemic crisis and changes implemented by the industry to effectively overcome it.

The research questions were focused on the meaning and tradition of gastronomy tourism, consequences of the COVID-19 pandemic to the hospitality industry, response of business to the crisis and post-pandemic chances of sector regeneration. There is also a question on how sanitary restrictions have changed the consumption patterns and whether we can predict customer demands after restrictions are eased.

This paper concludes that several trends seen in the gastronomy tourism sector before lockdown are no longer applicable during the COVID-19 pandemic crisis, mostly due to the sanitary restrictions. Possibly some of the new management strategies which helped gastronomy to survive during lockdown (such as broader implementation of IT technologies) will remain after the pandemic: online culinary classes, social media promotion and online presentations of famous chefs cooking.

Furthermore, several newly developed trends might be 'en vogue' (popular and appreciated by customers) after the pandemic crisis. These include local food, local products and regional culinary tradition promotion.

The presented study has serious limits, as only few reliable statistic data were available on the gastronomy industry situation during the COVID-19 pandemic. Suggestions are provided for further research, as discussion about more resilient, sustainable and inclusive gastronomy tourism in the future is very important, considering the context of tourism policy directions once the travel restrictions are lifted.

Gastronomy tourism and the COVID-19 pandemic

For the last decades, food tourism, like other tourist sectors, has been growing globally. It has created millions of jobs places, both in food production and

gastronomy, and was regarded as an important steamer of regional development all over the world [3, 4, 5, 7, 21].

In 2020, gastronomy, like the whole hospitality industry, faced the severe challenge of the COVID-19 crisis. In consequence, food producers, restaurant owners and other stakeholders saw a sudden drop in income. To slow down the spread of the pandemic, self-preventive practices (such as social distancing at public space) were suggested and applied in many countries. Furthermore, travel restrictions and regional lockdowns introduced by governments led to a devastating impact on the economy. The tourism industry and the hospitality sector, including gastronomy, saw a significant decrease in revenue [21]. In most EU countries, government restrictions included complete lockdown in the hard-hit regions, transport suspension, closure of entertainment and leisure venues (including catering establishments), wearing face masks and the body temperature control, disinfection and sanitation rules, limits of people at public space, physical distance of at least 2 metres indoors.

For the hospitality industry, including its gastronomy sector, these sanitary safety restrictions were devastating in the meaning of revenue decrease. The hospitality industry is particularly vulnerable to a long crisis. In these regions where the lockdown lasted more than 6 months, the number of bankruptcies in the gastronomy sector was estimated to be about 85%, but in those regions where the duration of the crisis was up to 1 month it was only 28% [7].

Several scholars underlined that one could notice remarkable regional differences (some provinces and cities were totally locked down, in some several business and tourist branches could operate), but generally, fast-food restaurants and standing buffets suffered much less than luxury establishments [3, 4, 5, 21].⁶

It is worth underlining that some scholars dispute this, arguing that more internationalized gastronomy establishments, especially these being a part of a popular gastronomy chain (e.g. McDonald's, Starbucks, Burger King, Kentucky Fried Chicken), were more resilient to the pandemic crisis [16]. Some scholars stress that especially large-size, internationalized gastronomy establishments did not implement visible changes in their management strategy during the COVID-19 pandemic crisis [16].

It did not mean their bankruptcy as the resilience of those catering establishments and their surviving chances depended on many factors, mainly on their pre-pandemic financial condition, corporate strategy, ownership structure [11, 16].

⁶ Similar observation was made by UN WTO reports, when the impact of the COVID-19 pandemic was considered in the aspect of various accommodation segments: luxury hotels suffered more, whereas budget establishments survived in a better condition (hostels, motels, B&B) [21]. Similarly, in Poland, small, family-owned catering establishments employing fewer than 9 persons survived in a better condition as well [27].

To overcome the COVID-19 pandemic, some restaurateurs sought new opportunities based, paradoxically, on the willingness of customers to dine out and the expansion of takeaway services was significant. Scholars underline [11, 16] that for some restaurants the decision to re-think an offer was easier than for others: fast-food, fast-casual, food stands, buffets with limited menu items were already acquainted with carry-out delivery and takeaway services. It was much more difficult in case of luxury establishments, where fine connoisseur dining, extended menu offers and diligent waiting service were an integral part of their business model.

In Poland, very soon after the outbreak of the pandemic, some easy to be immediately introduced changes were applied: further restaurant automation (automating the major operations), online cooking sessions, watching famous chefs preparing a meal, live guided testing, virtual reality tours, expansion of takeaway and delivery services (often in cooperation with a third party – e.g. Uber EATS). As the customer behaviour changed, small-circle family and group online meetings (remote eating and drinking), sharing gourmet experience through the Internet (via Zoom, Duo or other applications) became popular [Table 2, 3].

As one could notice, in Warsaw, as soon as in March 2020, many restaurants eagerly developed their takeaway segment (even if this offer was not practised before the pandemic crisis). It was a perfect solution, assuming that people preferred to stay home, on the ground of fear of infection and self-preventive measures. These catering establishments were mainly small-scale, family-owned, flexible and ready to introduce changes and novel offers. The closure of public dining places forced restaurant owners to re-arrange their dining space in a way to maximize efficiency. Restaurant tables, used by customers before the pandemic, became now a space to store food products and prepare takeaway parcels. This new model of a restaurant which no longer has customers dining in, is seen all over the world [4, 11].

Nevertheless, in 2021 as many as 11% of catering establishments in Poland were closed, and the loss of income was estimated at about 26%. In 2020, about 64 450 catering establishments were open, in 2021, almost 8 000 stopped operating: 2400 bars, 2300 restaurants, 1000 canteens and about 2000 kiosks [27].

In many hospitality sectors the pandemic crisis has been a catalyst of managing strategy changes, introduction of new technologies and innovative offers. In 2020 – 2021, food business all over the world tried to adapt and explore some IT novelties, and restaurateurs saw in novel applications (such as online ordering, virtual vineyards tours, online cooking classes) some chances to repair their income.

Several of these technologies had been known and developed before the COVID-19 pandemic. The IT innovations of different kind had already been pop-

ular as a source of information and promotion of gastronomic offer. For some decades, catering establishments have successfully developed company websites, explored social media opportunities to contact their customers and food product suppliers, as well as effectively performed online advertising. During the pandemic time the role of new technologies increased and internet service channels were improved and enriched with new applications, strategies and alternative offers: online delivery orders, discount systems, quality reviews, online culinary classes, chef cooking presentations, etc. Possibly, many of these innovative activities will remain longer, also after the COVID-19 pandemic, considered as responding well to the needs and expectations of customers of the 'new normal' epoch.

For example, 'automated restaurants' i.e. robotic restaurants known before 2020, which use robots instead of waiting staff to deliver food and drinks to tables, and touch screen kiosks that could handle ordering and cashiering duties were a perfect solution during sanitary regimes to replace human labour and might remain longer, after the pandemic crisis is over, as a local attraction, without the sanitary safety context.⁷

However, it should be underlined that in the long-term perspective, the application of some innovative offers/solutions in the gastronomy industry could be even more difficult than in other segments of the tourism industry. It could be problematic in case of 'culinary tourism', dining out as a treat and pleasure time, when the personal experience of restaurant interior and diligent customer service, the feeling of real taste and smell matters the most.

The open question remains if all these new IT applications could replace the traditional culinary and wine tourism experience and satisfy customers' demands.

As it seems, new opportunities in providing 'virtual tours' in vineyards and a chance to purchase wine bottles online are possible as a short-time solution, as they miss one very important ingredient, namely a possibility to taste product samples, which is the clue of the 'taste a place' sensual experience. Gastronomy tourism deprived of this very personal segment has not the same value [1, 4].

In 2021, in Poland, due to the uncertainty and anxiety about sanitary safety, many were still reluctant to dine out. As they are remaining anxious about health issues and try to avoid exposure to virus contamination at public space, they might prefer contactless services (home delivery, takeaway) [Table 2]. It is clear, considering the present uncertainty and fear of infection, that the key issue in the recovery process of the tourism industry in Poland is building customers' trust.

⁷ In 2021, automated restaurants were opened in many countries around the world (the US, the Czech Republic, Germany, Japan, Thailand, Argentina, China, India). Furthermore, the new 'Digital Food' has future. In 2021, a team of engineers from the Columbia University School of Engineering and Applied Science developed a method of cooking 3D printed chicken with a software-controlled robotic laser [25].

After the pandemic outbreak, the food sector faced challenges similar to those seen in other segments of the hospitality industry all over the world: lockdown, severe sanitary restrictions, supply delays. In March 2020, the Polish government's response to the outbreak of the COVID-19 pandemic was the 'stay home' directive, with the aim of eliminating the virus. Job losses were unavoidable and not only in the restaurant sector, trading partners such as wineries selling to restaurants, pubs and cafes were also severely impacted.

In some regions hit by pandemic restrictions, over-dependence on international tourism (like, for example, in Cracow) resulted in economic decrease. It shows the importance of domestic market at the time of an unpredictable crisis. In Poland, most of the gastronomy establishments are small (family) businesses, reflecting low-start-up costs of this industry, making a restaurant outing an option for people with relatively limited resources. It explains the serious wave of bankruptcy in this sector after the pandemic outbreak.

When dining out was not possible, many Poles decided to rely on takeaways or re-discovered the charm of home cooking. It is clear that the pandemic crisis and lockdown sanitary restrictions have changed not only eating habits. Many Poles have re-evaluated their life styles: now they search for opportunities to live more simply and slowly. They spend more time in the close family circle and devote more time to cooking meals from scratch, preserving and baking, following family special traditions and recipes. What is more, at the pandemic time, the phenomenon of nostalgic connection to home cooking was globally noticed [3, 4, 7].

What should be underlined is the fact that the appreciation of 'home made food' and interest in 'local experiences' over international travels are parallel to the concern of sustainability and ethics of food production, growing maturity of food culture.⁸ The closure of international borders, inspired Poles to 'stay home', however, not literally, but in domestic destinations. In 2021, as many as 7.6 million Poles spent their summer holidays in Poland, while in the pre-pandemic time in 2019, it was 6.1 million [27]. Many Poles, taking into account health precautions, avoided overcrowded resorts, preferring remote rural locations offering unique cultural and natural heritage, including regional cuisine and local products.

Since the outbreak of the COVID-19 pandemic, this tendency has been observed globally: tourists want to explore their own country, want to learn about the history and tradition of different regions, want to discover local food and local environment and express their desire to live healthier and slower [4].

⁸ It should be underlined that long before the outbreak of the COVID-19 pandemic, there was growing awareness of the need for more sustainable food production and discussions on the role of culinary tourism to support these efforts (i.e. responsible agriculture in contradiction to toxic farming practices, children employment and other exploitative practices) were taking place [Fountain 2021, Hall 2020, Pawlikowska-Piechotka 2014].

When asking about post-pandemic future of gastronomy tourism in Poland, it is important to focus on values that matter to domestic tourism, as in Poland the lockdown resulted in re-discovery of less popular destinations. Currently, the attractions of rural villages, the beauty and outstanding nature of some remote locations, the cultural tradition of a region, including its culinary style and local products are highly valued. Nowadays, it is clear that there is growing appreciation of living in harmony with nature, slowing down in order to be healthier, more ethical and environmentally concerned. This new philosophy includes an emerging desire for sustainable food and confidence about Polish culinary culture and local products along with curiosity to learn more about regional cuisine (re-learning skills lost in the stressful and busy life).

If these tendencies last in the post-pandemic epoch, tourists will possibly be eager to learn traditional cooking, baking, also fishing and gardening through special workshops. These customer preferences could be a base of various projects developed with the aim to attract a new wave of 'gastronomy tourists'. These tourists shall have a strong learning goal in mind, be ready to focus on local food, local products, a given place and its community, culture and identity.

As it seems, this customer trend expressed by the interest in the local culinary tradition and regional heritage, reflects a deeper philosophy, ideas focused on a slow pace of living, concern about environment sustainability and 'fair trade' practices in the hospitality sector.

Moreover, regional food culture could be a perfect instrument not only to regenerate economy, but also to reinforce the national pride of Polish history and tradition, as food is strongly connected with the authenticity of a given place. The role of regional food and drink festivals launched to reactivate local hospitality might be prominent to strengthen this project [12].

In Poland, these new tendencies in tourism, i.e. health concerns, hot pursuit of nature values, reconnecting with green spaces, interest in local food, escape from crowded towns, interest in the culinary tradition and learning reflect a 'new normal' attitude to travelling and hospitality offer.

It seems that in the post-pandemic times these consumer trends should be recognised and analysed by local authorities, seen as the solid potential of regional future development and new directions of the tourism policy, as a chance of revival for the hospitality sector and food producers. As the UN WTO documents highlighted, gastronomy tourism could strengthen regional identity, sustain cultural heritage and regenerate economy and social issues [21].

Furthermore, the future of gastronomy tourism should be part of a broader, interdisciplinary scholar discussion about wider concerns such as overcrowded popular destinations and environmental damage of cultural and natural resources caused by chaotic over-tourism.

Conclusions, discussion and recommendations

In 2020, the global shutdown of tourist travels, caused by the COVID-19 crisis was sudden and unique in the hospitality industry's experience. The COVID-19 pandemic has changed the tourism globally, but in the gastronomy sector the response of business was much more diverse: from pivoting to closing, from bankruptcy to launching new innovative offers and creative use of new technologies.

In Poland some gastronomy sectors have proven to be resilient and successfully tried to survive. However, for many catering establishments the key issue is government support (tax relief, bank loans granting) [Table 2, 3]. Nevertheless, as it seems, due to the current and possible future travel restrictions, it is important for this sector to focus on domestic customers, as domestic tourism is rebounding faster than international travels.

In many Polish regions, it is possible to enhance the gastronomy business by promoting local food and regional culinary traditions. During winter and summer holidays in 2020–2021, the observed tourist preferences proved that now this policy could be developed very satisfactorily. It is difficult to predict how customers' decisions will evolve in the post-pandemic future. The interest in domestic tourism could be intensified by financial insecurity and economy slowdown, concerns about incoming pandemic waves and borders closure. Today all these factors make travelling abroad highly risky and staying in one's own country more appealing. On the other hand, borders opening and mass scale vaccinations might immediately result in the pivoting interest in international travels.

In September 2021, in Poland pandemic restrictions were slowly eased, however, social distancing requirements, safety and hygiene protocols, limits of guests in the restaurant were still obligatory and possibly remain longer. The 'new normal' daily routine includes a series of sanitary restrictions at public space (both indoors and outdoors): physical distancing, wearing facemasks, disinfection procedures, limits of people at public space, etc.

The pandemic impact on gastronomy tourism is difficult to be evaluated accurately. In Poland the catering establishments suffered differently, depending on many factors, like their location and management strategy. The same situation is observed in other countries. Many scholars underlined that in some regions tourism tries to return to 'old paths', while in other regions stakeholders see opportunities in resetting tourism policy on a more resilient and regenerative path.

For example, in New Zealand one of the new directions for shaping future tourism policy is domestic tourism development, based on rural destinations. In this country, policy makers believe that both gastronomy and wine tourism could contribute successfully to the plans of tourism recovery, as an inclusive, sustainable and resilient sector of cultural tourism. It is also anticipated that

once the pandemic is over and the borders reopen, culinary tourism projects developed in different regions might appeal to the international visitors as well [4].

Recently issued (in July 2021), the UN WTO document “Gastronomy and wine tourism” underlines that for many destinations, food making and wine making might become the key element in the economy recovery, nation image brand promotion and a great attraction for tourists. It says as follows: ‘Gastronomy and wine tourism represents an opportunity to revitalize and diversify tourism, promote local economic development, involve many different professional sectors and bring new uses to the sector. Hence, gastronomy and wine tourism contribute to promoting and branding destinations, maintaining and preserving local traditions and diversities, harnessing and rewarding authenticity’ [21].⁹ What this report also highlighted is the fact that such a policy might be especially important in the context of future tourism development in remote rural destinations, in less privileged regions, at the time of financial insecurity and economy slowdown.

In Poland, the future of gastronomy tourism should be connected with changes of our lifestyle and new meaning of wellbeing: slow pace of living, health, concern about the environment and sustainability. The COVID-19 pandemic has caused deep bruises to the tourism hospitality industry, but also has created some opportunities to rethink what we value in culinary tourism and how gastronomy tourism may become more sustainable and responsible.

It could be achieved by providing interest in regional, domestic cuisine, teaching culinary tradition, understanding and learning (and re-learning) new skills, as cooking, baking, preserving, gardening. At the time of economy recession, slowdown and financial insecurity, these traditional skills and knowledge about local products might be not only a nostalgic experience shared with children and grandchildren, but also a money saving opportunity.

Naturally, as gastronomy tourism participants are different and their expectations vary, there should be as well an opportunity for luxury food experience at exclusive tourist resorts responding well to demands of customers with higher income.

As the pandemic situation constantly evolves and even the near future is unpredictable, further research on this matter is important, as well as an interdisciplinary and broader scholarly discussion about more resilient, sustainable

⁹ The recent, 6th UNWTO World Forum on Gastronomy Tourism, focused on advancing tourism to the centre of plans for recovery in rural communities after the COVID-19 pandemic, took place in October 2021 (Bruges, Belgium), while the recent, 5th UNWTO Global Conference on Wine Tourism, under the name ‘Wine Tourism – a driver for rural development’ focused on the contribution of wine tourism to social and economic regional integration and its great potential to generate development opportunities in remote rural destinations, took place in September 2021 (Alentejo, Portugal) [21].

and inclusive gastronomy tourism in the future, along with the need of re-evaluating the hospitality industry development and the tourism policy directions in the post-pandemic Poland.

Table 1. Gastronomy establishments in Warsaw and Mazovia Region (Poland) – pre pandemic time (2019)*

	Specification	Total	Public sector	Private sector
1	Permanent establishments	2555	238	2317
2	Restaurants	536	30	506
3	Bars	1028	46	982
4	Canteens	462	75	387
5	Food stands	529	87	442
6	Seasonal establishments	96	37	59
7	Total	2651	275	2376

* Notice: The revealed data concerns gastronomic establishments whose management seats are in the Capital City of Warsaw, employing more than 9 persons (data as of 31 December 2019).

Source: Central Statistical Office Warsaw (GUS) [27].

Table 2. Catering establishments in Poland as for March 2021 (response to the COVID-19 pandemic crisis)

Establishments closed (in %)	Establishments temporary suspended	Establishments with radically changed offer	Establishments with only take-away offer	Establishments operating as before March 2020
8%	25%	5%	60%	2%

Source: Central Statistical Office Warsaw (GUS) [27].

Table 3. Gastronomy establishment structure in Poland as for December 2019 (pre-pandemic time) and in December 2020 (response to the COVID-19 pandemic crisis)

Year (Total number)	Food stands	Restaurants	Canteens	Bars
2019 (72 400)	39%	28%	6%	27%
2020 (64 400)	40.5%	26.6%	5.5%	26.6%

Source: Central Statistical Office Warsaw (GUS) [27].

DECLARATION OF CONFLICTING INTERESTS

The authors declared no potential conflicts of interests with respect to the research, authorship, and/or publication of the article *Gastronomy tourism and the COVID-19 pandemic crisis*.

FUNDING

The authors received no financial support for the research, authorship, and/or publication of the article *Gastronomy tourism and the COVID-19 pandemic crisis*.

References

- [1] Brilliant – de Savarin A. (1977): *Fizjologia smaku [Physiology of taste]*. Państwowy Instytut Wydawniczy PIW. Warszawa.
- [2] Dube K., Nhamo G., Chikodzi D. (2021): *COVID-19 cripples' global restaurant and hospitality industry*. *Current Issues in Tourism* 2021, vol. 24, issue 11, pp. 1487–1490; <https://doi.org/10.1080/13683500.2020.17773416>.
- [3] Elshaer A.M. (2021): *Restaurant's Response to COVID-19 Pandemic: The Realm of Egyptian Independent Restaurants*. *Journal of Quality Assurance in Hospitality & Tourism*, Taylor & Francis, vol. 7, issue April 2021; <https://doi.org/10.1080/1528008X.2021.1911732>.
- [4] Fountain J. (2021): *The future of food tourism in the post COVID-19 world*. *Journal of Tourism Futures*, vol. 4, issue 1, pp. 220–233; <https://doi.org/10.1108/JTF-04-2021-0100>.
- [5] Hall C.M. (2006): *Culinary tourism and regional development*. *Tourism Review International* 2006, vol. 9, issue 4, pp. 303–405; <https://doi.org/10.3727/154427206776330580>.
- [6] Honour H., Fleming J. (2010): *A World History of Art*. Laurence King. UK.
- [7] Kim J., Kim J., Wang Y., (2021): *Uncertainty risks and strategic reaction of restaurant firms amid COVID-19: Evidence from China* *International Journal of Hospitality Management*, vol. 92, issue January 2021, No. 102752; <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2020.102752>.
- [8] Long L.M. (2013): *Culinary Tourism*, University Press of Kentucky, US.
- [9] Mason M.C., Paggiaro A. (2012): *Investigating the role of festivalscape in culinary tourism: The case of food and wine events*. *Tourism Management*, vol. 33, issue 6, December 2012, pp. 1329–1336; <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2011.12.016>.
- [10] Millwood P.A., Crick A.P. (2021): *Culinary tourism and post-pandemic travel: Ecosystem responses to an external shock*. *Journal of Tourism, Heritage & Services Marketing*, vol. 7, issue 1, year 2021 pp. 23–32; <https://10.5281/zenodo.4516562>.
- [11] Norris C.L., Taylor S., Taylor D.C. (2021): *Pivot! How the restaurant industry adapted during COVID-19 restrictions*. *International Hospitality Review*, vol. 11, January 2021; <https://www.emerald.cominsight/2516-8142.htm>.

- [12] Pawlikowska-Piechotka A. (2014): *Catering Offer in the Rural Open-Air Museums*. Tourism Research in a Changing World. Tourism Research Group of Polytechnic Institute of Leira. Portugal, pp. 316–332.
- [13] Pilcher M.J. [ed.] (2012): *The Oxford Handbook of Food History*. Oxford Handbooks Online; <https://10.1093/oxfordhb/9780199729937.013.0022>.
- [14] Smith S.L.J., Xiao H. (2008): *Culinary Tourism Supply Chains: A Preliminary Examination*. Journal of Travel Research, vol. 46, issue 3, year 2008, pp. 289–299; <https://doi.org/10.1177/0047287506303981>.
- [15] Smith M.K., Robinson M. (2006): *Cultural Tourism in a Changing World*. Channel View Publication. NYC.
- [16] Song H.J., Yeon J., Lee S. (2021): *Impact of the COVID-19 pandemic: Evidence from. The US restaurant industry*. International Journal of Hospitality Management, vol. 92, issue January 2021, No. 102702; <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2020.102702>.
- [17] Stone M.J., Migacz S., Wolf E. (2019): *Beyond the journey: the lasting impact of culinary tourism activities* Current Issues in Tourism, vol. 22, year 2019, issue 2, pp. 147–152; <https://doi.org/10.1080/13683500.2018.1427705>.
- [18] Timothy D.J. [ed.] (2016): *Managing Heritage and Cultural Tourism Resources*. Routledge London; <https://doi.org/104324/9781315249933>.

Netography

- [19] www.guide.michelin.com, Michelin Guide website [access in 2021].
- [20] www.hospitalitynet.org, HN hospitality.net [access in 2021].
- [21] www.unwto.org, United Nations World Tourism Organization [access in 2021].
- [22] www.unwho.int, United Nation World Health Organization [access in 2021].
- [23] www.opentable.inc, Open Table Association [access in 2021].
- [24] www.worldfoodtravel.org, World Food Travel Association [access in 2021].
- [25] www.reuters.com, Reuters Thomson Press Agency [access in 2021].
- [26] www.liveenhanced.com, Live Enhanced (Travel) [access in 2021].
- [27] www.stat.gov.pl, Central Statistical Office Warsaw (GUS), [access in 2021, 2022].
- [28] www.britannica.com, Encyclopaedia Britannica [access in 2021].
- [29] www.unesco.org, The United Nations Education, Scientific and Cultural Organisation [access in 2021].

**BIOGRAMY, DYSKUSJE, POLEMIKI, RECENZJE,
PRZEGLĄD WYDAWNICTW, SPRAWOZDANIA**



<http://dx.doi.org/10.16926/sit.2022.03.09>

Dariusz SŁAPEK*

<http://orcid.org/0000-0002-9477-9697>

„Polacy nie gęsi....”. Refleksje nad książką Ryszarda Wryka, *Polski ruch olimpijski w historiografii*, Wydawnictwo Nauka i Innowacje, Poznań 2021, ss. 244

Jak cytować [how to cite]: Słapek D., „*Polacy nie gęsi....*”. Refleksje nad książką Ryszarda Wryka, *Polski ruch olimpijski w historiografii*, Wydawnictwo Nauka i Innowacje, Poznań 2021, ss. 244, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2022, t. 5, nr 3, s. 179–187.

Nie ukrywam, że ostatnią, a raczej najnowszą książkę autorstwa Ryszarda Wryka zacząłem poznawać od imponującego wykazu publikacji Profesora (s. 203–233), który jako jeden z nielicznych w Polsce akademickich badaczy przeszłości może o sobie w pełni odpowiedzialnie powiedzieć, że jest historykiem sportu. Uczyniłem to głównie po to, aby mieć całkowitą pewność, czy jest w tym zestawieniu jakaś nieznaną mi pozycja. Zresztą zaraz potem zerknąłem na spis prac przygotowanych lub oddanych do druku (s. 234), żeby być gotowym na ewentualnie czekającą mnie niebawem ciekawą i ważną, a zatem obowiązkową lekturę. Zapewniam, że ocena dokonywana wedle tych kategorii wartościowania w przypadku książek poznańskiego historyka zawsze gwarantowała dobre wybory. Trafność podejmowanych przez profesora Wryka wyborów i decyzji co do celowości oraz przedmiotu prowadzonych badań jest zdumiewająca, a jakość realizacji pierwotnych zamierzeń wzorcowa. Wszystkim, których ta konstatacja nie

* dr hab. prof. UMCS, Instytut Historii UMCS w Lublinie; e-mail: slapekdariusz@gmail.com (autor korespondencyjny)

przekonuje, proponuję drogę na skróty – zapoznanie się ze wspomnianym wykazem, choć w innym niż ja to uczyniłem celu¹. Jego zawartość przypadkowego nawet czytelnika szybko nakłoni do sądu, że wśród polskich badaczy dziejów sportu nie ma chyba nikogo innego, kto równie odpowiedzialnie podjąłby się przygotowania pracy stanowiącej *résumé* dorobku rodzimej historiografii na przestrzeni grubo ponad stu lat funkcjonowania nowożytnych igrzysk olimpijskich.

Ktoś powie jednak, że autorowi pięciu obszernych autorskich monografii poświęconych polskiemu ruchowi olimpijskiemu² łatwo było zebrać informacje o innych publikacjach o podobnej przecież tematyce. Gdyby nawet *Polski ruch olimpijski w historiografii* był zwykłą bibliografią, to i tak – z wielu powodów – zadanie wcale nie wydawałoby się tak proste. Wiedzą to doskonale ci, którzy za najcenniejsze egzemplarze w zbiorach bibliotecznych uważają właśnie bibliografie. Ich rola w rozwoju i promowaniu wielu dyscyplin naukowych jest niebagatelna – są pierwszą pomocą, przewodnikiem, katalizatorem, suflerem i partnerem. *Polski ruch olimpijski* nie jest jednak bibliografią, w której w statyczny i pozbawiony komentarza sposób pokazuje się tylko efekty poszukiwań, zwykłe notki bibliograficzne, choć zawsze owoce rozlicznych i żmudnych kwerend bibliotecznych. Jeśli zatem próbować w jakiś sposób zdefiniować charakter ostatniej książki R. Wryka, to rzec można, że jest ona rozległą prezentacją stanu badań nad przedmiotem niesłychanie dla nas i sportu istotnym. Skala trudności jego przygotowania jest o wiele bardziej niż w przypadku bibliografii skomplikowana, a i efekt końcowy znakomicie różni się od relatywnie prostych dobrodziejstw płynących z korzystania ze spisów publikacji. Stan badań bowiem gromadzi, porządkuje, ale też wartościuje, hierarchizuje, ocenia, wskazuje konteksty, komentuje i – co ważne – diagnozuje, prognozuje, wskazuje kierunki dalszych badań i eksploracji. Innymi słowy, choć z pewnym uproszczeniem, stwierdzić można, że o ile autor bibliografii powinien przede wszystkim znaleźć i opisać publikację, to twórca stanu badań musi ją przeczytać, a potem roztropnie pozycjonować w szerszym tle innych podobnych prac.

Tyle teoria, czy raczej rodzaj własnych przemyśleń na temat charakteru i znaczenia „stanów badań”, publikacji o rudymenarnym znaczeniu dla refleksji nad kondycją, miejscem danej dyscypliny (subdyscypliny) w obrębie jakiegoś obszaru, dziedziny nauki, jej promocją i wreszcie wizją, perspektywami dalszego rozwoju. Najbardziej spektakularnie rangę tej kategorii publikacji wyrażać może radość młodego badacza, który stan swojej szczęśliwości mierzy dostępem do

¹ Sam Autor twierdzi (s. 19), że stosowność umieszczenia w książce spisu publikacji uzasadnia jubileusz 45 lat pracy Profesora w Instytucie Historii UAM w Poznaniu. Odnajduję w tym jednak głębszy sens, nie tylko dlatego, że niezwykle cenię wszelkie bibliografie (o czym niżej), nawet jeśli w świecie Internetów pozyskiwanie informacji bibliograficznych wydaje się nader proste.

² Dość powiedzieć, że w każdej innej części dorobku naukowego R. Wryka (artykuły naukowe, biogramy, recenzje, biogramy i bibliografie) znajdują się liczne publikacje olimpijskiej natury.

„stanów badań”, w obrębie których prowadzi własne eksploracje. Choć nie jestem już młody, to zaznaczam, iż na pulpicie swego komputera (niejako „pod ręką”) mam chyba wszystkie tego typu prace dotyczące dziejów polskiego sportu³.

Nigdy żadna z nich nie przybrała jednak formy książki, ale też żadna nie podejmowała kwestii dla sportu tak po wielokroć fundamentalnych, żeby ich prezentacja wychodziła ponad standard wyznaczany objętością „zwykłego” artykułu. Olimpizm jako idea, system wartości, a nawet styl życia, sport olimpijski, igrzyska olimpijskie i wszelkie zabiegi z nim związane, sportowcy – olimpijczycy, to tylko nieco „retoryczna” (paleta zagadnień konstytutywnych dla olimpizmu jest niezwykle szeroka) metoda opisanie pojemności, szerokości i złożoności problemu. Każda z tych części większej całości posiada różnorodne wymiary i konteksty, mieści się często w dziejach lokalnych, ale zrozumienie fenomenu olimpizmu pojawia się w całej pełni, jeśli patrzymy nań jako zjawisko globalne i uniwersalne, w którym i my mamy swój niebagatelny udział (bo „Polacy nie gęsi...”). W tej siłą rzeczy krótkiej opinii tkwi nie tylko potencjalna skala trudności przygotowania „stanu badań”, ale i faktyczna potrzeba pokazania tego, czym w istocie, przynajmniej w perspektywie studiów historycznych, jest (będzie?) tytułowy polski ruch olimpijski.

Jedno jest pewne, żaden stan badań nie powstał z dnia na dzień, bo zwykle stanowi reasumpcję/wypadkową lat wytężonej pracy, doskonałej znajomości zagadnienia, tematu, ale i pewnego doświadczenia praktycznego, którego bez wątpienia R. Wrykowi odmówić nie można⁴.

W jaki jednak sposób udało się Autorowi połączyć znakomity, trafny wybór przedmiotu zainteresowań z pewną „teorią” tworzenia (modelowych) prac z za-

³ Wedle mojej wiedzy, jest ich ok. siedemdziesięciu! Pojawiają się niekiedy pod nieco innymi tytułami (stan piśmiennictwa, przegląd stanowisk, kierunki i ośrodki badań, dorobek z zakresie). Ich treści merytoryczne bywają różne (dzieje dyscypliny, istotny problem badawczy, epoka w dziejach sportu, sport w określonej przestrzeni, terytorium). Szerzej zaczęły się one pojawiać u progu lat 90. XX w. Trudno w jednym przypisie pomieścić wszystkie z nich, ale jeśli wymienię tylko kilkanaście nazwisk autorów (w kolejności alfabetycznej), tuzów polskiej historiografii sportu, to w jakiś sposób pokażę także znaczenie i potrzebę tych publikacji: Jerzy Chełmecki, Jerzy Gaj, Piotr Godlewski, Kajetan Hądzelek, Tomasz Jurek, Maciej Łuczak, Eligiusz Małolepszy, Czesław Michalski, Leonard Nowak, Marek Ordyłowski, Zdzisław Pawluczuk, Mirosław Ponczek, Bernard Woltmann, Stanisław Zaborniak. Szczególnie cieszą te skoncentrowane na piśmiennictwie polskim, ale publikowane w językach obcych (np. Wiesław Pięta, Maciej Huzarski, Michał Skalik). Z oczywistych powodów trudno znaleźć stany badań, które podejmują zagadnienia z zakresu powszechnych dziejów sportu.

⁴ Dowodem podobne w charakterze publikacje R. Wryka, np. *Sport akademicki w historiografii (stan badań i postulaty badawcze)*, [w:] K. Obodyński (red.), *Sport i wychowanie fizyczne w środowisku akademickim*, Rzeszów 1985, s. 331–348; tenże, *Ruch olimpijski w II RP w historiografii*, [w:] J. Eider (red.), *Ruch olimpijski w teorii i praktyce*, Szczecin 2015, s. 37–65; tenże, *Badania nad dziejami sportu*, [w:] K. Balbuza i in. (red.), *Historia na Uniwersytecie Poznańskim*, Poznań 2019, s. 277–278 (wymieniam jedynie prace o tym „porządkującym charakterze”, które dotyczą wyłącznie historii sportu!).

kresu „stanu badań” oraz wiedzą i doświadczeniem poznańskiego historyka sportu? Roztropna odpowiedź zdaje się tkwić w porównaniu/zweryfikowaniu poczynionych przez R. Wryka w *Przedmowie* (s. 9–19) deklaracji i wskazanych przezeń celów powstania książki z treściami merytorycznymi. Zacznę od niezwykle istotnej konstatacji – Autor skrupulatnie wywiązał się z każdej swojej zapowiedzi, bo każda z nich znalazła swoje rozwinięcie i rozwiązanie w dziewięciu rozdziałach książki (mówiąc nowocześnie, *Przedmowa* jest „kompatybilna” względem części merytorycznych). Z całą pewnością praca spełnia swój cel jako niezwykle potrzebna introdukcja do planowanej wielkiej i niezwykle potrzebnej syntezy historii polskiego ruchu olimpijskiego. Trudno sobie wyobrazić, aby jej potencjalni twórcy w jakikolwiek sposób mogli zignorować książkę R. Wryka. Pełna zgodność treści z celami publikacji pojawia się też wówczas, kiedy Autor pisze, że jego praca nie ma (s. 18) „charakteru rozprawy historiograficznej, w której to prezentowane piśmiennictwo poddawane jest zarówno refleksji metodologicznej, jak i szczegółowej klasyfikacji”. Dalej wyjaśnia, co równie spójne z treściami książki, że zasadniczo przyświecał mu „cel zgromadzenia rozproszonego i często trudno dostępnego piśmiennictwa na temat ruchu olimpijskiego i jego uporządkowanie zarówno chronologiczne, jak i rzeczowe”.

Istotnie, w pracy brakuje nieco refleksji metodologicznej, która powinna być immanentną częścią modelowych „stanów badań”. Autor *Polskiego ruchu olimpijskiego w historiografii* ceduje to zadanie na historyków historiografii, ale – Bogiem a prawdą! – któż lepiej w chwili obecnej mógłby, raczej – byłby w stanie, wypełnić tę potężną i odczuwalną lukę w polskiej historiografii niż znawca niemal całego polskiego piśmiennictwa dedykowanego historii sportu?! Przyznam szczerze, że o tym świadomym zaniechaniu R. Wryka myślę nieco w kategoriach... „ucieczki” i irracjonalnej rezygnacji⁵. Kto bowiem młodemu pokoleniu amatorów dziejów sportu z większym znawstwem i wyczuciem wyjaśni ich sens, istotę, potrzebę ich prowadzenia? Powtarzam, kto inny?, kto lepiej?, i nie czynię tego tylko gwoli wzmocnienia retorycznego pytania. Wypada przecież dokonać tego powtórzenia, pytając o raczej zdawkowo obecne w książce R. Wryka wizje i potencjalne kierunki rozwoju badań nad historią sportu. W mojej ocenie, konsekwentnie pojawiające się po każdym z rozdziałów książki wartościowanie dorobku, oparte często tylko na wskaźnikach ilościowych, należało w jakiś sposób poszerzyć o inne kryteria, ale też wyeksponować, podkreślić (nawet poprzez wyboldowanie!). Jeśli jednak przydadę książce profesora Wryka zadania i cele, któ-

⁵ Sądzę, że wystarczyło rozwinąć wątki obecne na s. 17, gdzie mowa jest o tym, że piśmiennictwo historyczne w zakresie sportu ma dwojaki charakter, bo z jednej strony znamy tę „wąskospecjalistyczną, relacjonująco-faktograficzną i deskryptywną, opisującą sport metodami i językiem nauk o kulturze fizycznej. Z drugiej zaś strony mamy prace pretendujące do ujęcia sportu w sposób ogólnohistoryczny, wieloaspektowo, syntetycznie i integralnie”.

rych nie deklarował sam Autor⁶, to z tego powodu, że głęboko ufam, iż trafi ona przede wszystkim do młodych badaczy, którzy powinni ją potraktować niemal jako rodzaj podręcznika. W efekcie dużo bardziej wyrazistego wskazywania istniejących luk, zaniechań, białych plam etc. rozwój polskich badań nad historią sportu może się po prostu okazać bardziej dynamiczny, oryginalny, nieodtwórczy⁷.

Pozostając jeszcze na chwilę przy kwestiach natury metodologicznej – choć w praktyce mówić o nich można dużo bardziej prosto – chciałbym zwrócić uwagę na rodzaj zaniechania, który generalnie dla czytelnika książki, zdaje się, nie będzie mieć poważnych konsekwencji. Oto w przedmowie (generalnie nazbyt ogólnej i lakonicznej, choć adekwatnej do deklarowanych celów książki⁸) trudno znaleźć konstytutywne dla publikacji wyjaśnienie Autora, w jaki sposób rozumie on tytułowe pojęcie „ruch olimpijski”. Zrazu mocno mnie to zaskoczyło, ale, zapoznając się z kolejnymi rozdziałami merytorycznymi książki, zrozumiałem, że w ogromnym stopniu ich treści zastępują z założenia trudne, skomplikowane i najpewniej mocno rozbudowane teoretyczne ustalenia na temat tego, czym był/jest „ruch olimpijski”. Można wręcz stwierdzić, że niemal każdy tytuł omawianej przez R. Wryka publikacji poszerza pojmowanie pojęcia ruchu olimpijskiego, odkrywa nowe jego połacie nawet przed tymi, którzy próbowali definiować polski olimpizm i rodzimy „ruch olimpijski”⁹. Swoją drogą, konia z rzędem temu, kto chirurgicznie ruch sportowy oddzieli od ruchu olimpijskiego lub ze sportu wysublimuje tylko to, co bez wątplenia wyłącznie olimpijskie...

Poczyniona wyżej obserwacja dotyczy też innych wątpliwości, które pojawiać się mogą przy pierwszym, wstępnym oglądzie książki, a bezpowrotnie nikną wraz z lekturą kolejnych jej rozdziałów. Pewien sceptycyzm (oparty wyłącznie na przypuszczeniu, że można lepiej) wzbudza np. konstrukcja książki. Wszak szacunek dla źródeł historycznych sprawia, że chyba każdy historyk zdecydowałby, iżby rozdz. VIII: *Wydawnictwa źródłowe do dziejów ruchu olimpijskiego* zajęł

⁶ Licząc przy tym, że w kolejnej książce Profesor szerzej podzieli się swoimi refleksjami nad istotą, celami, metodami i potrzebą badań nad historią sportu... Tak naprawdę zakładam, że ta „ucieczka” to pretekst do powstania nowej książki Profesora Wryka.

⁷ Wydaje się to szczególnie ważne w kontekście wspomnianego w przypisie 5 (s. 17) dualizmu badań, a wobec tego dylematu integracji lub dezintegracji środowiska nie tylko profesjonalnych badaczy historii sportu.

⁸ *Przedmowa* zawiera krótką, siłą rzeczy, historię uniwersyteckich badań nad sportem w Polsce (s. 10–17). Nie jest to, jak można się byłoby spodziewać, historia studiów nad ruchem olimpijskim. Te są jednak szczegółowo przedstawione w rozdz. I: *Pierwsze publikacje o ruchu olimpijskim*. Tą drogą uniknięto zbędnych powtórzeń.

⁹ Sprawa jest niezwykle złożona i – rzec można – dynamiczna. Zastanawiałem się nawet, czy przymiotnik „polski” sprawił, że w pracy nie pojawiły się publikacje dotyczące antyku. Czy powinny się one znaleźć w rozdziale VII: *Badania nad międzynarodowym ruchem olimpijskim*, czy istotnie należało z nich zrezygnować, bo nie stanowią o istocie, nie są integralną częścią polskiego ruchu olimpijskiego? To tylko jeden przykład z wielu dylematów „typologów”, twórców bibliografii i stanów badań...

miejsce pierwszego (dotyczy początków piśmiennictwa olimpijskiego), tak jak zaraz za nim (tym o źródłach) powinno znaleźć się miejsce dla syntez dziejów polskiego ruchu olimpijskiego. Materia, podstawa merytoryczna tych części pracy jest jednak na tyle miąka, że każdy malkontent łacnie przekona się, iż niewielkie objętościowo, drobne „rozdziałiki” słusznie znalazły się na końcu książki. Jeśli wobec tego faktu zastanawiać się nad tym, czy zaproponowany podział wewnętrzny (to podział rzeczowo-chronologiczny) jest adekwatny do stawianych celów pracy, to odpowiedź jest jednoznacznie twierdząca. Konstrukcja pracy w oczywisty sposób związana jest ze znakomitą znajomością problemu i ogromnym doświadczeniem, a zarazem i odpowiedzialnością Autora za jakość. Widać to zwłaszcza w rozdziałach III i V, które powstały w oparciu o rzetelne autorskie badania sfinalizowane w postaci wcześniej opublikowanych obszernych studiów monograficznych.

Zwróciłem już uwagę, że *Polski ruch olimpijski w historiografii* powinien stać się lekturą obowiązkową, przewodnikiem i podręcznikiem dla młodego pokolenia rodzimych historyków sportu. Mam jednak pełną świadomość, że taka konstatacja znakomicie ogranicza grono odbiorców i adresatów książki R. Wryka. Jeśli przedmiotem jej zainteresowania jest zjawisko, fenomen o charakterze uniwersalnym, powszechnym, to jestem głęboko przekonany, że książka powinna zostać przetłumaczona najlepiej na język angielski. Powinniśmy bowiem chwalić się naszym dorobkiem olimpijskim przed całym światem i osiągnięcia polskiej historiografii olimpijskiej wprowadzać do międzynarodowego obiegu naukowego (bo „Polacy nie gęsi”!).

Swego czasu profesor Wojciech Lipoński słusznie narzekał, że zachodnioeuropejskie piśmiennictwo relatywnie rzadko wobec bogatych tradycji i niekwestionowanych osiągnięć polskiego sportu pisze i porusza zagadnienia szeroko pojmowanej kultury fizycznej na wschód od Odry¹⁰. Nie czas rozstrzygać o powodach tej nieproporcjonalności, choć wydaje się, że w polskim okcydentalizmie tkwi zbyt wiele pokory, spolegliwości i rozmaitych, często zupełnie irracjonalnych kompleksów. Oczywiście, że narzędziem zmiany tej sytuacji jest promowanie dokonań polskiego sportu, choć ten najlepiej opowiada o swojej kondycji aktualnymi zwycięstwami i sukcesami. Te jednak mają naturę niezwykle ulotną, trzeba je zatem pielęgnować i jak najdłużej zachowywać w ludzkiej pamięci. Czynią to rozmaite nowoczesne media, ale w nauce wygląda to nieco inaczej. Rodzima humanistyczna refleksja nad sportem, gwoździem jej poza granicami Polski, musi opowiadać o sporcie i olimpiźmie językami świata. Nie ma co ukrywać, że zadanie to niezwykle trudne choćby z tego powodu, że w pierwszej

¹⁰ W. Lipoński, *Still an Unknown European Tradition – Polish Sport in the European Cultural Heritage*, „International Journal of the History of Sport” 1996, 13, 2, s. 1–41. To tylko jedna z wielu prac W. Lipońskiego, która w swoim wymiarze publicystycznym mówi, że... Polacy nie gęsi!

kolejności zaspokajać należy oczekiwania polskiego czytelnika (raczej potrzeby rodzimego, ciągle niezadowolającego „stanu badań”). Wydaje się, że roztropnym rozwiązaniem pozostaje troska o to, aby zwłaszcza publikacje o charakterze syntetycznym, encyklopedycznym, przeglądowym, właśnie „stany badań” wydawane były w językach obcych¹¹.

Aktualny stan dostępności zachodniego badacza/czytelnika do prac traktujących o polskim sporcie i olimpiźmie wydaje się dość znikomy. Namacalnym, a jednocześnie spektakularnym dowodem niedoceniań nas, piszących o sporcie i jego dziejach, jest kondycja polskiego co do proveniencji zasobu biblioteki Centrum Studiów Olimpijskich w Lozannie (*Le Centre d'Études Olympiques*, <https://olympics.com/ioc/olympic-studies-centre>) najlepszego bodaj i najbogatszego, tematycznego, specjalistycznego repozytorium wiedzy natury bibliograficznej o sporcie i olimpiźmie. Gdyby stworzyć pewien kanon polskiej historiografii sportu, prace uznane i na różne naukowe sposoby pozytywnie zweryfikowane, to ze smutkiem (może też konsternacją) należy stwierdzić, że w Lozannie dostępne są ledwie promille tego obowiązkowego zestawu lektur. Jeśli nawet zawęzić kryterium wyboru jedynie do publikacji poświęconych wprost olimpiźmowi, rzecz wcale nie wygląda lepiej¹².

Wydaje się, że ten nieco publicystyczny, rozbudowany wstęp znakomicie jednak przybliży czytelnika do właściwego *clou*. Mam mianowicie całkowitą pewność, iż książka Profesora Wryka bezwzględnie i bezdyskusyjnie powinna zostać przetłumaczona na język angielski i natychmiast trafić do lozańskiej biblioteki. Przemawia za tym nie tylko olimpijskość książki, ale przede wszystkim charakter znakomitego repozytorium wiedzy, przewodnika po polskim piśmiennictwie, który jest w stanie relatywnie szybko i sprawnie, gruntownie i fachowo wypełnić wspomniane wyżej luki i zaniechania zachodniej historiografii.

¹¹ Jakież to proste! A przecież zasadnicze pytanie tkwi w tym, kto powinien rzecz organizować, porządkować, finansować, promować etc. Na stronach *Le Centre d'Études Olympiques* znalazłem broszurę pt. *Olympic Studies Centres in the World*, która – wedle stanu na 2016 rok – podaje listę 40 narodowych centrów studiów olimpijskich. Znaleźć tam można Oceania Sport Information Centre (OSIC) na Fidżi i Centre for Olympic Studies and Olympic Education z prowadzącej wojny Ukrainy. Niestety, brak podobnej instytucji w Polsce...

¹² Nie znam mechanizmów funkcjonowania biblioteki Centrum Studiów Olimpijskich (patrz: <https://library.olympics.com/>). Mogę tylko podejrzewać, że powiększanie zasobu nie opiera się zapewne na dokładnym śledzeniu, odnotowywaniu, sprowadzaniu i gromadzeniu wszelkich olimpijskich publikacji wydawanych we wszystkich językach świata. W dużym stopniu to raczej wydawcy, sami autorzy lub właśnie narodowe Centra Studiów Olimpijskich biorą na swoje barki „politykę promowania” dorobku publikacyjnego. Swego czasu Muzeum Sportu i Turystyki w Warszawie (w osobie Pani dr Iwony Gryś) pełniło rolę niezwykle pożytecznego łącznika między rodzimą „produkcją wydawniczą” a Muzeum Olimpijskim w Lozannie. O niekompletności polskiej obecności w zasobach biblioteki w Lozannie przekonuje najpełniej fakt, że katalogowa wyszukiwarka nie odnajduje... profesora Józefa Lipca, wybitnego znawcy i autora fundamentalnych prac z zakresu olimpiźmu.

Książka powinna jednak spełnić jeszcze jeden warunek natury merytorycznej. Łatwo wyobrazić sobie pracę (bibliografię lub publikację typu „stan badań”), która byłaby holistyczna, to znaczy gwarantowała, że jej twórca odnalazł i przybliżył dokładnie wszystkie publikacje skoncentrowane w tym przypadku na ruchu olimpijskim. W praktyce jest to jednak niezwykle trudne i o kłopotach związanych z docieraniem do wielu publikacji R. Wryk po wielokroć informował. Bacząc na naukową odpowiedzialność Autora, ufam, że liczba polskojęzycznych prac, które teoretycznie powinny się znaleźć, a z jakichś powodów nie ma ich w *Polskim ruchu olimpijskim w historiografii*, jest znikoma¹³. Precyzyjne założenie, że praca poświęcona będzie wyłącznie polskiemu ruchowi olimpijskiemu sprawiło najpewniej, że ze sfery zainteresowań Autora umknęły niektóre anglojęzyczne publikacje o olimpizmie polskim, których edytorem bywa zwykle Polski Komitet Olimpijski. Okolicznościowy i albumowy charakter tych prac nie oznacza jednak poważnego uszczerbku w prezentowaniu stanu badań, zwłaszcza w obrębie historiografii, nad polskim ruchem olimpijskim¹⁴. Uzupełnienie powinno jednak dotyczyć prac w obcych językach, których autorzy z różnych powodów podejmowali polskie wątki olimpijskie, a wiedza o nich jest w środowisku polskich badaczy relatywnie niewielka¹⁵. Najbardziej dotkliwe z punktu widzenia konieczności i potrzeby promowania polskich studiów nad olimpizmem jest brak artykułów polskich badaczy (zwłaszcza młodego pokolenia), którzy coraz liczniej publikują swoje olimpijskie teksty w specjalistycznych zagranicznych periodykach¹⁶.

¹³ Poza zainteresowaniem autora pozostały prace popularne publikowane w periodykach lokalnych i najczęściej związane z biografistyką olimpijską. Temu zagadnieniu jednak wypadłoby zapewne poświęcić zupełnie inną pracę, w której tytule nie powinno być jednak pojęcia „historiografia”.

¹⁴ Np. J. Jabrzemski, *Sport in Poland*, Warszawa 1956; *Polish Olympic Team for Melbourne*, Warsaw 1956; *Polska reprezentacja olimpijska: Igrzyska XXXI Olimpiady Rio 2016*, Warszawa 2016.

¹⁵ Np. Sh. Podolsky, *The Olympic Movement Remembered in the Polish Prisoner of War Camps of 1944*, Los Angeles 1983 (<https://www.alphabetilately.org/Oly/1944/JOHv3n2d.pdf>); M. Tarapacki, *Chasing the American Dream: Polish Americans in Sports*, New York 1995; Sh. Anderson, *The Forgotten Legacy of Stella Walsh: The Greatest Female Athlete of Her Time*, London 2017.

¹⁶ Np. R. Stefanik, *Sport in the Service of Propaganda: Social and Political Conditions of Sport in Rural Poland, 1945–1956*, „International Journal of the History of Sport” 2021, 38, 8, s. 892–912; N. Camps Y Wilant, K. Potrzuski, *In Search of the Forgotten „Artistic” Olympians: Three Polish Architects in the Olympic Art Competitions*, „Journal of Olympic History” 2020, 28, 1, s. 60–65; K. Potrzuski, *Dreams of the Olympic Warsaw: Uncompleted Projects of Olympic Infrastructure in the Capital of Poland in the 20th Century*, „Diagoras: International Academic Journal on Olympic Studies” 2020, 4, s. 255–275; M. Rozmiarek, *Pseudo-olympics in the Grand Duchy of Posen: the Forgotten Sports Heritage of Greater Poland*, „The International Journal of the History of Sport” 2020, 7, s. 1–15.

Tan rodzaj *face liftingu* sprawić powinien, że do światowych repozytoriów wiedzy o olimpiźmie trafi publikacja pod względem formalnym i merytorycznym bliska ideałowi. Dostępna w języku angielskim zapewni promowanie polskiego wkładu w dorobek uniwersalnych studiów nad olimpiźmem i jego dziejami.

Autorowi wypada gratulować zarówno pomysłu, jak i sposobu jego realizacji, winzować jubileuszu niemal półwiecza pracy naukowej w IH UAM w Poznaniu oraz życzyć kolejnej książki, która zbierze wszystkie doświadczenia Autora oraz całą zdobytą wiedzę na temat tego, jak dobrze uprawiać historię sportu.

<http://dx.doi.org/10.16926/sit.2022.03.10>

Jerzy CHEŁMECKI*

[rec.] Michał Słoniewski, *Polski Ruch Olimpijski 1919–1939*, Wydawnictwo Muza, Warszawa 2021, ss. 438

Jak cytować [how to cite]: Chelmecki J., [rec.] *Michał Słoniewski, Polski Ruch Olimpijski 1919–1939, Wydawnictwo Muza, Warszawa 2021, ss. 438*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2022, t. 5, nr 3, s. 189–

Wiosną tego roku odbyła się promocja monografii dr. hab. Michała Słoniewskiego pod tytułem *Polski Ruch Olimpijski 1919–1939*¹, która wprawdzie ukazała się w 2021 r., ale ze względu na epidemię COVID-19 została wprowadzona do sprzedaży dopiero teraz. Niedawno tego autora ukazała się fundamentalna monografia przybliżająca przyczyny największego kryzysu ruchu olimpijskiego w drugiej połowie XX w. pt. *Bojkot igrzysk olimpijskich jako instrument polityki międzynarodowej w latach 1976–1988*, która została nagrodzona w 2017 r. przez Polski Komitet Olimpijski „Srebrnym Wawrzynem Olimpijskim”.

Badania historyczne Michała Słoniewskiego idą dwoma torami. Pierwszy to historia pałaców carskiej rodziny Romanowów w Polsce. Ostatnio z tej tematyki ukazała się monografia *Pałac i ludzie. Historia rezydencji myśliwskiej w Białowieży w latach 1860–1945* (której współautorką jest Swietłana Czestnych), wydana w 2019 r. oraz tegoroczna *PRL-owska Spała*, traktująca o powojennym okresie utworzenia i działania ośrodka wypoczynkowego Funduszu Wczasów

* dr; e-mail: jerzy.chelmecki@gmail.com (autor korespondencyjny)

¹ M. Słoniewski, *Polski Ruch Olimpijski 1919–1939*, Wydawnictwo Muza, Warszawa 2021, ss. 438.

Pracowniczych i słynnego Centralnego Ośrodka Sportu w Spale². Ta ostatnia książka, wraz z wcześniejszymi publikacjami tego Autora poświęconymi historii Spały, stanowi zwarte i oryginalne kompendium wiedzy o losach Spały, nie tylko w ujęciu *stricte* kulturowym, ale także znaczeniowym dla rozwoju polskiego sportu.

Drugi kierunek to badania nad dziejami polskiego ruchu olimpijskiego. Zapoczątkowała go wydana drukiem w 1990 r. przez bielańską AWF książka *Zarys działalności polskiego ruchu olimpijskiego w latach 1919–1939*. Mimo niewielkiego nakładu, tylko 500 egzemplarzy, spotkała się z dobrym przyjęciem zarówno w środowisku akademickim, jak i wśród działaczy sportowych. Nie ukrywam, że była pozycją, z której z pełnym zaufaniem korzystałem, jeśli chodzi o ustalone w niej fakty o ruchu olimpijskim w Polsce w okresie międzywojennym.

Prezentowana praca jest znacząco rozszerzoną wersją tamtej książki z 1990 r. Monografia *Polski Ruch Olimpijski 1919–1939* ma wybitnie charakter źródłowy. Autor, robiąc kwerendę zasobów archiwalnych MKOl w Lozannie, odnalazł cenna korespondencje władz polskiego sportu z tą instytucją. Wykorzystał również bogatą spuściznę: Mieczysława Orłowicza – wybitnego działacza sportowego i turystycznego, oraz znanego polityka okresu międzywojennego, Stanisława Osieckiego – prezesa polskich władz sportowych do 1928 r., przechowywaną w Archiwum PAN. Istotnym atutem publikacji jest fakt sięgnięcia do różnorodnych źródeł publikowanych, takich jak: prasa i czasopisma, dzienniki, pamiętniki, wspomnienia, korespondencja oraz opracowania i literatura. Kluczowy dla publikacji jest nie tylko charakter źródeł, ale sposób dotarcia do nich, zgromadzenia i umiejętnego udostępnienia czytelnikowi ich różnorodności w jednej publikacji.

Praca pretenduje do kompleksowego ujęcia ruchu olimpijskiego Drugiej Rzeczypospolitej. W publikacji autor zastosował układ chronologiczny i periodyzację w podziale na cztery okresy 1919–1921, 1921–1925, 1925–1929 i 1929–1939. Jest to periodyzacja w pełni uzasadniona i czyni wykład czytelnym. Dopełnieniem części zasadniczej pracy jest epilog, w którym mamy przedstawione wojenne i powojenne losy działaczy ruchu olimpijskiego Drugiej Rzeczypospolitej oraz aneks, w którym są zamieszczone składy Zarządów Polskiego Komitetu Igrzysk Olimpijskich i Związku Polskich Związków Sportowych – Polskiego Komitetu Olimpijskiego w latach 1919 i 1939 oraz fotokopie do tej pory nieznanymi archiwalnymi dokumentów z dziejów polskiego ruchu olimpijskiego. Forma książki, twarde okładki i kunszt wydania, a szczególnie jakość 165 zamieszczonych materiałów fotograficznych powoduje, że omawiana publikacja może mieć szerokie przeznaczenie.

² M. Słoniewski, S. Czestnych, *Pałac i ludzie. Historia rezydencji myśliwskiej w Białowieży w latach 1860–1945*, t. 1, Wydawnictwo Muza, Warszawa 2019, ss. 270; M. Słoniewski, *PRL-owska Spała*, Wydawnictwo Muza, Warszawa, 2022, ss. 152.

Na uwagę zasługują dwa tematy, wychodzące trochę poza temat zasadniczej tej monografii. Mianowicie w rozdziale 2 autor znakomicie radzi sobie z opisem narodzin nowożytnego ruchu sportowego na ziemiach polskich. Na podstawie powstałych setek publikacji przedstawia syntezę powstania i rozwoju współzawodnictwa sportowego w trzech zaborach od połowy XIX wieku do końca I wojny światowej. Bez tego rozdziału trudno by było czytelnikowi zrozumieć wysoką dynamikę rozwoju sportu w Polsce pod patronatem związków sportowych i ruchu olimpijskiego w okresie międzywojennym. Autor nie daje się uwieść tezie, propagowanej często różnych opracowaniach, wskazujących Galicję jako czołowy i największy ośrodek rodzenie się polskiego współzawodnictwa sportowego. W rzeczywistości tę rolę wypełniała, ale w rozwoju piłki nożnej. To Warszawa, uzyskując stopniowo od lat 80. XIX w. zgodę władz carskich na rejestrację polskich klubów sportowych, wyznacza dynamikę i powszechność uprawiania sportu w czasie wolnym dla środowisk arystokratycznych, burżuazji i warstw średnich. Predysponowała ją to tego liczba mieszkańców, 10-krotnie większa od Lwowa czy Krakowa, wielkość i zasoby finansowego miasta – trzeciego co do wielkości rozwoju gospodarczego w Rosji carskiej. Liczba klubów, tysiące ich członków, nowoczesne rozwiązania organizacyjne i współzawodnictwa sportowego niewątpliwie powodowały, że Warszawa była najlepiej przygotowanym ośrodkiem do upowszechnienia sportu po odzyskaniu niepodległości.

Do interesujących wniosków prowadzić może przeprowadzona przez autora pogłębiona analiza składu pod względem socjalnym i zawodowym poszczególnych zarządów PKIO oraz PKOI. W ruchu olimpijskim zasiadali ludzie kultury, sztuki, dziennikarze, naukowcy, prawnicy i lekarze. Poważny udział mieli zawodowi wojskowi, co bezpośrednio wynikało z polityki kadrowej sanacji. Licznie reprezentowane były sfery arystokracji, ziemiaństwa oraz przemysłu i handlu. Oznaczało to, że istniał nadzwyczajnie wysoki poziom wykształcenia i zalet intelektualnych większości działaczy ruchu sportowego i ruchu olimpijskiego w całym okresie II Rzeczypospolitej. Mieliśmy w tym czasie więc niewątpliwie do czynienia z wyjątkową elitą społeczną kierującą ruchem olimpijskim. Należy mocno podkreślić, że osoby które znalazły się w kolejnych zarządach ZPZS-PKOI, z ramienia władzy politycznej czy wojska, były osobami znającymi się na sporcie, kompetentnymi, szanowanymi w środowiskach sportowych, nierzadko z fachowym przygotowaniem. Były to osobistości liczące się z reguły w ówczesnych elitach politycznych i życia społecznego kraju. Analiza jest dokumentowana ponad stukilkudziesięcioma biogramami tych osób, ukazującymi nie tylko ich zasługi dla sportu i życia społecznego kraju, ale i zadziwiające i często tragiczne losy po wybuchu wojny w 1939 r. Praca daje nadzieję, że wkrótce powstanie, tak jak powstały liczne słowniki zasłużonych polskich sportowców, słownik biograficzny osób zasłużonych dla polskiego sportu.

Informacje dla autorów

1. „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” ukazuje się jako kwartalnik. Publikacje powinny dotyczyć problemów badawczych, którymi zajmują się nauki o kulturze fizycznej (historia, teoria i socjologia kultury fizycznej, problemy rozwoju fizycznego, sprawności i wydolności fizycznej, turystyki i rekreacji, zdrowia i edukacji prozdrowotnej).
2. Publikujemy prace eksperymentalne, przeglądowe, doniesienia i artykuły polemiczne – w języku polskim i językach obcych, po uzyskaniu pozytywnej recenzji.
3. Procedura recenzowania materiałów autorskich publikowanych w „Sporcie i Turystyce. Środkowoeuropejskim Czasopiśmie Naukowym” jest dostosowana do wytycznych MNiSW „Dobre praktyki w procedurach recenzyjnych w nauce” oraz „Kodeksu etyki pracownika naukowego”. Pierwszym etapem recenzowania nadesłanych prac jest recenzja wstępna dokonywana przez Redakcję czasopisma. Na tym etapie praca poddawana jest ocenie pod względem jej zgodności z profilem czasopisma, zachowania wymogów redakcyjnych obowiązujących w wydawnictwie oraz ogólnej poprawności językowej. Tekst spełniający wymogi recenzji wstępnej otrzymuje kod identyfikacyjny i zostaje skierowany do dwóch recenzentów będących specjalistami z zakresu nauk o kulturze fizycznej. Zgodnie z zasadą „double-blind review process”, recenzenci, jak i autorzy, pozostają wobec siebie anonimowi. Recenzenci swoją opinię o pracy przedstawiają, wypełniając formularz recenzji.
4. Redakcja „Sportu i Turystyki. Środkowoeuropejskiego Czasopisma Naukowego”, dbając o rzetelność w nauce, wdraża zapory „ghostwriting” oraz „guest authorship”. Autorzy są zobowiązani do przedstawienia oświadczenia dotyczącego rzetelności nadesłanych prac, a w przypadku artykułów opracowanych przez kilku autorów – do ujawnienia wkładu poszczególnych osób w powstanie pracy. Wszelkie wykryte przypadki nierzetelności naukowej będą demaskowane, włącznie z powiadomieniem odpowiednich podmiotów (instytucje zatrudniające autorów, towarzystwa naukowe, stowarzyszenia edytorów naukowych itp.).
5. Autor artykułu jest zobowiązany poinformować Redakcję o źródłach finansowania publikacji, jeżeli nadesłana praca powstała dzięki dofinansowaniu instytucji naukowo-badawczych, stowarzyszeń lub innych podmiotów („financial disclosure”).

6. Objętość nadsyłanych tekstów nie może przekraczać 15 stron (w tym tabele, wykresy, przypisy, bibliografia). Dokument powinien być napisany w formacie A4 standardowego maszynopisu (1800 znaków na stronie, marginesy: górny i dolny – 25 mm, lewy – 35 mm). Zaleca się stosowanie kroju Times New Roman, 12 punktów, odstęp 1,5 wiersza.
7. Pracę należy przesyłać w wersji elektronicznej w edytorze Word (w formacie .doc lub .docx) z dwoma egzemplarzami wydruku. Praca powinna zawierać:
 - a) imię i nazwisko autora lub autorów;
 - b) tytuł naukowy, identyfikator ORCID oraz afiliację;
 - c) tytuł publikacji;
 - d) streszczenie pracy;
 - e) słowa kluczowe pracy;
 - f) dodatkowo w języku angielskim: tytuł pracy, streszczenie, słowa kluczowe ($\frac{1}{2}$ strony);
 - 7) adres kontaktowy, nr telefonu, e-mail (służbowy).
8. W razie umieszczenia w pracy rycin, tabel itp. pochodzących z opracowań zamieszczanych w innych czasopismach lub publikacjach książkowych autor ma obowiązek uzyskania zgody na ich wykorzystanie.
9. Tabele i materiał ilustracyjny (ryciny, wykresy, fotografie) można zamieścić w osobnych plikach i dokładnie opisać. Miejsca ich wstawienia należy zaznaczyć na prawym marginesie wydruku tekstu.
 - a) Stopień pisma w tabeli powinien wynosić 9 p., zaś szerokość tabeli nie może przekraczać 125 mm. Nie stosuje się innego formatowania tabeli niż siatka. Tytuł umieszcza się nad tabelą. Przypisy do tabeli umieszcza się bezpośrednio pod nią. W tabeli nie zostawia się pustych rubryk.

Obowiązują następujące znaki umowne:

pauza (—) – zjawisko nie występuje,

zero (0) – zjawisko istnieje, jednakże w ilościach mniejszych od liczb, które mogą być wyrażone uwidocznionymi w tabeli znakami cyfrowymi,

kropka (.) – zupełny brak informacji lub brak informacji wiarygodnych,

znak x – wypełnienie rubryki ze względu na układ tabeli jest niemożliwe lub niecelowe,

„w tym” – oznacza, że nie podaje się wszystkich składników sumy.

b) Wykresy należy sporządzać za pomocą programów Microsoft Office (Excel, Microsoft Graph). Szerokość wykresu nie może przekraczać 125 mm. Numer i tytuł wykresu zapisuje się pod wykresem. Wykresy sporządzane innymi programami i wklejane jako rysunki muszą spełniać następujące kryteria:

- minimalna rozdzielczość to 300 dpi,
- dane i opisy zamieszczone na wykresie muszą być zapisane Times New Roman w stopniu 9 p.,
- nie należy projektować trójwymiarowych wykresów, które będą nieczytelne; zaleca się wykresy jednowymiarowe,
- nie stosuje się obramowań pola wykresu ani obramowań legendy,
- nie stosuje się tła innego niż białe,

- nie powtarza się tytułu wykresu ani zapisu „Źródło:...” na obszarze kreślenia.
 - c) Wielkość ilustracji musi być dostosowana do formatu B5. Minimalna rozdzielczość ilustracji to 300 dpi.
10. Zasady opisów bibliograficznych:
- a) w pracach z zakresu humanistycznych i teoretycznych podstaw kultury fizycznej i turystyki należy stosować przypisy dolne; obowiązuje alfabetyczny układ bibliografii (pozycje bibliografii nie są numerowane);
 - przykładowe przypisy: A. Pawlikowska-Piechotka, M. Piechotka, *Dzieje budowlane sportowych*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie, Warszawa 2017, s. 50; W. Motoczyński (red.), *Polski Związek Piłki Nożnej. Zarys historii 1919–1994*, Wydawnictwo Sport i Turystyka, Warszawa 1994, s. 33; R. Stefanik, *Kultura fizyczna w środowisku wiejskim na Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1950*, [w:] T. Drozdek-Małołepsza (red.), *Z najnowszych dziejów kultury fizycznej i turystyki w Polsce*, t. 1: *Dzieje kultury fizycznej i turystyki w Polsce w końcu XIX i XX w.*, Wydawnictwo Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa 2011, s. 215; J. Chełmecki, *Wychowankowie Związku Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Polsce w igrzyskach olimpijskich 1924–1936*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2020, t. 3, nr 1, s. 60.
 - przykładowe opisy bibliograficzne: Pawlikowska-Piechotka A., Piechotka M., *Dzieje budowlane sportowych*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie, Warszawa 2017; Motoczyński W. (red.), *Polski Związek Piłki Nożnej. Zarys historii 1919–1994*, Wydawnictwo Sport i Turystyka, Warszawa 1994; Stefanik R., *Kultura fizyczna w środowisku wiejskim na Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1950*, [w:] T. Drozdek-Małołepsza (red.), *Z najnowszych dziejów kultury fizycznej i turystyki w Polsce*, t. 1: *Dzieje kultury fizycznej i turystyki w Polsce w końcu XIX i XX w.*, Wydawnictwo Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa 2011, s. 211–224; Chełmecki J., *Wychowankowie Związku Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Polsce w igrzyskach olimpijskich 1924–1936*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2020, t. 3, nr 1, s. 59–83; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2020.03.04>.
 - b) w pozostałych pracach numer pozycji bibliograficznej podajemy w nawiasie kwadratowym wewnątrz tekstu głównego; obowiązuje alfabetyczny układ bibliografii (pozycje bibliografii są numerowane w nawiasach kwadratowych). Przykład opisów bibliograficznych:
 - [1] Pilicz S. (1988): *Zmiany sekularne w rozwoju fizycznym i sprawności ruchowej studentów polskich*. Wychowanie Fizyczne i Sport, 4, s. 3–12; [2] Tarczuk J. (2002): *Charakterystyka porównawcza struktury somatycznej i typologicznej słuchaczy I roku kierunków pedagogicznych i wychowania fizycz-*

nego Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie. [w:] Malinowski A., Tatarczuk J., Asienkiewicz R. (red.): *Ontogeneza i promocja zdrowia w aspekcie medycyny, antropologii i wychowania fizycznego*. Uniwersytet Zielonogórski. Zielona Góra, s. 369–373; [3] Wawrzyniak G. (1997): *Normy wybranych cech somatycznych kandydatów na studia wychowania fizycznego*. AWF. Poznań.

- c) bez względu na język artykułu, źródła (tytuły publikacji, czasopism, nazwy archiwów) oraz nazwy własne (np. Zrzeszenie Ludowe Zespoły Sportowe, Dar Pomorza) podajemy w brzmieniu oryginalnym, ewentualne tłumaczenie podajemy w nawiasie kwadratowym;
- przykład opisu bibliograficznego (język artykułu angielski, źródło polskie): Z. Szafkowski, *Światowe Igrzyska Polonijne z lat 1999–2000* [*World Polonia Games in the years 1999–2000*], [in:] B. Woltmann (ed.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce* [*From the most recent history of physical culture in Poland*], vol. 5, Gorzów Wlkp. 2002.
11. Autor oświadcza, że sprawdził, czy źródła bibliograficzne przywołane w artykule są zarejestrowane w systemie Digital Object Identifier (DOI) i czy posiadają identyfikator DOI. W przypadku jego występowania właściwy dla artykułu przywołanego w bibliografii/przypisach numer DOI został podany w stosownym przypisie, po danych bibliograficznych przywołanego źródła, w formie aktywnego hiperłącza. Numery DOI należy weryfikować bezpośrednio na stronach internetowych czasopism czy wydawców lub na stronie agencji CrossRef:
<http://www.crossref.org/guestquery/>
12. Termin składania prac do kolejnych numerów upływa 31 października 2022 r. (nr 2, 2023), 31 grudnia 2022 r. (nr 3, 2023); 31 marca 2023 r. (nr 4, 2023). Prace należy nadsyłać na adres redaktora naczelnego i redaktorów naukowych:

Eligiusz Małolepszy (e.malolepszy@ujd.edu.pl)
Teresa Drozdek-Małolepsza (t.drozdek-malolepsza@ujd.edu.pl)
Błażej Cieślik (b.cieslik@ujd.edu.pl)
Katedra Polityki Społecznej, Pracy Socjalnej i Turystyki
ul. Waszyngtona 4/8
42-200 Częstochowa
tel. (34) 378-42-97

Redaktor naczelny informuje, że każdy numer czasopisma będzie umieszczony również na stronie internetowej Biblioteki Uniwersyteckiej UJD w Częstochowie, w wersji elektronicznej.

Information for authors

1. "Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe" appears as a quarterly. Publications should relate to research problems dealt with in the field of physical culture (history, theory and sociology of physical culture, physical development problems, fitness and physical efficiency, tourism and recreation, health and health education).
2. We publish papers about experiments, reviews, reports and polemic articles – in Polish and in foreign languages, after they have been positively reviewed.
3. The procedure for reviewing the copyright materials published in "Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe" is adapted to the guidelines of the MNiSW (Ministry of Science and Higher Education) "Dobre praktyki w procedurach recenzyjnych w nauce" (Good Practices in Reviewing Procedures in Science) and "Kodeks etyki pracownika naukowego" (The Code of Conduct for Researchers). The first stage of reviewing the submitted publications is a preliminary review made by the editorial staff of the Journal. At this stage, the publication is evaluated in terms of its compatibility with the profile of the Journal, the editorial requirements of the publishing house and general linguistic correctness. The text satisfying the requirements of the initial review receives an identification code and is directed to two reviewers, who are specialists in the field of physical culture. According to the principles of the "double-blind review process", reviewers and authors remain anonymous to one another. The reviewers present their opinions on the work by completing the review form.
4. Taking care of the integrity of science, the editors of the "Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe" implement barriers for "ghost-writing" and "guest authorship". The authors are required to submit a statement regarding the reliability and copyright to the submitted texts, and in the case of articles prepared by several authors – to disclose the rate of contribution of individual authors to the creation of their work. All detected cases of scientific misconduct will be exposed, including notification of relevant entities (institutions employing authors, scientific societies, associations of scientific editors, etc.).
5. The author of the article is obliged to inform the Editorial Office of the source of funding for the publication, if the submitted work was created thanks to funding of scientific and research institutions, associations or any other entities ("financial disclosure").

6. The volume of submitted texts should not exceed 15 pages (including tables, graphs, footnotes, bibliography). The document should be written in the A4 format of a standard typescript (1800 characters per page, margins: upper and lower – 25 mm, left – 35 mm). It is recommended to use the Times New Roman typeface, 12 points and a 1.5-line spacing.
7. The work should be sent in an electronic version in the Microsoft Word editor (in .doc or .docx format) with two copies of the printout. The work should include: a) the name and surname of the author or authors; b) academic title, ORCID iD and affiliation; c) the title of the publication; d) an abstract of the paper; e) keywords of the text; f) additionally in English: the title of the paper, an abstract, keywords ($\frac{1}{2}$ page); 7) contact address, telephone number, e-mail (business).
8. In the case of placing engravings, tables, etc. in the work, coming from studies published in other magazines or books, the author is required to obtain permission to use them.
9. Tables and illustrations (figures, graphs, photographs) can be placed in separate files and accurately described. Place their insertions should be marked in the right margin of the text printout.
 - a) The font in the table should be 9 points, while the width of the table should not exceed 125 mm. There is no other table formatting than the grid. The title is placed above the table. Footnotes to the table are placed directly below it. No empty boxes are to be left in a table.

The following conventional symbols apply:

pause (—) – the phenomenon does not occur,

zero (0) – the phenomenon exists, however in quantities smaller than the numbers that can be expressed in the table with numerical digits,

dot (.) – complete lack of information or lack of reliable information,

x sign – it is impossible or pointless to fill in the boxes, because of the layout of the table,

“incl.” – means that you do not give all the components of the sum.

b) Charts should be prepared using Microsoft Office programs (Excel, Microsoft Graph). The width of the chart must not exceed 125 mm. The chart number and title are saved below the graph. Charts made with other programs and pasted as drawings must meet the following criteria:

- the minimum resolution is 300 dpi,
- data and descriptions placed on the chart must be Times New Roman to 9 pt,
- you should not design three-dimensional charts that will be illegible,
- the field of the chart field and the borders of the legend are not used,
- no background other than white is used,
- the title of the chart or the record “Source: ...” is not repeated in the area of plotting.

- c) The size of the illustrations must be adapted to the B5 format. The minimum resolution of the illustrations is 300 dpi.
10. Rules for bibliographic descriptions:
- a) footnotes should be used in articles concerning humanistic and theoretical foundations of physical culture and tourism; the alphabetical arrangement of the bibliography applies (bibliographic entries are not numbered);
- sample footnotes A. Pawlikowska-Piechotka, M. Piechotka, *Dzieje budowl sportowych*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie, Warszawa 2017, p. 50; W. Motoczyński (ed.), *Polski Związek Piłki Nożnej. Zarys historii 1919–1994*, Wydawnictwo Sport i Turystyka, Warszawa 1994, p. 33; R. Stefanik, *Kultura fizyczna w środowisku wiejskim na Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1950*, [in:] T. Drozdek-Małołepsza (ed.), *Z najnowszych dziejów kultury fizycznej i turystyki w Polsce*, t. 1: *Dzieje kultury fizycznej i turystyki w Polsce w końcu XIX i XX w.*, Wydawnictwo Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa 2011, p. 215; J. Chełmecki, *Wychowankowie Związku Towarzystw Gimnastycznych "Sokół" w Polsce w igrzyskach olimpijskich 1924–1936*, "Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe" 2020, vol. 3, no. 1, p. 60.
 - sample bibliographic descriptions: Pawlikowska-Piechotka A., Piechotka M., *Dzieje budowl sportowych*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie, Warszawa 2017; Motoczyński W. (ed.), *Polski Związek Piłki Nożnej. Zarys historii 1919–1994*, Wydawnictwo Sport i Turystyka, Warszawa 1994; Stefanik R., *Kultura fizyczna w środowisku wiejskim na Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1950*, [in:] T. Drozdek-Małołepsza (ed.), *Z najnowszych dziejów kultury fizycznej i turystyki w Polsce*, vol. 1: *Dzieje kultury fizycznej i turystyki w Polsce w końcu XIX i XX w.*, Wydawnictwo Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa 2011, p. 211–224; Chełmecki J., *Wychowankowie Związku Towarzystw Gimnastycznych "Sokół" w Polsce w igrzyskach olimpijskich 1924–1936*, "Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe" 2020, vol. 3, no. 1, p. 59–83; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2020.03.04>.
- b) in other papers, the number of a bibliographic item is enclosed in square brackets within the main text; the alphabetical arrangement of the bibliography applies (bibliographic entries are numbered in square brackets). A sample of bibliographic descriptions:
- [1] Pilicz S. (1988): *Zmiany sekularne w rozwoju fizycznym i sprawności ruchowej studentów polskich*. *Wychowanie Fizyczne i Sport*, 4, p. 3–12; [2] Tatarczuk J. (2002): *Charakterystyka porównawcza struktury somatycznej i typologicznej słuchaczy I roku kierunków pedagogicznych i wychowania fizycznego Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie*. [in:] Malinowski A., Tatarczuk J., Asienkiewicz R. (eds.): *Ontogeneza i promocja zdrowia w aspekcie*

medycyny, antropologii i wychowania fizycznego. Uniwersytet Zielonogórski. Zielona Góra, p. 369–373; [3] Wawrzyniak G. (1997): *Normy wybranych cech somatycznych kandydatów na studia wychowania fizycznego*. AWF. Poznań.

- c) regardless of the language of the article, sources (titles of publications, magazines, names of archives) and proper names (e.g. Zrzeszenie Ludowe Zespoły Sportowe, Dar Pomorza) are given in the original version, plus possible translation in square brackets;
- sample of a biographic description (language of the article: English, source: Polish): Z. Szafkowski, *Światowe Igrzyska Polonijne z lat 1999–2000* [*World Polonia Games in the years 1999–2000*], [in:] B. Woltmann (ed.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce* [*From the most recent history of physical culture in Poland*], vol. 5, Gorzów Wlkp. 2002.
11. The author declares that he has checked whether the bibliographic sources referred to in the article are registered in the Digital Object Identifier (DOI) system and whether they have the DOI. In the case of its occurrence, the DOI number appropriate for the article recalled in the bibliography / footnotes has been given in the relevant footnote, after the bibliographic data of the referenced source, in the form of an active hyperlink. DOI numbers should be verified directly on the websites of magazines or publishers or on the CrossRef agency website:
<http://www.crossref.org/guestquery/>
12. The deadlines for submitting papers to subsequent issues are: 31 October 2022 (no. 2, 2023), 31 December 2022 (no. 3, 2023); 31 March 2023 (no. 4, 2023).
The articles should be sent to the address of the editor-in-chief and scientific editors:

Eligiusz Małolepszy (e.malolepszy@ujd.edu.pl)

Teresa Drozdek-Małolepsza (t.drozdek-malolepsza@ujd.edu.pl)

Błażej Cieślik (b.cieslik@ujd.edu.pl)

Katedra Polityki Społecznej, Pracy Socjalnej i Turystyki

al. Armii Krajowej 13/15

42-200 Częstochowa

tel. (34) 378-42-97

The editor-in-chief informs that every issue of the journal will also be placed and available on the website of the UJD University Library in Częstochowa, in an electronic version.